

Perun

Veles

Rod

Dažbog

Živa

HRÁDECKÝ SVATOBOR

Lubomír Jaroš

HRÁDECKÝ SVATOBOR

Lubomír Jaroš

PŘEDMLUVA

Duchovní představy a náboženské cítění provázejí lidskou společnost od nepaměti. Vědomí člověka, že mimo něj existuje něco vyššího, jež přesahuje jeho chápání, schopnosti a možnosti, vedlo k uctívání těchto mocí a sil, kterých se nejen bál a jim se kořil, ale zároveň od nich očekával ochranu či pomoc v nouzi. Postupem času se tyto představy měnily stejně jako s nimi spojené obřady, přičemž po zaniklých zůstaly jen sporé zmínky v listinách dějepisců.

Na druhou stranu se z hladiny zapomnění začínají dávné představy a zvyklosti tu a tam opět vynořovat – příspěvek do této oblasti přináší také Hrádecký Svatobor, jehož bohaté nálezy významně doplňují dějiny nejen zdejšího kraje, ale též Polabských Slovanů, potažmo Lužických Srbů, a Slovanů vůbec.

Jakkoli je věrohodnost nálezů nezpochybnitelná, části památek se nevyhnulo poškození přírodními vlivy i působením člověka (výstupy horolezců, těžba dřeva); někdy natolik, že je obtížné rozhodnout, zda je daná památka výtvorem lidských rukou nebo jen dílem přírody.

Samostatnou kapitolou je těžba v kamenolomech a rovněž, v 50. letech 20. století, výstavba oplocení státní hranice, doplněná zoraným pásmem, kdy vzala za své řada dalších památek, ze kterých by se dnes dalo vyčíst ještě více.

Poučený výklad se pak snaží jednotlivé hmotné památky vřadit do ucelené soustavy, která odráží dobové vnější a vnitřní souvislosti a vztahy, a to s vědomím, že dalším výzkumem mohou být některé závěry upřesněny či přehodnoceny.

PharmDr. Lubomír Jaroš

CELKOVÉ SOUVISLOSTI

SLOVANÉ

ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ

Slované jsou národnostní a jazyková skupina Indoevropanů, hovořící slovanskými jazyky. Písemné záznamy o nich mluví poprvé na začátku 6. století, kdy se počali ve větším měřítku rozcházet ze staré pravlasti mezi Vislou a Dněprem do nových sídel ve střední, jihovýchodní a východní Evropě. V době (mnohem) pozdější vznikly početné slovanské diaspory také ve Spojených státech amerických a Kanadě.

Slované obývají okolo poloviny území Evropy a jsou její největší národnostně-jazykovou skupinou, následovanou Germány a románskými národy.

V dnešní době bývají Slované děleni na východní (Bělorusové, Rusové a Ukrajinci), západní (Češi, Lužičtí Srbové, Poláci, Slováci – viz i dále) a jižní (Bulhaři, Chorvati, Slovinci, Srbové, Bosňáci a Makedonci). Kromě toho jsou uvnitř uvedených národů skupiny natolik kulturně osobité, územně či dějinně doložené, případně ve stavu zrodu, že jsou někdy považovány za národy samostatné (Černohorci, Goranci, Kašubové, Moravané, Pomaci, Rusíni, Slezané). V minulosti patřily mezi Slovany i kmeny zaniklé ve středověku.

Pro příslušnost ke slovanskému národu (společenství slovanských národů) musejí být splněny dvě hlavní podmínky – jazyková a kulturní.

Pokud jde o jazyk, současné vědecké poznání chápe vývoj praslovanštiny jako velmi dlouhý, dokonce již někdy od poloviny 2. tisíciletí př. n. l. Rozlišuje se raná praslovanština (zhruba 15. až 8. století př. n. l.), střední praslovanština (7. až 1. století př. n. l.) a pozdní praslovanština (1. až 6. století n. l.), jejíž druhá polovina (4. až 6. století n. l.) se již považuje zároveň za raně slovanskou.

U slovanské kultury je vědecky zdůvodněný názor, že se jedná o dlouhý, archeologicky doložený vývoj. Jako dosud nejstarší praslovanská vrstva se dnes chápe ukrajinská

Komarovská kultura, jedna ze tří větví kultury Třtiněcké (t. vedle prabaltské Sošnické a národnostně obtížně vymezitelné Lužické). Všechny tři větve se začaly vyvíjet někdy v polovině 2. tisíciletí př. n. l. Komarovská kultura byla v praslovanské linii následována Černoleskou (10. až 8. století př. n. l.), ta Milohradskou (7. až 3. století př. n. l.), poté Zarubiněckou (2. století př. n. l. až 2. století n. l.), na niž navázala již raně slovanská Kyjevská (3. až 5. století n. l.), která se rozštěpila na trojici Kolčinské, Korčakovské a Peňkovské kultury.

Pojmenování

Vysoká četnost slov souvisejících s vodou (vodní toky Šlavé, Sława, Sluja, Slavin, Slavica aj.) podpírá názor, že Slované zřejmě kdysi obývali jezerní, připobřežní a přímořské oblasti (Baltu). Jde o slovní kmen *slo-/*sla- ve významu voda, který vychází z indoevropského slovního kmene *kleu- ve významu téct, omývat (spodoba na -sleu- -slav- -slov-). Ostatně Slované byli výborní plavci a uměli se i potápět.

NÁBOŽENSTVÍ

Slovanské náboženství vznikalo s největší pravděpodobností postupně, ruku v ruce s rozvojem slovanské kultury (viz výše) a zaniklo během středověku v důsledku stále více se prosazujícího křesťanství.

Náboženské představy a obřady jednotlivých slovanských kmenů vykazovaly mnoho shodných rysů s ostatními indoevropskými náboženstvími, a i když se mohly mezi sebou mírně lišit, obecně se vyznačovaly vysokým smyslem pro životní prostředí a přírodu vůbec (čisté studánky, posvátné háje, zákaz ničení krajiny).

V době rozchodu části slovanského lidu do nových sídel došlo nejspíše ke zvýšení významu válečných božstev; napovídá tomu zmínka Prokopia o ctění hromovládce z 6. století. S rozvojem zárodečných státních celků poté vznikala obecně přijatá božstva místní, jakým byl např. panteon kyjevského knížete Vladimíra nebo uctívání Svarožice a Svantovíta u Polabských Slovanů. U těch vznikla i kněžská vrstva a byly stavěny chrámy (např. v Retře či Arkoně).

Základními prvky slovanského náboženství byly modlitby spojené s obětí (někdy i krvavou; známy jsou též oběti lidské) a vzývání, tj. uctívání a prosby boha o pomoc. Obřady se soustředily především na svátky během roku – letní a zimní slunovraty, jarní a podzimní rovnodennosti, a v životě jednotlivce pak jeho narození, svatba a smrt.

Obřady, spojené s určitou roční dobou, byly založeny na pozorování zdánlivého pohybu slunce, měly především hospodářský význam. Po nástupu křesťanství byly jednak zakazovány, jednak překrývány svátky církevními, u nichž však dodnes často prosvítá jejich původní pohanský ráz:

Rok začínal zimním slunovratem, svátkem zvaným *Hody* či *Kračun*. Tato slavnost byla doprovázená maškarními průvody, které probíhaly i později v zimě, během masopustu.

Počátek jara byl spojen se zvykem Vynášení smrti a na přelomu jara a léta se slavil letní slunovrat, tj. kupadelné svátky (rusalje, v Rusku a Polsku zelené svátky-Зелёные Святки či semik-Семи́к, zielone świątki), později přeměněné ve svátek Jana Křtitele, kdy byly dočasně odvrženy zásady věrnosti a cudnosti.

Počátek podzimu byl pak ve znamení oslavy *Dožínek* a velkých hostin – během nich se zpravidla chodilo na posvátná místa a bohům obětoval chléb nebo část úrody (obilí, ovoce, zelenina) jako poděkování za předchozí období hojnosti.

Oblíbenou zvířecí obětinou bylo prase. Kromě toho se též tradičně porážela další hospodářská zvířata, jejichž maso se před zimou připravovalo k uskladnění.

V lužicko-srbském, českém i evropském slovanském lidovém prostředí se v různých obdobách dochoval zvyk „stínání kohouta". Tento pták spojený s východem slunce byl zvláště o dožínkách, ale též svatbách či masopustu, obřadně poražen. Obyčej se spojoval s ochranou úrody, sklizňovými oslavami a s vírou v plodonosnost takové oběti. Též jako obrazná připomínka, že přichází temnější a chladnější polovina roku provázená všeobecným nedostatkem.

Mnoho dalších, původně pohanských zvyků se zachovalo do dnešní doby především v lidové kultuře.

Stručného průvodce někdy nejednoznačným duchovním světem našich pohanských předků poskytuje stránka Peruni – svět slovanských bohů a démonů*:

* *Údaje se mohou místy lišit od zdrojů, ze kterých původce této knihy v jejích jiných částech čerpal. Text byl místy doplněn a upraven.*

HLAVNÍ STAROSLOVANŠTÍ BOHOVÉ

(pravděpodobně všech slovanských kmenů)

***DAŽBOG (**PŘÍPADNĚ TAKÉ **SVAROŽIČ)** (JAKO ŘECKÝ HÉLIOS)*

Bůh slunce, syn boha Svaroga. U polabských Slovanů nazýván též Radegast, u jižních Slovanů nazýván Božič. Radegast je též symbolem boje Slovanů za svébytnost proti německé rozpínavosti.

PERUN

Bůh bouře, hromu a blesku

Perunovým atributem byla sekera – zbraň slovanských bojovníků. Strom zasvěcený Perunovi byl dub. Den v týdnu – čtvrtek. Později byl Perun i dárce úrody vedle Dažboga a Velese.

SVAROG* *(JAKO ŘECKÝ HÉFAISTOS)*

Bůh ohně a světla

(někdy se rozlišují bozi dva – Svarog bůh ohně a Svaroţič bůh světla)

VELES

Bůh úrody, majetku a dobytka (a podsvětí – pozn. autora)

Atributem jsou dobytčí rohy, popř. falické symboly.

Později v období křesťanství ponížen na ďábla či démona.

***ZELA** (STAROČESKY ZELIE)*

Bohyně zeleně a kult rostlinstva.

* *Přesnější rozdělení úloh, snad novodobější, je, že Svarog představuje boha ohně, Dažbog, jeho syn, boha slunce a další syn Svaroţič boha světla.*

Poznámka:

V Čechách jsou doložená jen božstva Perun a Veles.

PŘÍRODNÍ DUCHOVÉ A DÉMONI

Nejširší oblast starého slovanského náboženství tvořila démonolatrie – velebení přírodních duchů, bytostí nižšího řádu, oživujících přírodní zákony a jevy.

*Starým domácím názvem pro démony je **DIVA** (divoženka, divý muž) a **BĚS** (strašný), podobně i **ČERT** (od slova čáry, čarování nebo černý).*

*Velká skupina přírodních duchů souvisela s **ELEMENTY (země, voda, vzduch a oheň)***

***ZEMSKÉ** ELEMENTY*

Zemský element pevné hmoty představovali duchové hor, skal, jeskyní a kamenů.
Oreády – horské nymfy
Górzoni – horští duchové
Kovlad – pán podzemí
Runa – vládkyně zlatých dolů (též Zemná paní)
Krakonoš – pán pohoří Krkonoše
Asilkové (též Osilkové) – obrové skal a řek

Byly jim věnovány obětní kameny s vyhloubeninkami, jež měly podobu misek, lidských nohou, rukou, zvířecích stop, střely, kříže apod. Voda z těchto jamek byla používána k léčení.

***VODNÍ** ELEMENTY*

Bylo to velebení bohů řek, jezer, studánek a moří.
Vodní nymfy
Vodníci
Rusalky (též Samovíly, vodní a mořské panny, žínky)

Víly se rozlišovaly na horské, vodní a oblačné.

Byly to krásné dívky s průsvitným tělem a s dlouhými zlatými (rusými) vlasy. Překrásně zpívaly a tančily. Mohly se měnit ve zvířata – nejčastěji v labutě, koně, sokola i vlka. Uměly věštit a léčit. Rodily se z rosy, když byla duha. Byly vesměs hodné. Mezi zlé patřily zejména Černé vodní víly, které topily a strašily.

Na svátek Letnice se přinášely vílám oběti ke břehům vod.
Působení rusalek bylo na lidi většinou neblahé.

***VZDUŠNÉ** ELEMENTY*

pán větru (Wuotan, Pochvist, Pgwizd, Vichr…)
sestry pána větru (Buria, Vjuga…)
bratr pána větru Mráz
matka pána větru (případně jeho žena) Větrnice neboli Meluzína

OHNIVÉ ELEMENTY

plivníci, ohnivý muž

Ohni se přičítala očistná moc (i léčivá), chránil před démony.

V době nástupu křesťanství se bůh ohně Svarog změnil na démona a projevoval se v podobě ohnivých dráčků, hádků, salamandrů apod. V Čechách se jmenoval Zmok i Zmek (ďábel).

Obdobou byl Rarach či Rarášek. Téměř shodný je Plivník či Plevník.

Mezinárodními jsou Skřet, Skřítek, Šrat…

Odlišný je Ohnivý muž známý i jako Dýma či Dýmač. Je to strašidlo lidského původu, vesměs duše hříšníka.

Bludičky byla bludná světýlka, duše zemřelých násilnou smrtí, nekřtěňátek apod.

Další osobitou skupinu přírodních duchů představovali

VEGETAČNÍ DÉMONI,

oživující polní bytosti (Polevik, Polevoj, Žitná bába, Žitola, Serp, Serpyšyja, Posserpanc, polní víly, rusalky, mavky…) a lesní bytosti (Lešij, Lesovik, Manija, lesní panny, žínky…).

Vládcem lesa byl Lěsovik (Lešij), Pan či Divý muž, jeho ženským protějškem Divá žena či Divoženka.

Vegetační démoni často sdíleli sféru své působnosti s duchy různé denní či noční doby. Tito střežili posvátnost určitého mezníku v rytmu času – poledne, půlnoc, západ slunce apod. (Polednice, Večernice, Klekánice, Půlnočnice…).

Samostatnou skupinou jsou

DÉMONI OSUDU,

tj. bytosti řídící lidský osud.
Slované byli přesvědčeni, že za osudem stojí duchové osudu:
Sréca – kladná
Nesréca – záporná
Rod – mužský démon
Rožanice (Rožděnice) – ženský démon
Souhrnně byli nazýváni sudičkami.

Mezi démony osudu patřili i démoni nemoci:

Čuma – morová příšera
Lichoradka – démon zimnice
Pristric – démon horečky
Smrt

Další skupinou byli

DUCHOVÉ STŘEŽÍCÍ DOMOV A HOSPODÁŘSTVÍ.

Jsou to tzv. domácí bůžkové, kteří chrání anebo poškozují domov:

Šotek – rád prováděl lidem šibalství, chránil,
Domovoj – chránil,
Kikimora – škodil mužům a zvířectvu,
Korgoruše – chránil,
Had hospodářiček (Domovníček) – záruka rodinného blahobytu.

LIDŠTÍ DÉMONI

Do představ o záhrobí patřily duše předčasně či násilně zemřelých, udušených, sebevrahů, čarodějnic apod. Někdy se mohly stejným způsobem projevovat i duše živých lidí (vědmy, můry aj.):

Můra (Mora, Mara, Morana)
Upír
Vlkodlak
Planetník – duše oběšených či udušených

KULT STROMŮ, ROSTLIN A ZVÍŘAT

DŘEVINY

Úcta ke stromům tvořila neoddělitelnou část slovanského pohanství. Většinou šlo o stromy staré, vykotlané nebo poznamenané zvláštními tvary. Jen takové stromy byly posvátné a nesměly se kácet, jinak hrozila smrt či těžká nemoc. Nejposvátnějším stromem byl dub.

Dalšími posvátnými stromy byla lípa, bříza, jeřáb, černý bez, jmelí, jalovec, divoká růže, hloh, trnka aj.

BYLINY

Středem pozornosti bývalo především obilí. Podobný význam měl čtyřlístek.

Zvláštní úctě se těšily kořeny rostlin, podobající se lidské postavě, např. mandragory, posedu bělokorého, rulíku zlomocného, kopřivy, třezalky, tolity, pelyňku černobýlu, máty, kopretiny bílé, kručinky německé, rojovníku bahenního, oměje, hořce, turanu ostrého, routy, kapradí, máku, česneku atd.

Jako prostředky k posílení pohlavního pudu či milostné touhy byly užívané rosnička okrouhlolistá, jílek mámivý nebo mátoha.

Kozlík lékařský chránil pannu před mravním pádem.

*ZVÍŘATA**

Ve zvířatech spatřovali Slované i projevy tajemného světa duchů i lidských duší, které berou na sebe zvířecí podobu.

Některá zvířata byla zaslíbená bohům, a to
kůň: Svatovítovi a Radegastovi (také zřejmě Dažbogovi – poznámka autora),
kanec: Radegastovi,
kohout: Svarogu, Chorsovi (a Dažbogovi, případně Mokoši – poznámka autora)

Z domácích zvířat se největší úctě těšil vůl a kůň (někdy i býk).

Za velmi uctívané zvíře byl považován had, který, když se usídlil v domě, působil jako ochranný domácí démon.

Uctíván byl také pes.

Se zlými silami byla spojována kočka a koza. Kohout, který byl oblíbeným obětním zvířetem, je plašil.

Napolo domácími zvířaty byli čápi a vlaštovky. Za svaté ptáky byl považován i skřivánek, slavík, labuť, orel, jeřáb, kukačka a holub.

V písních a básnictví se vyskytoval i sokol.

Mezi divokými zvířaty hráli velkou úlohu hlavně medvěd, vlk a jelen.

* *Z nálezů v Hrádeckém Svatoboru se lze oprávněně domnívat, že mezi uctívaná patřila mj. i některá zvířata cizokrajného původu (například slon).*

MODLY, KULTOVNÍ PŘEDMĚTY, SYMBOLY, AMULETY

Kromě velkých model, jež sloužily chrámovému kultu, si Slované vyřezávali malé sošky domácích bůžků, kteří chránili jejich domovy.

KULTOVNÍ PŘEDMĚTY

Kromě idolů a drobných sošek se uctívaly ještě další předměty a insignie jako např. posvátné zbraně, výstroj, praporce, polní znamení. Kromě těchto se objevovaly základní hliněné předměty kotoučovitého nebo bochánkovitého typu (zřejmě vyobrazení chleba).

Dalšími předměty mohly být i nože s dvojitou volutou na místě držadla, dřevěné hole a kyje s vyřezávanou hlavicí. Dále pak hliněné figurky domácích zvířat, lžičky, klíče, sekery, hřebeny, lunice (ženský přívěšek), zvířecí zuby a drápy, rolničky a mušle.

Ochrannou a magickou funkci plnily i kaptorgy – drobné kovové schránky na krku, v nichž se uschovávali útržky látek, kůže, kůstky apod. Tyto chránily kouzelnou silou svého nositele.

K čarodějným účelům sloužila i hliněná vajíčka zdobená barevnou polevou. Symbolizovala sílu a plodnost stejně jako sošky mužských pohlavních údů. Svého majitele měly chránit rovněž rytiny umístěné na vnitřní straně nákončí opasků.

SYMBOLY

Zvláštní skupinu kultovních a magických motivů představovaly znaky obrázkového písma (ideogramy), jako je kruh, kříž, kříž v kruhu, svastika, trikvetra, pentagram, hexagram, kolo, růžice, lunice a jejich propojování či sdružování.

Objevovaly se na nádobách, špercích, zbraních apod. Starou symbolickou tradici měly i znaky v podobě rombu (kosočtverce), čtverce nebo obdélníku. K vzácným znamením patřil symbol ruky.

KNĚŽÍ, ČARODĚJOVÉ A VĚDMY

Tvůrci a nositelé pohanského pohledu na svět představovaly dvě společenské vrstvy:

Nižší: čarodějové, vědmy a hadačky
Vyšší: kult božstev – kněží

OBŘADY, OBĚTI A SLAVNOSTI

Vedle pravidelných obřadů se konaly v rámci veřejného uctívání i velké slavnosti, které se vázaly k významným obdobím roku, jako zimní či letní slunovrat, příchod jara a podzimní sklizeň.

Hlavní smysl těchto slavností byl hospodářský. I když tyto slavnosti a svátky později překryly svátky církevní nebo byly s nimi ztotožněny (Vánoce, Velikonoce, letnice apod.), zachovávaly si většinou svůj původní pohanský ráz.

ZIMNÍ SLUNOVRAT

Tato slavnost pozůstávala z několika samostatných lidových zvyků, které na sebe časově navazovaly. Byly to:

Kračun – svátek nejkratšího dne v roce
Ovseň či useň – posypávání lidí zrnem
Koleda – obcházení s figurou, s prosbami, říkadly na počátku nového roku
Maškarní průvod – zpravidla před svátkem Tří králů
Vánoční svátky – spojovány s věštěním, např. pálení kmene, pařezu nebo větve

JARNÍ SLAVNOSTI

Hlavním svátkem jarních slavností bylo Vynášení smrti (Mařeny, Mareny, Morany…).

Dalším svátkem bylo Chození s máji – vítání jara, stavění májů, pouštění věnečků po vodě apod.

Konec jara a přechod k letnímu období byl ve znamení svátků rusalných. Zdobily se hroby a přinášely obětiny.

V Čechách se hrály hry na krále a královnu: o svatodušním pondělí se volil mezi chlapci král (mezi sebou) a královna.

Podobná je i Jízda králů na Moravě.

Významné bylo také obřadní obcházení polí, čištění studánek, zdobení domů ratolestmi, slavnostní vyhánění dobytka na pastvy.

LETNÍ SLUNOVRAT

V pravidelném, opakujícím se dění roku zaujímaly důležité místo slavnosti letního slunovratu. Ač se názvy a zvyky kraj od kraje lišily, základními ději zůstávalo obřadní koupání, pálení ohňů a skákání přes ohně, strojení a pochovávání obrazné postavy – to vše spojeno s nevázanou zábavou i pohlavní promiskuitou.

Poslední výroční slavností byly Dožínky.

OBŘADY V ŽIVOTĚ JEDNOTLIVCE

Kromě obřadů a slavností, které se konaly ve veřejném zájmu obce či kmene, provázel určitý rituál i významné mezníky v životě jednotlivce. Jsou to obřady při narození a dospívání, při sňatku až po smrt.

První stříhání vlasů – postřižiny – byla významným rodinným obřadem zejména u chlapců. Věk dítěte kolísal: 1-3, 5, 7 let.

Pohlavní dospělost provázely u dívek obřady, např. nošení ozdobných pásků, pentlí, čelenek a věnečků ve vlasech.

SVATBA

Zvlášť důležitým životním mezníkem byl sňatek. Před přijetím křesťanství docházelo ke sňatku dvojím způsobem:

1. *výkupem od otce*
2. *únosem*

Ze svatebních zvyků se u nás provádí např. zahrazování cesty ženichovi, zavírání nevěstina domu, ukrývání nevěsty, nastrkování nepravé nevěsty apod.

Důležitým aktem bylo vložení ruky nevěsty do dlaně ženichovi. Stejně tak bylo rozšířeným zvykem zahalování nevěsty závojem po dobu svatebního obřadu.

Magický význam mělo obcházení nevěsty kolem stolu nebo krbu (obvykle 3x), též přenášení nevěsty přes práh.

K obětinám patřilo i stínání černého kohouta nebo slepice a zejména velký svatební koláč.

Nakonec byla nevěsta po rozpletení nebo ustřižení vlasů začepena rouškou nebo čepcem na znamení, že je vdanou ženou a spolu se ženichem slavnostně uložena do svatebního lože.

POHŘEB

K tradičním zvykům patřilo nevynášet nebožtíka z domu dveřmi nebo vraty v ohradě, nýbrž oknem, otvorem ve stěně apod. Jeho smyslem bylo zmást duši zemřelého, aby se nemohla vrátit zpět a neškodila pozůstalým.

Rozšířenou součástí pohřebního rituálu byly chvalozpěvy, obřadní pláč a chvalořeči.

Tradicí byla i dobrovolná smrt milované ženy, ovšem z jejího vlastního rozhodnutí. Ta musela zemřít vlastní rukou na hranici se svým manželem. Pokud se upustilo od spalování mrtvého, žena byla spolu se svým mužem zaživa pohřbena do hrobu.

Součástí pohřebního rituálu byl i předstíraný zápas za účelem zaplašení běsů. Stejný význam mělo přestrojování se a maskování.

Po obřadu následovalo obecné veselí spjaté s pitím opojného nápoje, především medoviny. Tato hostina na počest mrtvého se opakovala během 40 dnů několikrát a znovu ve výroční den úmrtí.

KOUZLA, ČÁRY, VĚŠTBY

K nejhlouběji zakořeněnému předkřesťanskému pohledu na svět patří nepochybně kouzelnictví. Tento prvotní pokus o ovládnutí sil přírody se zaměřoval na základní potřeby běžného života. Vzhledem k účelu, k němuž byly tyto činnosti zaměřeny, můžeme rozlišovat:

1. *čarování hospodářské*
2. *čarování osobní či rodinné*

Hospodářské čarování zahrnovalo především zájmy zemědělců, zapustila však kořeny i v řemeslné výrobě a v hornictví.

Rodinné či osobní čarování představovalo věštění, jež sloužilo zájmům větších společenství – kmene, rodu i jednotlivce.

HOSPODÁŘSKÉ ČAROVÁNÍ

Na plodnost polí a dobytka byla zaměřena většina obřadů výročních slavností, vesměs provázených činnostmi čarodějně-obrazné povahy: obsypávání zrním v době zimního slunovratu, jarní vynášení smrti, masopustní voračky s náznakovým oráním kolem vsi, velikonoční svěcení zemědělských výpěstků, letní pálení a přeskakování svatojánských ohňů apod.

Kromě těchto hlavních obřadů prováděly se v krajových obdobách další čarodějné úkony. Zvláštní roli hrálo obřadní zahájení určité činnosti, např. orby (obřadně prováděné vládcem rodu nebo kmene), setí, sekání, mlácení apod.

Nemenší péče byla věnována dobytku. Usilovalo se o zvýšení plodnosti a o ochranu před nemocemi a zlými čarami.

V zemědělství byl člověk nejvíce závislý na často nevypočitatelném vlivu přírody, a proto ovládnutí jejích sil pomocí čar patřilo mezi nejstarší činnosti. S rozvojem řemesel se od raného středověku přenášel takový přístup i do nich.

ČAROVÁNÍ RODINNÉ A JEDNOTLIVCE

V rodinném nebo osobním bílém kouzlení (bílé magii) bylo cílem získání blahobytu, zdraví, úspěchu v citových nebo milostných záležitostech, ochrana proti zlu všeho druhu či jeho přivolání na hlavu nepřítele.

Na rozhraní činných a odrazujících kouzel stálo nošení talismanů a amuletů, jež mělo přinášet štěstí svému nositeli, obdařit ho žádanými vlastnostmi a schopnostmi a chránit ho proti zlu.

Talisman byl závěsek, často s drahokamem nebo polodrahokamem, do něhož mohl být vyryt znak či nápis; nosily ho především ženy.

Amulet měl delší nápisy a kabalistické znaky na papíře, kůži apod. uložené ve schránce, jež se nosila na krku. Byl především mužskou záležitostí.

Jako odrazující (apotropické) prostředky mohly posloužit také některé předměty denní potřeby, nástroje a zbraně, např. kosa či nůž pod lůžkem nemocného, metla na prahu.

Uzel na opasku bojovníka chránil v boji, síť nevěstu, jež opouštěla domov, a prsten nebyl pouhou ozdobou, nýbrž chránil před zlými duchy. Stejnou ochranu měla i čelenka, náramek, nákrčník, věnec apod.

Do této skupiny patřily i rozmanité čáry k vyvolání zamilovanosti, nápoji lásky, přípravky, povzbuzující pohlavní pud apod.

Jiným druhem kouzelnictví bylo kouzlení černé (černá magie). Jednalo se o čáry, prováděné za účelem vyvolání škody, nemoci, ba i smrti.

VĚŠTBY

Nezbytnou součástí veřejného i soukromého duchovního života bylo předvídání budoucnosti, ať už šlo o příští úrodu, výsledek vojenského tažení, zdar obchodního podnikání či osud novorozence, uzdravení z nemoci, o rodinný nebo osobní blahobyt. Proto bylo věštění součástí chrámových obřadů a zároveň i záležitostí čarodějů a hadaček.

Způsoby věštění:

1. *z vnitřních duševních stavů (předtuchy, sny, přeludy či vidiny, uvedení do vytržení apod.)*
2. *z vnějších znamení (pohyb nebeských těles, kosti zvířat, z nahodilých setkání apod.)*
3. *ze záměrně navozených stavů (lití vosku či olova, poloha odhozených předmětů apod.)*

POSVÁTNÁ MÍSTA SLOVANŮ

Slované uctívali svá božstva zpravidla pod širým nebem; posvátnými místy byly háje, stromy, hory, prameny a skály, o kterých se věřilo, že je v nich buď zlý duch (běs, ďas) či nějaké božstvo.

Zatímco malá obětiště se nacházela přímo v zástavbě, větší, často opevněná, se stavěla mimo obydlené oblasti (v Hrádeckém Svatoboru jde mj. o temeno Posvátné hory, tj. Perunovu-Popovu skálu a její blízké okolí). Chrámy Slované nestavěli, s výjimkou, jak už bylo řečeno, Polabských Slovanů a Pomořanů. Kromě posvátných míst se obětovalo i v domech, chlévech, na hrobech či se obětiny vhazovaly do vody, ohně, povětří či země.

Obecně lze říci, že hlavním předmětem uctívání bylo u pohanských Slovanů životadárné, zbožštělé slunce (Dažbog či Svarožič) a jeho žena-bohyně jako nositelka plodnosti (Živa, Mokoš).

Svatobor

Svatobor znamená posvátný háj, kde sídlí pohanští bohové. Byl duchovním ústředím, vázaným pravděpodobně na daný kmen, jemuž zajišťoval významnější duchovní služby (pro všední dny vystačila zbožnost domácí).

Svatobor byl také ústředím soudním a společenským; lid se v něm scházel o svátcích a významných příležitostech, při řešení sporů nebo při volbě knížete nového.

U Polabských Slovanů tvořily svatobor háje z prastarých dubů, zasvěcené hromovládnému bohu Perunovi i bohům jiným. Posvátnými stromy mohly být ale také lípy (doloženo u Keltů a dalších Slovanů) nebo, a možná původně, jehličnany („bor"). Pod těmito stromy se konaly obřady a nesměly být káceny; porušení zákazu by provinilci přivodilo nemoc či dokonce smrt.

Prostor svatoboru byl považován za léčivý – lidé v něm zavěšovali na větve kousky látky (tehdejší platidlo – samotné slovo „platit" je odvozeno od „plátna") anebo části oděvů, případně pokládali dary pod stromy či vkládali do otvorů ve skalách. Totéž platilo o pramenech nebo potocích, jež musely v takovém háji být. Víra v jejich uzdravující moc přetrvávala mezi lidem nezřídka do dob křesťanských – někdy až do té míry, že církev na takových místech stavěla kaple i kostely.

Když někdo do svatoboru uprchl, dostalo se mu práva útočiště (azylu).

Posvátný háj (pokud byl rozsáhlý, tak alespoň jeho ústředí) byl ohrazený pečlivě vystavěným plotem, do něhož vedly zpravidla dva vchody. Nalézaly se v něm dřevěné a kamenné modly – tedy jakýsi „lesní kostel", předchůdce i současník chrámů kamenných.

***

Listinně je doložen Dětmarem z Merseburku háj „Zutibure" v Lužici, tedy Svatobor. Posvátné háje ovšem byly po celém slovanském světě – u nás například známý Svatobor u Sušice. Podle zmíněného Dětmara byla v posvátném háji zbudována i lutická svatyně Retra. Kronikář Helmold z Bosau zase zmiňuje háj boha Proveho ve městě Stargard. Úcta k hájům přetrvala navzdory křesťanství i ve slovanské lidové kultuře – v severním Rusku ještě v 19. století(!) stály u vesnic borové háje nazývané boželesje či moljonyj les, kterých se nesměl nikdo dotknout.

ČARODĚJOVÉ A KNĚŽÍ

Jak bylo již zmíněno, u Slovanů, s výjimkou Polabanů, nedošlo ke vzniku kněžské vrstvy. Jejich úlohu zastávali rodoví a kmenoví vůdci*, zatímco nositeli náboženského světonázoru a znalci kouzelnictví byli čarodějové – zaříkávání, zaklínání, kletby či žehnání však byly běžné i mezi obyčejnými lidmi, ať na ochranu před zlými silami, k zajištění plodnosti a bohatství, věštění atp. či způsobení zla nepříteli.

U západních Slovanů je předkřesťanský duchovní svět nejlépe popsán u většiny Polabanů – tj. Velétů (později Luticů) a Obodritů či u sousedních Pomořanů s jejich bohy Provem, Svatovítem, Svarožičem, Radegatem a Triglavem – jen u polabských Srbů ne. Podle nálezů v Hrádeckém Svatoboru se však dá usuzovat, že se od svých sousedů příliš nelišily.

* *Slovo kněz či kníže, praslovansky kъnędzь; vychází z indoevropského základu (odvozeniny jsou i latinské genus a germánské kunja, tj. rod, pokolení; srovnej významovou souvislost se slovem „urozený"). V západoslovanských jazycích došlo později k významovému větvení na „světský hodnostář, kníže", „církevní hodnostář, kněz, duchovní" a „pan" (knjez v lužické srbštině) s následnými obměnami původního slova.*

NAROZENÍ DÍTĚTE

Narození dítěte bylo spojeno především s činnostmi, jež ho měly ochránit před zlými duchy a zajištění jeho šťastné budoucnosti. Důležité místo v narození dítěte měly Sudičky či Rožanice. Během dětství čekal chlapce obřad postřižin a dívky předávání pásků, věnců či jiných podobných předmětů. K sňatku docházelo výkupem nebo únosem nevěsty a byl provázen dalšími opatřeními, které měly zajistit plodnost a ochranu.

POHŘEB A SMRT

Slované věřili v existenci lidské duše a posmrtný život; někteří badatelé předpokládají i víru v převtělování. Duše měla být chápána jako síla oživující tělo, ale také jako bytost. Různé byly představy o tom, co se s ní stane po smrti: buď zůstává na místě, kde přebývalo její tělo nebo že splývá s přírodou či vesmírem anebo odchází do podsvětí. Pro podsvětí jsou známa dvě označení, navъ a ráj.

Smrt měla podobu bíle oděné ženy s kosou, srpem, hráběmi či ratolestí, která přebývá v podzemí, kde svíce ukazují délku života lidí. Mrtvým byly na hroby i na jiná místa přinášeny oběti.

Podstatnou část pohřebních zvyklostí tvořily odlučovací pohřební obřady, jako jsou bdění u mrtvého, omývání jeho těla a vynášení z domu. Nemíval jen smuteční charakter – kromě rvaní si vlasů, drásání tváří, trhání roucha, obřadního pláče a kvílení bývala jeho součástí pohřební hostina (tzv. strava), tance nebo obrazné hry v maskách z kůže a dřeva; tyto tance a hry doprovázené bezuzdným veselím a pitím omamných nápojů bývaly pozdějšími křesťanskými interprety chápany jako „ďábelské zpěvy".

Pohřební škrabošky jsou doloženy ve vykopávkách z 10.-11. století, například z polské Opole či ruského Novgorodu. Podle některých výkladů představovaly tyto pohřební masky duše zemřelých předků a jejich reje měly zastrašit či zmást duchy a démony, kteří při pohřbu ohrožovali přítomné pozůstalé. Duchové mrtvých byli následně uctíváni dalšími slavnostmi na pohřebištích, spojených opět s dalšími hostinami – takové oslavy (zádušnice) se odehrávaly několikrát do roka, přičemž některé souvisely s výročím úmrtí, jiné se slunovratem či jinými pohanskými svátky, a po obrácení na křesťanskou víru se u Slovanů přeměnily do oslavy dušiček. Do hrobů se vkládaly různé dary, např. vejce, které souviselo s představou, že se zesnulý svou smrtí rodí pro posmrtný svět.

Některé pohanské rituály přežívaly i v povrchně křesťanském prostředí, jak o tom svědčí např. zvířecí kosti a vejce nalezené v hrobě knížete Boleslava II.

SOUDNICTVÍ

POČÁTKY SLOVANSKÉHO PRÁVA

Také prvopočátky práva musíme u Slovanů hledat v obdobích, kdy ještě sídlili ve své pravlasti. V té době neměli při soudních příchodu jediného soudce; pravděpodobně se scházela družina, složená z předních mužů rodu, jíž předsedal vladyka. Ten sice byl postavením nejvyšší, avšak nikoliv osobou oprávněnou samostatného rozhodování v zásadních sporech či dokonce schopnou je rozhodnout proti vůli většiny. Takové pravomoci získala knížata až později s rozvojem a větším rozvrstvením společnosti.

Vznik právních povinností u Slovanů byl velice složitý a zdlouhavý. Musela tu vzniknout síla, mocnější než přirozené spády lidí, která by je, dosud nezávislé, donutila podvolit se řádu. Bez přispění této pomyslné nadpřirozené moci by byl jen stěží zachováván právní mír. Je téměř jisté, že takovou silou se stala byť jistě někdy účelově vykládaná či chápaná vůle bohů. Jako taková se ve své podstatě zakládala na osobnosti knížete, jehož duchovní mohutnosti či tělesné zdatnosti se ostatní členové pospolitosti (rodu, kmene) nemohli vyrovnat, a proto se jí podrobovali.

Po hlubším zakořenění pravidel společenského života se začal jejich božský původ odsouvat do pozadí, nicméně po celou dobu používání starodávného práva hrozba božího zatracení stále dobře plnila svoji úlohu.

S jistotou lze tvrdit, že Slované v pátém století, tedy v době, kdy se ze své pravlasti rozcházejí do nových sídel, již právo uplatňovali. V této době měli v čele svých rodových celků náčelníky, jejichž prostřednictvím projednávali mezi sebou záležitosti „příjemné a obtížné".

RUČITELÉ PRÁVA Z ŘAD BOHŮ

Právo tedy bylo bytostně spjato s bohy, tj. se strachem lidí z jejich trestu, ke kterému přispívalo i tajemné, posvátné místo konání soudů. Ručitelem právního stavu byl nejmocnější ze slovanských bohů Perun hromovládce, nad smlouvami hospodářské povahy často také Veles, bůh mj. stád a úrody. Při tehdejší nepřítomnosti ústřední (státní) moci bylo pochopitelné, že Slované své záležitosti všemocnému bohu postupovali. Duchovní a světský život byly velmi silně provázány.

Právo však nevzniklo, aby jen člověka omezovalo či trestalo, nýbrž aby mu, a to především, dalo jistoty. Když Slovan ztratil ochranu práva, stal se z něj otrok. Stejně je tomu i dnes.

TRESTY

Tresty se odvíjely od daných poměrů a stavu společenství – od prokletí, různých druhů božích trestů (například zatracení) až po tresty tělesné a hrdelní. Obdobou hrdelního trestu bylo vyhnání provinilce ze společnosti, ke které příslušel.

Velikým trestem byla ztráta cti například při porušení přísahy (jež měla v tehdejší společnosti zásadní význam). Taková hrozba byla nejpodstatnějším důvodem pro zachovávání právního míru, neboť bylo nemyslitelné nechat na sobě hanbu či prokletí. Tomu pak odpovídaly nápravné kroky, ke kterým jistě patřila i hospodářská odškodnění. V té době totiž nenesl odpovědnost za protiprávní jednání jednotlivec, ale zpravidla celá společnost, k níž náležel (rod atp.).

ZÁPADNÍ SLOVANÉ

Západní Slované je větev Slovanů, hovořící blízkými západoslovanskými jazyky. V současné době zahrnuje Poláky (spolu s Kašuby a Slezany), Čechy (spolu s Moravany), Slováky a Lužické Srby. K západním Slovanům patřily také kmeny dnes zaniklé, jež se větším či menším dílem geneticky a kulturně podílely na vzniku či dotváření obyvatelstva jak slovanských, tak i neslovanských států* (Německo, Rakousko, Maďarsko, Rumunsko, Řecko).

* *Z neslovanských států vstřebalo ve střední Evropě velké množství Slovanů Německo, Rakousko a Maďarsko, na jihu Rumunsko a Řecko a na východě zčásti pobaltské státy.*

Zánik pohanství byl u západoslovanských národů neoddělitelně spjatý se vzestupem vlivu římskokatolické církve, zatímco náboženský a společenský život východních a většiny jižních Slovanů (s výjimkou Chorvatů a Slovinců) zůstal pod duchovní správou Byzantské říše a vyznává pravoslaví.

S ohledem na skutečnost, že území Hrádeckého Svatoboru patřilo do kulturního okruhu Polabanů a přitom se nachází na území, jež ve vrcholném středověku patřilo pod správu českého panovníka, zaměří se následující řádky tímto směrem.

ČEŠTÍ SLOVANÉ

Pojmenování

Převažující názor spojuje jméno Čech, potažmo Čechy*, s kořenem čel-, kde je „e“ původní. Tento kořen je v českých slovech čeleď, člen, člověk (rusky человек). Je tu předpokládaný kořen kel/kol-: srov. pokolení, koleno. Původní význam tohoto kořene je ‚rod‘. Ve slovanských jazycích je řada dokladů, které podporují názor, že jméno utvořené z kořene čel- domáckou („mazlivou“) příponou -chь mělo význam ‚člen rodu, našinec‘.

Možné jsou též výklady od slovesa *čechati, *česati, které mohlo znamenat „česat“, „drhnout“ i „bít“, takže „čech“ mohl být „bojovník“. Nejasné je spojení se slovinským „čẽh“ ve významu „pastevec, chlapec“.

* *Cizojazyčné názvy jako Bohemia, Boemia či Böhmen jsou odvozeny od latinského Boiohaemum (Tacitus, římský dějepisec). Název vznikl složením slov Boia (Bójové) a starogermánského slova *haimaz ve smyslu „vlast, domov“ (srovnej dnešní německé Heimat a anglické home). Název tedy doslovně znamená „vlast Bójů“.*

SPOLEČNOST

Češi (zastarale Čechové) jsou západoslovanský národ, žijící převážně na území Česka. Významnější české menšiny žijí v Německu, na Slovensku a v Rakousku, častěji se vyskytují i ve Francii, Itálii, Spojeném království, USA, Švýcarsku, Chorvatsku a na Ukrajině (Volyň). Češi jsou potomky slovanských kmenů*, jež v 6. století pronikly do střední Evropy ze severu od Odry a Visly a smísily se zde se zbylým převážně kelto-germánským obyvatelstvem. Mluví češtinou, která je blízce příbuzná dalším západoslovanským jazykům.

* *Doloženi jsou Čechové, Moravané, Lučané, Slavníkovci, Hbané-Chebané, Charváti a Charvátci, Doudlebi, Boletici, Netolici, Domažlici, Litoměřici, Děčané, Zličané, Pšované, Sedličané, podkrušnohorští Lemuzi (patrně nepřesně zaznamenaná či krajová podoba jména Glomačů, případně Daleminců, viz i dále) a také blíže neurčená společenství v oblasti Tuhošť a Záhvozdí (záhvozdští Lemuzi?). K nim se ve Slezsku a v sousedství srbských Milčanů řadí také Slezané, Třebované, Bobrané, Dědošici a na Opavsku Holasici (obrázek č. 1).*

Někteří dějináři o existenci těchto kmenů v rámci Čech coby původních obyvatel pochybují a přiklánějí se k názoru (např. Dušan Třeštík), že zde již asi od roku 600 existoval jediný kmen Čechů, jemuž vládlo několik urozených rodů. Ty pak daly vzniknout državám s výše uvedenými názvy. Z těchto předáků byl volen společný vládce – kníže. Volbu prováděl sněm svobodných mužů v Praze na Sněmovním poli patrně v místech dnešního Hradčanského náměstí. Nově zvolený kníže byl uveden na obřadní kamenný stolec, který stál ještě ve 12. století na pahorku Žiži (zhruba v místech dnešního Plečnikova obelisku).

Představě o celistvém českém kmeni dobře odpovídá skutečnost, že Češi v zahraničí vystupovali jako jeden celek, například při křtu blíže neznámých 14 českých knížat v Řezně v roce 845. Výjimku tvoří Moravané, poprvé zmiňovaní roku 822, kteří se sice podíleli a stále podílejí na vývoji českého národa a státu, ale sami si uchovávají povědomí o své územní a národní jedinečnosti.

POHANSKÉ NÁBOŽENSTVÍ

Vznik a průběh

Jak bylo výše uvedeno, doba vzniku pohanského náboženství starých Slovanů není známa; pravděpodobně se tvořilo či krystalizovalo postupně, během staletí. Slovanské náboženství vykazovalo mnoho shodných rysů s ostatními indoevropskými náboženstvími, se kterými se vzájemně průběžně ovlivňovalo.

Náboženství českých Slovanů v základních rysech odráželo představy, které byly vyznávány v jejich pravlasti. Svědčí o tom místní jména, jako jsou Kozel u starého Plzence (Kozle v Polsku – kozel byl zvíře zasvěcené bohu Perunovi), pražská Bába či Podbaba, také u Kosmonos, u Vitína i jinde (ve slovanském světě mimo jiné obce Baba na Ukrajině či v Polsku, hory Baba v Rusku, a pravděpodobně na dávném slovanském území obce Bobbin na Rujaně a Bamberg-Babenberg v Bavorsku) apod.

Zánik

Pohanské náboženství začalo ustupovat během středověku až do plného prosazení se křesťanství, které, jakkoli je Slované počali přijímat až v 9. století, ovlivnilo jejich náboženské představy nejspíše už předtím.

Pokusů vymýtit jednou provždy pohanství, bylo v českých zemích několik – v raných dobách se o to snažila přemyslovská knížata či Slavníkovec svatý Vojtěch, roku 1092 Břetislav II.*, ** Konec původního náboženství však nebyl náhlý a mohl, jak nasvědčují některé nálezy z Hrádeckého Svatoboru, v odlehlých krajích ještě dlouho skrytě přetrvávat. Ani pak nebylo pohanství zcela vymýceno – mnoho jeho zvyků se dochovalo až do současnosti především v lidové kultuře.

Pokud jde o Hrádecký Svatobor, zde je možno zmínit i stavby císaře Karla IV., který v Hrádeckém Svatoboru nechal ve 14. století vybudovat hrad Karlsfried v místě se zřetelnou pohanskou minulostí (a v těsné blízkosti pohanského soudního dvora) či zřízení kláštera Celestýnů na Mojbině-Ojvíně-Oybin. Snahou dostat pod dohled zatvrzelé vyznavače staré víry bylo pravděpodobně i převedení Dolního Sedla pod žitavský církevní špitál.

* *28. září 1092, krátce po svém uvedení na knížecí stolec, ve výroční den smrti knížete Václava zvaného svatý, na církevní nátlak, vydává kníže Břetislav II., nejstarší syn knížete a krále Vratislava II. nařízení, jímž se přikazuje:*
"...aby byly všechny posvátné háje zasvěcené pohanským bohům okamžitě spáleny, vlchevci, črtové, hadači a čarodějové (védové), jakož i kouzedelníci, čarodějnice, dévy (védy), ptákopravci, věštci, igrici (obřadní hudebníci), básníři, vodopisci, krasomluvi a zeměpisci ze země vyhnáni. Aby byli utopeni, nebo upáleni, pokud knížecího příkazu neuposlechli a ze země neodešli. Aby rovněž nebylo dovoleno nadále oběti ke studánkám přinášet, obětiny zlým duchům zabíjet a pohřbívat mrtvá těla na křižovatkách".

** *Další záznam se týká vypuzení pohanů v česko-lužických pomezních hvozdech (ze Stránova u Mladé Boleslavi):*

Slovanské osady na okraji česko-lužických pomezních hvozdů v okolí Březovic a Skalska patřily k posledním baštám pohanů v Čechách. Zatímco v celé zemi, zvláště od doby sv. Václava, se stále rychleji šířilo křesťanství, v tomto kraji a dále k Jizeře v sousedním Boleslavsku se lidé nechtěli vzdát svých lžibohů a model a setrvávali ve starých bludech a pověrách. Posíleni pohany vytlačovanými z jihu a západu do severních Čech stále více zvedali hlavy, utiskovali a pronásledovali vyznavače Kristovy víry. Když se ukázala marnou snaha přemoci jejich bludy silou nové víry a pronásledování křesťanů neustávalo, nezbylo pražskému knížeti Boleslavu II., zvanému Zbožný, než proti pohanům zasáhnout válečnou mocí.

Jeho vojska pod náčelnictvím Bratřimíra z Hrušova a podvůdci Hrozka z Předměřic, Béra, jinak také Medvěda, z Kováně a Boleslava z Kluku vtrhla do pohanského Zálabí a Boleslavska ze tří stran. Na pohany z okolí Březovic, Skalska a z Kokořína udeřil se svým vojskem postupujícím od západu jako první Boleslav. Ti vidouce, že nemohou trvale

odolávat, ustupovali i se svými ženami, dětmi a celým majetkem podél Skalského potoka k Jizeře. Nedošli daleko. Na niměřických pláních bludaře, jejichž postup zdržovaly s nimi prchající rodiny, hnaný dobytek a další přítěž, Boleslav dostihl. Krátká, ale krvavá srážka, v níž padl vůdce pohanů, neměla vítěze. Vyhnanci po ní bez překážky putovali dál až ke Stránovu, kde se unaveni rozložili táborem.

Boleslavovo vojsko, předstírajíc bojácnost a strach z dalšího boje, se stáhlo k Beznu a Benátkám a spojilo se tam s ostatními knížecími oddíly. Společně, ještě té noci, napadli prudkým útokem ležení nepřítele. Překvapení pohané propadli zmatku, který zvyšoval v táboře se nacházející dobytek divokým pobíháním a bučením, úzkostlivý nářek žen a dětí. Než se přepadení vzpamatovali a chopili zbraní, byla bitva napůl prohraná. I když se urputně bránili a způsobili knížecímu vojsku nemalé ztráty, byli v boji, trvajícím od nočních hodin do samého poledne, pohané poraženi na hlavu. Ti, kteří bitvu přežili, zanechali svůj majetek vítězům a uprchli spolu s rodinami do okolních lesů a roklí a odtud dále podél Jizery do zapadlých koutů při jejím horním toku.

Po vypuzení všech pohanů z kraje kázal kníže k zastrašení všech nepřátel Kristovy víry vybudovat na soutoku říčky Klenice s Jizerou přepevný hrad, který byl nazván jeho jménem – Boleslav. K rozlišení od již stávajícího stejnojmenného místa na Labi jej lidé začali nazývat Boleslav Mladý. Půdu, která dosud patřila pohanům a jejich kněžím, věnoval kníže svým udatným bojovníkům. Okolí Skalska s Kování obdržel podvůdce Bér, který se potom psal „z Kováně" a byl zakladatelem slavného rodu rytířů Kováňských.

To vše se podle kronikářů událo léta Páně 973. O vypuzení pohanů a bitvě u Stránova píše Václav Hájek z Libočan ve své Kronice české a zmiňuje se o ní též Balbín a později i J. Schaller ve své Topografii království Českého.

Obrázek č. 1

POLABŠTÍ SLOVANÉ

DĚJINY

Slovanské osídlení

Polabští Slované obývali území dnešní Spolkové republiky Německo v oblasti mezi řekami Labem, Sálou a Odrou s četnými přesahy jižním a západním směrem, a to od počátku 6. století n. l. První písemná zmínka je z roku 512, kdy se s nimi setkali germánští Herulové při návratu z tažení.

Polabané s výjimkou Lužických Srbů zanikli vyhlazováním či postupným poněmčováním během desátého až patnáctého století; silně protiněmecky založení Drevané až ve století osmnáctém.

Nejstarší archeologické nálezy slovanského osídlení jsou z období kolem roku 550. V Havellandu a okolí (spolková země Braniborsko) byla objevena keramika podobná keramice pražského typu. To podporuje názor o příchodu Polabských Slovanů také cestou přes Čechy. Na přelomu šestého a sedmého století osídlili Slované baltské pobřeží a území budoucího Meklenburska a okolo roku 630 slovanští Ránové Rujanu. V 7. století končí osídlení Polabí poslední vlnou slovanských přistěhovalců.

SPOLEČNOST

Kmenové zřízení

Polabští Slované patří k západním Slovanům. Skládali se ze značného množství malých kmenů, sdružených do svazů. Začlenění do kmenového svazu bylo poměrně volné; nezřídka však docházelo k neshodám a nepřátelstvím jak uvnitř, tak vně jednotlivých společenství. V čele kmene byl kníže, volený sněmem. Luticové měli pravděpodobně kmenové zřízení bohovládné (teokratické – světští panovníci byli podřízeni kněžím).

Polabské Slovany tvořily tyto kmenové svazy či kmeny:

Obodrité (Bodrci) – obývali nejseverozápadnější část Polabí. K Obodritům příslušely kmeny Rarogů, Drevanů, Gliňanů, Polabanů, Varnů a Vagrů.

Lutici (Veleti) – obývali východní část Polabí. K Luticům patřily kmeny Březanů, Črezpěňanů, Dolenců, Došanů, Grozvičanů, Chyžanů (Kyšanů), Lekusiců (Lešiců), Moričanů, Neleticů, Ploňanů, Ránů, Ratarů, Rečanů, Sitňanů, Sprévanů, Stodoranů (Havolanů), Ukřanů a Voliňanů, Zemčiců aj.

Srbové Polabští – obývali území mezi středním tokem Labe a Bobrem. Na jihu hraničilo jejich území s Krušnými, Lužickými a Jizerskými horami, jež zřejmě v širokém pásu

překračovalo (Glomači, Pšované, Milčané). Jednalo se tedy o prostor dnešních severních Čech, Svobodného státu Sasko, části Braniborska a Bavorska. K Polabským Srbům patřili na západě Glomači (Daleminci, Lemuzi), Nižani, Sitici, Nižici, Neletici, Susely, Srbiši a na východě další srbské kmeny Milčané, Lužičané, Bjezunčané, Nicové, Zarové a Slupjané. O Srbech bude pojednáno také v následujícím oddílu.

Ránové – ovládali ostrov Rujanu a přilehlou pevninu v dnešním severovýchodním Německu.

Na Polabské Slovany přinejmenším kulturně navazovala také západní část Pomořanů – Pyřičané, usazení mezi Wartou a Dolní Odrou a Volyňané, obývající ústí Odry. Třebaže Pomořané patřili s Poláky do lašské jazykové skupiny, lze je pokládat za samostatný kmen, tvořící zřejmě přechodný člen mezi Polabany a Poláky. Významnými sídly městského typu Pomořanů byly Štětín, Wolin a Kolobřeh. Z bohů, které ctili, je znám štětínský Triglav-Trihlav a wolgastský Jarovít.

Opevněná sídla

Společenskými a obrannými ústředími kmenů Polabských Slovanů byla opevněná sídla-hradiště. Podle typu krajiny a též hlavního účelu se rozeznávají tři typy:

1. blatná hradiště – nacházela se hlavně v severní části Polabí, v nížinných a bažinatých oblastech. Byla často budována na ostrovech, kde okolní voda poskytovala dostatek ochrany. S okolní pevninou je spojovaly dřevěné, často velice dlouhé mosty;

2. výšinná hradiště – ta byla budována v jižnější, kopcovité části Polabí. Zahrnovala pouze její nížinné oblasti, vhodné pro získávání obživy. Až kolem roku 1200 dosáhlo osídlení vyšších poloh 500–600 metrů nad hladinou moře. Stejně tomu bylo i u středověkého osídlení území České republiky;

3. pohraniční hradiště – byla zvláštním druhem pevností, jež měly za úkol ostrahu přístupových cest do země. Patří k nim Lenčín (Lenzen), který chránil důležitý labský brod a Dymín (Demmin, Mecklenbursko) – tato pevnost sehrála významnou úlohu během křížové výpravy proti Slovanům.

Významná hradiště Polabských Slovanů

Ústředím kmene Havolanů bylo hradiště Brena (Brennaburg-Branibor-Brandenburg an der Havel), nalézající se v močálovém terénu u řeky Havoly-Havel. Hradiště mělo kolovou (kůlovou) hradbu o průměru 120 až 150 m. Bylo ze všech stran obklopeno močály, což ztěžovalo jeho dobytí. Dalším sídlištěm Havolanů byla Postupim-Potsdam.

Chyžané, žijící u řek Rekenice-Recknitz a Varnavy-Warnow (Vrána či Havraní řeka), měli hradiště Vostrov (Guščerov – od guščera, tzn. ještěrka)-Güstrow na Nebole-Nebel (přítok Varnavy).

Kmen Dolenců, sídlící u řeky Dolenice-Tollense, měl pohraniční pevnost Dymín-Demmin a Stlup-Stolpe.

Črezpěňané žili u řek Pěna-Peene a Rekenice a měli hradiště Wolegast-Wolgast, Teterow či Tribuša-Tribsees.

Ránové sídlili na Rujaně-Rügen a měli náboženské ústředí Arkonu-Rakún a královské sídlo Korenicu-Charenz.

Kmen Břežanů žil v okolí města Havelberku-Havelberg. Jejich sídlištěm byla Neletice-Nitzow.

Rataři obývali horní tok Dolenice-Tollense a měli náboženské ústředí Retru s nejslavnějším chrámem boha Radegasta, jejíž přesné umístění není dosud známé. Uvažuje se o Prilvicích, městečku na jih od Stargardu a jihovýchodně od Štětína. Retra byla v roce 955 vypleněna a zlatá socha Radegasta z chrámu ukradena braniborským biskupem. Poté byla znovu Ratary vystavěna, ale ve 12. století za vlády Jindřicha Lva znovu spálena na trosky a nadobro zanikla. – Dalším významných hradištěm byl Velký Raděň-Groß Raden, nedaleko Sternbergu. Hradiště je dnes nově vystavěné.

NÁBOŽENSTVÍ POLABSKÝCH SLOVANŮ

Polabští Slované si po celou dobu svého bytí – až na výjimky, vytvořené mocným tlakem na přijetí křesťanství – udržovali pohanské zvyklosti. Vzhledem k tomu, že neměli vlastní písemnictví, dozvídáme se o jejich náboženství výhradně ze soudobých záznamů západní křesťanské společnosti a z vykopávek.

Hlavním zdrojem zpráv jsou letopisy saských kronikářů Widukinda, Dětmara, Helmolda z Bosau a Adama Brémského. Uvádí se v nich, že Polabští Slované uctívali svá pohanská božstva v dřevěných, důkladně postavených chrámech a svatyních. Mezi hlavní bohy patřili Svarožic (později zvaný Radegast), Triglav, Rugievit a Svantovít.*

Hlavním náboženským centrem Luticů byla Retra či Riedegost se Svarožicovým chrámem. Předpokládá se, že se nalézala někde na horním toku řeky Dolenice-Tollense. Roku 1068 Retru zničilo vojsko německého biskupa Burcharda a poté již nebyla nikdy obnovena. Významná svatyně se nacházela také ve výše uvedeném hradišti Groß Raden u Sternbergu.

Po zničení Retry a pádu kultu boha Svarožice přešla veškerá náboženská a politická moc na Arkonu-Rakún (se svatyní boha Svantovíta) na Rujaně, obývaná slovanským kmenem Ránů. Vliv Arkony sahal nejen k okolním polabským kmenům, ale ovlivňoval například i křesťanské Dánsko. – Svantovítův velekněz byl nejmocnější osobou na ostrově, mocnější než samotný kníže, jenž sídlil v Korenici-Charenz. Vládl také vojenskou silou v podobě početné družiny jezdců. – Svého rozkvětu dosáhla Arkony počátkem 12. století, poté byla dobyta roku 1168 dánským králem Valdemarem I. Velikým a ránský kníže přijal křesťanství. Tím pohanské náboženství v Polabí zaniklo.

* *Polabští Slované mohli pod vlivem křesťanství uctívat jako bohy také některé významné osobnosti, přičemž na úrovni světců (svatých) vystupovali v rodech či rodinách zemřelí předci (děd, domovoj) i jiní domácí duchové.*

Ke zbožštělým jedincům mohl patřit Radegast, s ratarským bohem stejnojmenný náčelník kmene Gótů v době stěhování národů. Když roku 405 dobýval Řím, byli v jeho vojsku též Skytové a Slované. V boji si vedl velmi udatně a třebaže byl nakonec zajat a popraven, Slované jej z obdivu k jeho statečnosti zařadili mezi své bohy.

Také u boha Svantovíta mohl být jeho předlohou významný jedinec. Podle pověsti (či spíše křesťanského výkladu) zaznamenané Helmoldem i Saxonem seznámili Ráňany s osobou svatého Víta benediktinští mniši z kláštera v Corvey. Ti jej pak převzali v nepřesné, zkomolené podobě a uctívali v něm pohanského boha. Uvádějí se však i jiná vysvětlení: jméno Radegast je možné vyložit jako „ten, co je rád přijímán jako host" a Svętovitъ „mocný, silný pán".

Posvátné stromy a háje

Obdobně jako tomu bylo u Keltů a Germánů, též Polabští Slované uctívali stromy. Bylo to nejspíše podmíněno rozsáhlým zalesněním prostoru, ve kterém žili. Posvátným stromem byl dub. Uctívaly se samotné stromy; jsou ale doloženy i posvátné dubové háje.

Lesní porosty byly také důležitým zdrojem obživy (lesní plody, ovoce, houby), skýtaly otop a v nejistých dobách útočiště. Představovaly ovšem také ať skutečná (divá zvěř, neočekávané vpády, lupiči) či domnělá nebezpečí (pověry, strašidla).

Uctívání hlavy

Hlava (lebka) měla v kultuře Polabských a Pobaltských Slovanů několikerý význam. Ty, které se vyvěšovaly na hradbách (zvířecí i lidské), měly zastrašovat nepřítele; lebky, umístěné nad vchody domů, zase bránit vstupu zla. Zpodobňování vícehlavých božstev (tváří), hledících do různých směrů, znamenalo, zejména u Luticů, božskou vševědoucnost. Dřevěné sochy uctívané v náboženských ústředích měly tři, čtyři, v rujánské Korenici-Charenz pak dokonce sedm hlav.

Uctívání koně a věštby

S náboženskými ústředími je spojen posvátný kůň, jenž byl uctíván a používán k provádění věšteb. Podle způsobu, jakým překročil do země zabodnutá a překřížená kopí, se usuzovalo o výsledku plánované vojenské výpravy či bitvy. Uctívaný kůň byl majetkem boha a jezdit na něm mohl, ve spojitosti s náboženskými obřady, pouze velekněz.

Vedle věšteb, majících význam pro celý kmen a prováděných pomocí uctívaného koně, prováděly se ještě věštby nižšího, převážně osobního významu, a to náhodným výběrem obarvených hůlek z osudí nebo věštěním z popela.

Obětní obřady

Ačkoliv středověké letopisy zpravují o obětních obřadech Polabských a Pobaltských Slovanů, nezmiňují povětšinou jejich průběh. Někteří kronikáři, jako Helmold a Adam Brémský, píší o lidských obětech převážně z řad křesťanských kněží. V roce 1066 Slované zabili veligradského* biskupa Jana Skotského a jeho hlavu obětovali v Retře Radegastovi.

* *Veligrad byl později přejmenovaný na Merseburg.*

Obřad pohřební

Způsob pohřbívání u Polabských Slovanů se v průběhu času měnil podle toho, jak sílil vliv křesťanství. Prvními pohřebními obřady po příchodu do Polabí byly žárové pohřby a uchovávání popela v popelnicích. Některé z nich se vyznačovaly vybudováním mohyly nad žárovištěm.

Součástí žárových pohřbů byly dary, ukládané do hrobů. Jednalo se o zbraně, nástroje i potraviny. V některých oblastech se do hrobu vkládaly také drobné mince – „Charónův peníz"* (snad řecký vliv). Od 10. století se popelnice začaly ukládat do země.

S pronikáním křesťanského náboženství postupně žárové pohřby zanikaly a zesnulí se začali ukládat do rovů. U Obodritů, kteří podléhali vlivu křesťanství snadněji než Lutici, byly žárové pohřby ukončeny v 10. století. U Luticů se tato změna objevila až v 11. století. Současně byl také omezován počet darů, vkládaných do hrobu jakožto pozůstatek pohanského náboženství, a mrtví se pohřbívali pouze v jejich šatech.

* *Charón (řecky Χάρων, lat. Charon) byl syn boha věčné tmy Ereba a bohyně noci Nykty, převozník mrtvých do podsvětí. V etruské kultuře se obdobné božstvo nazývalo Charun. Charón převážel přes řeku, u řeckých autorů nazývaná Acherón nebo Léthé (= zapomnění), u latinských autorů Styx, a to pouze do podsvětí, nikoli zpět na svět. Převézt však mohl jen duše řádně pohřbených mrtvých, kdežto duše nepohřbených bloudily navěky na březích řeky. Za převezení vyžadoval jako odměnu peníz. Proto Řekové dávali svým mrtvým pod jazyk obolos, aby mu jejich duše měly čím zaplatit.*

VÝROBA A OBCHOD

Zpracování dřeva

Nejvýznamnější stavební surovinou Polabských Slovanů bylo dřevo. Pro jeho nadbytek a naopak nedostatek kamene byly stavby Polabských Slovanů dřevěné. Dřevo se používalo k budování hradeb, srubů, dřevěnic, tvrzí, mostů, chodníků, náboženských chrámů a svatyní – ty byly často zdobené dřevořezbou; řezbářství bylo u Polabských Slovanů – na rozdíl od malby – na vysoké úrovni.

Rukodělná výroba

O rukodělné výrobě Polabských Slovanů se dozvídáme především díky archeologickým nálezům. Od 9. století jsou doložena díla kožedělná, například sedel, štítů či kabátců. Z této doby pocházejí také výrobky z hlíny, přičemž použití hrnčířského kruhu je známo od 10. století. Na hradišti Dyšowe-Mozgowe-Dessau-Mosigkau byly objeveny zbytky hrnčířských pecí, jejichž výrobky zdobené vlnovkami jsou podobné keramice pražského typu.

Od 11. století je doložena výroba skla, především skleněných ozdob, nikoli však skleněných nádob. U Polabských Slovanů je prokázáno zpracování kovů (železa, bronzu, zlata i stříbra) a těžba surovin. Významným obchodním zbožím byla sůl, která se těžila v okolí Dobrohory (Dobrosol)-Halle.

Obchod a platidla

V prvopočátcích osídlení Polabí Slovany byl obchod uskutečňován prostou výměnou výrobků. Brzy se však rozšířilo používání platidel. Prvním nejběžnějším prostředkem směny se staly plátěné ústřižky, jejichž používání je doloženo na Rujáně (tento druh směny dal také vzniknout slovu „platit"). Tkaninu však brzy nahradila platidla kovová. Zpočátku nebyla ražená – jednalo se o kusové stříbro, zlomky šperků, jejichž hodnota se stanovovala vahou atp. Nálezy cizích, především arabských mincí na území Polabských Slovanů, jsou z doby 8. až 10. století. Vlastní ražbu zahájili Polabané v první polovině 11. století.

MILČANÉ

Pojmenování

Jméno kmene je pravděpodobně odvozeno od osobního jména Milik, Miłk, Miłka. V Polsku je doloženo příjmení *Milik* již z roku 1136, které se vykládá stejně jako to české – buď z přídavného jména „milý" nebo jako domácká podoba rodného jména Miliduch, Miluduch, Miłobor, Miłosław aj.

Dějiny

Jejich sídelní prostor se více méně kryje s dnešní Horní Lužicí (obrázek č. 1). Poprvé jsou zmíněni v polovině 9. století Bavorským geografem*, jenž připisuje Milčanům na 30 sídlišť s možným ústředním hradištěm. Hlavními sídly byly Budyšín a Zhořelec. Během 10. století si je podmanili Němci. Jejich dnešními potomky jsou Lužičtí Srbové.

* *Bavorský geograf (latinsky Geographus Bavarus) je konvenční jméno, dané Janem Potockým roku 1796 autorovi anonymního středověkého dokumentu Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii („Popis měst a míst na severní straně Dunaje").*

Náboženské souvislosti

Náboženský život se odehrával jak na domácí půdě, tak v posvátných hájích. Milčané patřili k Polabským Slovanům – u těch jsou posvátné háje doloženy Dětmarem z Merseburku („háj Zutibure v Lužici", tedy Svatobor, se patrně nacházel v dnešní dolní Lužici; horní se nazývala až do 15. století Milsko).

V posvátném háji byla podle Dětmara zbudována i lutická svatyně Retra. Letopisec Helmold z Bosau zase zmiňuje háj boha Proveho ve městě Stargard-Oldenburg. Úcta k hájům přetrvala i ve slovanské lidové kultuře.

Obrázek č. 1
Země Milčanů na Míšeňsku okolo roku 1000. (Mapa od Gustava Droysena, 1886)

LUŽIČTÍ SRBOVÉ

Popis a souvislosti

Lužičtí Srbové (hornolužickosrbsky Serbja, dolnolužickosrbsky Serby) jsou malý západoslovanský národ obývající jihovýchodní část východního Německa, nazývanou Lužice (obrázek č. 1 na str. 32). Používají dva samostatné spisovné jazyky: hornolužičtinu (též hornolužická srbština, horní lužická srbština) a dolnolužičtinu (též dolnolužická srbština, dolní lužická srbština). Jejich pojmenování Srbové (německy Sorben – na rozdíl od jihoslovanských Serben) je pojem, který jednotně označuje původní slovanské obyvatelstvo Dolní Lužice (na slovanském podloží Lužičanů) a Horní Lužice (na slovanském podloží Milčanů).

Srbové žili i na území Čech (srovnej názvy lokalit Srbsko u Berouna, Srbská Kamenice apod.). Také kmen Pšovanů, žijící v devátém století v okolí Mělníka, je řazený k Srbům. Další srbské kmeny žily na západ od dnešní Lužice a vlivem poněmčení upadly v zapomenutí.

V oblasti Lužice působí společnost Domowina, která zastřešuje řadu lužickosrbských spolků, udržuje lužický kulturní život, posiluje vlastenectví a všestranné zviditelňování svého národa.

Pojmenování

Jméno Srb je odvozeno od slova sъrbati, serbati, tj. srkat (stejné mateřské mléko). Bylo to tedy označení příbuzného, příbuzence.

Zatímco někteří dějepisci (např. Karlheinz Blaschke, Joachim Herrmann) předpokládají, že se pojmenování (Lužičtí) Srbové rozšířilo až v průběhu raného středověku ze Sály a Muldy na kmeny žijící dále na východ a hovořící podobnými nářečími, přišel lužickosrbský učenec Hinc Schuster-Šewc na základě jazykovědných úvah s názorem, že všechny lužickosrbské kmeny již nesly toto běžné pojmenování (přezdívku) v době svého příchodu do nových sídel.* Vzájemné odlišení se jednotlivých skupin s vlastními jmény začalo až v jejich nové domovině.

* *Ke stejnému závěru dospěl český dějinář Dušan Třeštík, který předpokládá, že do české kotliny přišel v 6. století velký kmen Čechů, který se později rozpadl na řadu menších společenství s vlastním knížetem a pojmenováním. Viz i oddíl Čeští Slované, odstavec Společnost*

Rané dějiny

Obecný přehled *(viz i oddíl Polabští Slované)*

Území Lužice osídlili Srbové v době stěhování národů. Území bylo v 10. století dobyto a ovládnuto německou šlechtou (výboje zahájil východofranský král Jindřich I. Ptáčník). Od 14. století do roku 1635 byla Lužice součástí země Koruny království českého. Během této doby se sousedícímu Braniborskému markrabství podařilo získat některé části Dolní Lužice včetně její metropole Chotěbuzi, třebaže císař Karel IV. začlenil roku 1373 i Braniborsko stejně jako Lužici do svazku zemí Koruny české, v němž setrvalo do roku 1415.

Ve středověku platila různá omezení a zákazy srbského jazyka. Po reformaci nastalo mírné uvolnění; vznikl psaný jazyk, i když ve třech obdobách: dolnosrbský, hornosrbský – evangelický, hornosrbský – katolický.

Během třicetileté války, od roku 1635, připadla za pomoc Habsburkům Horní Lužice s většinou území původní Dolní Lužice k Sasku. Za napoleonských válek získalo Sasko od Pruska Chotěbuz i s jejím okolím.

Dějinné počátky

6. až 7. století

V první polovině 6. století našeho letopočtu předkové Lužických Srbů opustili při stěhování národů svá sídelní území severně od Karpat mezi Odrou a Dněprem a přesunuli se přes Slezsko a Čechy (případně Bavorsko) na západ. Tyto oblasti byly téměř liduprázdné a zbývající keltsko-germánské obyvatelstvo s příchozími Slovany splynulo.

V tzv. Fredegarově kronice jsou v roce 631/632 poprvé zmíněni Srbové, kteří opakovaně plenili Durynsko a další oblasti Franské říše: „Od té doby Venedi opakovaně vtrhli do Durynska a dalších zemí (pagi) Franské říše, aby je drancovali; ano i Dervanus (Dervan), vojvoda Srbů [lat. Dervanus dux gente Surbiorum], kteří byli slovanského původu a vždy patřili k Franskému království, se se svým lidem podřídili Sámovu kmenovému svazu." Po dalších nájezdech od něj osvobozených Srbů vévoda Radulf, který vládl Durynsku, se stal nakonec pánem situace výrazným vítězstvím v letech 634/635, po němž uzavřel roku 641 spojenectví se sousedními slovanskými kmeny na základě rovných práv.

8. až 9. století

V 8. a 9. století vzniklo mezi západoslovanskými kmeny, označovanými v pramenech raného a vrcholného středověku jako „Srbové" (latinsky surbi, sorabi) a Franskou říší hraniční a ochranné pásmo Limes Sorabicus. Srbské obyvatelstvo tehdy ovládalo prostor mezi Sálou a Muldou.

K roku 806 je doloženo, že byl zabit srbský král jménem Miliduch (Miliduoch, Melito), načež se podřídili i další vládci, ač někteří až po lítých bojích. Srbové byli uvedeni do křesťanské víry, nuceni platit poplatek a během německého osídlování východu (Ostsiedlung) s výjimkou Lužických Srbů kulturně postupně zanikli.

O Dalemincích (Glomačích, Lemuzech), žijících v těsném sousedství Milčanů, a o slovanských kmenech žijících na území Horní a Dolní Lužice, francké historické prameny podávají jen skrovné zprávy.

Mocenskými ústředími byly četná opevněná sídla s hradbami ze dřeva a zeminy, které se stavěly od konce 9. století. Kde to bylo možné, byla zakládána na vyvýšených místech a mohla mít, v závislosti na dostupnosti stavebního materiálu, také silné kamenné bedněné zdi (např. Landeskrone u Zhořelce-Görlitz). V nížinách se tato sídla obvykle stavěla tam, kde se nacházely vodní plochy nebo močály.

Podle výčtu bavorského geografa měli Srbové přes 50 a srbští Lužičané a Milčané po více jak 30 městech (civitas). Výraz „civitas" pravděpodobně označovalo mocenské a správní ústředí buď samotné, nebo mohlo zahrnovat k němu přidružené obce (na způsob pozdějších poddanských vsí či dnešních městských čtvrtí, jež byly dříve od ústředí prostorově oddělené).

Obrázek č. 1
Mapa Lužice

ZÁHVOZD

Popis a souvislosti

Záhvozd (též Záhvozdí, Záhošť či Zagwozd, Zagost) je někdejší název krajiny na pomezí Německa, Polska a Česka v povodí Lužické Nisy. Rozprostíral se od Chřibské (Česko) až ke Kwize u Lešna a k Mirsku (Polsko). Zahrnoval panství Zawidów (Polsko), dále Hrádecko (Česko), Žitavsko (Zittau, Německo), opatství Mariino Údolí (Marienthal, Německo), a panství Frýdlant, Grabštejn, Liberecko, Jablonecko, Varnsdorf, Tolštejn a Rumburk s okolím (Česko). Na jihu ohraničovaly Záhvozdí Jizerské hory a Ještědské pohoří.

Krajina získala jméno díky své poloze za hranicí raně středověkých Čech. Pro tuto oblast má stejný název i němčina (Zagost). Název Záhvozd býval používán již na mapkách znázorňujících území českých kmenů s jeho okolím před vznikem českého státu.

V 10. století tuto krajinu při horním toku Nisy pokrývaly z větší části hluboké hvozdy.

Župa Záhvozdí* byla přičleněna k českým zemím teprve v 11. století, nejspíš z odměn, které si vysloužil kníže a potomní král Vratislav II. od císaře Jindřicha IV.

* *Prameny územní celek pod tímto názvem jednoznačně dokládají až ve 12. a 13. století, a to jako nejjižnější část Budyšínska – předchůdce Horní Lužice. V této době je možno Záhvozd považovat za okrajovou oblast lužickosrbského osídlení, tvořeného Poříčany, Lemuzy, Milčany či jinými národnostními skupinami, kde se mísily zájmy českých panovníků či panských rodů se zájmy německých vládnoucích vrstev z oblasti dnešního Saska.*

Novým a přesnějším vymezením hranic Čech severním směrem (včetně Budyšínska) název Záhvozd ztratil územní význam a do značné míry na něj navázalo Žitavsko jako vnější český kraj.

ŽITAVSKÁ OBCHODNÍ STEZKA

Popis a souvislosti

Žitavská, také Záhošťská či Jablonská stezka byla významnou obchodní i poutní cestou. Na Hrádecku se vinula v místech, kde je dosud zachovaná lesní cesta od Žitavy k Jablonnému v Podještědí průsmykem Lužických hor. Po této stezce přinesl český biskup Vojtěch kolem roku 995 do Polska křesťanství a procházely jí oddíly křižáků ve svaté válce.

Základní určení cesty bylo však hospodářské – kupci tudy vozili kromě jiného zboží do Čech sůl z Dobrohory (Dobrosol)-Halle-Saale přes Míšeň-Meissen, Kamenec-Kamenz, Budyšín-Bautzen a Lubij-Lobau. Clo platívali v Žitavě, kde se dodnes nachází budova solnice, jež sloužila i jako konírna, zbrojnice a sýpka.

Stezka byla využívána také pro převoz olova a jiných kovů do Žitavy, jež se těžily a zpracovávaly na Chrastavsku.

Na české straně cesta pokračovala přes Český Dub, Mladou a Starou Boleslav do Prahy, kde na ni navazovala stezka Všerubská.

Úsek, vedoucí z Petrovic kolem Loupežnického vrchu do Dlouhého žlebu a přes Českou bránu (kde byl nalezen pod převisem skály „olověný poklad" – viz dále), nechal král Jan Lucemburský pro jeho obtížnou schůdnost a nebezpečnost přeložit roku 1320 ve směru Lěpjarjecy-Lückendorf* (obrázek č. 1).

K ochraně obchodu dal na této rušné stezce roku 1357 císař Karel IV. zbudovat nový hrad Karlsfried. Jinou listinou r. 1361 nařizoval, že nikdo nesmí z cesty uhýbat. V listině se také uvádí, že je starodávná, a poněvadž byla sešlá a měla se opravovat, rozkázal císař, aby na její ochranu proti loupežníkům byly při těchto pracech zároveň vyklučeny z obou stran porosty na vzdálenost „co by kamenem dohodil".

* *Původní cesta však nebyla zřejmě zcela opuštěna stejně jako její četné větve v odvěké snaze obchodníků vyhnout se placení poplatků.*

Obrázek č. 1

SLOVANSKÉ OSÍDLENÍ V OKOLÍ HRÁDECKÉHO SVATOBORU

HRÁDEK NAD NISOU

Souřadnice (městský úřad):
50°51'15.627" severní šířky, 14°50'38.151" východní délky
50.8543408N, 14.8439308E

POPIS

Hrádek nad Nisou (původně Grat či Gród, německy Grottau, polsky Gródek nad Nysą) je město v okrese Liberec, v Libereckém kraji. Žije zde přibližně 7 700 obyvatel. Leží z větší části na úpatí oblé Jiskřivé hory v Žitavské pánvi na okraji Lužických hor, asi 20 km severozápadně od Liberce, 6 km jihovýchodně od Žitavy a 16 km jihozápadně od Bogatynii. Protéká jím Lužická Nisa.

POJMENOVÁNÍ

Nejstarší doložený název je Gród (z roku 1287) a znamená hrad.

DĚJINY

Rané dějiny

Pro nehostinné přírodní podmínky (obtížně prostupný hvozd, zaplavovaná bažinatá údolí) bylo Hrádecko podle dosavadních zjištění osídleno natrvalo až v dobách poměrně pozdních. Teprve v době bronzové (2300 – 800 př. n. l.) se tu usídlil hojnější měrou lid tzv. popelnicových polí (lužická kultura). Toto obyvatelstvo se rozšířilo dále na jih do vnitřních Čech až k Labi.

Poté se v oblasti Hrádecka usadili srbští Slované a jako pravdě nejpodobnější se jeví výklad Šimákův, že šlo o **kmen Lemuzů***, uváděný již v tzv. zakládací listině Pražského biskupství k r. 973 (z roku 1086), **jenž tu měl žít pod vlastním knížetem**.** Zda šlo o tento

kmen, jehož jeden rod nazývaný Verizane se usadil na Hrádecku a který letopisec umístil mezi Bzenčany (Besunzane) a Čechy (Fraganeo), nebo byli Verizane samostatným, byť menším kmenem, není jasné. Tito Verizane nejsou údajně nic jiného (zaměníme-li „v" za „p", „e" za „o" a „z" za „č") než **Poříčané** se sídly v povodí řek, říček a potoků, přičemž jejich kmenovým střediskem byl Hrádek nad Nisou. K těmto sídlům nepochybně patřilo i Poříčí (Großporitsch, dnešní Porajów), který se od něj nachází 5 km severně. Otázkou zůstává, kterých deset sídel, jak je zaznamenal letopisec, měl rod Poříčanů mít.***

Hrádecko se později stalo součástí tzv. župy Záhvozdí (viz příslušný článek). Od 12. století bylo částí Českého království a poblíž něho procházela důležitá obchodní stezka Žitavská (opět viz příslušný článek).

* *Lemuzi (někdy též Lemúzi) měl být jedním z bájných českých kmenů sídlících před vznikem přemyslovského knížectví na území Čech. Za jejich území se většinou považuje podhůří Krušných hor poblíž Teplic. Na tomto území rovněž leží ves Stadice, ze které podle Kosmovy Kroniky Čechů pocházel bájný Přemysl Oráč.*

Jak už bylo uvedeno, mohlo se jednat o srbský kmen a jeho pojmenování Lemúzi je jen nepřesně zaznamenanou nebo nářeční podobou jména Glomači či Daleminci [(g)(d) -l -m – z(c)]. Lemúzi s s ohledem na nevýznamné odlišnosti jazykové a kulturní (v době slovanské jazykové jednoty) mohli později splynout s Milčany.

** *Pozoruhodné je, že tento výklad potvrzují dosavadní nálezy po celém Hrádeckém Svatoboru, zvláště na jeho ústředí Posvátné hoře: Perunova-Popova skála s vyobrazeným bohem Perunem, v její blízkosti božstvy Velesem, Živou (zde zobrazená jako ryba a pták) a Dažbogem v podobě trojúhelníkové tváře, slunečních značek, případně bílého koně, či kamenný stolec, sedákem směřujícím k hrádeckému středu města. A jak je výše uvedeno, také místní jméno blízkého Velkého Poříčí-Groß Poritsch ukazuje na svébytné samostatné knížectví snad oněch Poříčanů, kteří mohli být samostatným kmenem nebo zmíněných Lemúzů významným rodem (10 obcí) či diasporou (tj. odloučené pospolitosti lidí, kteří si zachovali vazby na původní kmen).*

Poříčí měl snad být i původní název Hrádku nad Nisou. Pokud ano, také pravděpodobně doplněné odlišujícím jménem (vyšší, horní, knížecí atp.).

*** *Protože jádrem, hlavním sídlem Poříčanů (Lemúzů) byl nepochybně Hrádek nad Nisou (Gród, Grat), zmiňované obce se musely nacházet v jeho blízkém okolí. V úvahu přicházejí Olšicy-Grabštejn, Oldřichov na Hranicích, Václavice, Kojetín-Chotyně, Gronovka-Kronau (ve významu „ochrana", jde o místní část Dolní Suché), Chrastava, Žitava-Zittau, Hórnica-Hörnitz, Pětov-Pethau, Velké Poříčí-Groß Poritsch, ze vzdálenějších Kněžice, Petrovice či Lěpkarjecy-Lückendorf. Některé z jmenovaných sídel nemuselo, pravda, v té době ještě stát, popřípadě mohlo náležet jinému rodu či kmeni. Z blízkého okolí někdejšího Gratu nabízející se Donín nemusela být uvažovaná kolonizační ves. Její název mohl povstat ze zkráceniny starosrbského osobního jména (např. osobní jméno Donín je i ve staropolštině).*

Vyloučit nelze také to, že jméno některé vsi bylo překryto jménem rozrůstající se vsi sousední a buď se zcela ztratilo nebo po něm zůstal jen název pozemkové trati, či že sídlo zaniklo v častých válkách a morových ranách.

V úvahu přichází i možný předchůdce ze slovanských dob Jítravy a Rynoltic, dále Jablonné v Podještědí či vzdálenější Lubij-Löbau, Turów a další (dnes vytěžené) obce v prostoru dnešního hnědouhelného dolu, případně vzdálenější Frýdlant v Čechách (zde se původní slovanské jméno nejspíše nedochovalo).

Obecně lze říci, že společným jmenovatelem Poříčanska bylo okolí řeky Nisy, a to již od jejího nejhořejšího úseku, zahrnující Svárov, Rokytník-Rochlice, Vesec, Vratislavice nad Nisou, Jablonec nad Nisou a další obce, tehdy ovšem jen s řídkým osídlením. Celý tento prostor následně převzala ve 13. a 14. století rychle se rozvíjející Žitava.

13. století

Původní slovanské osídlení v Hrádku nad Nisou se podle všech ukazatelů nacházelo vedle hradu v místě dnešního parku – jde o plochu (dříve dolní část strže), upravenou do roviny a otevřenou k jihu. Ze severu a východu je chráněna vysokou krajinnou vlnou či kopcem. Jejím středem protékal potok (obrázek č. 2/1 a č. 2/2) a míří k ní v přímce horní úsek ulice 1. máje. Důležitou okolností je také to, že se plocha nachází v místech, kam nedosáhla při záplavách řeka Nisa. Význam podtrhují dva balvany s vytesanými podobiznami mj. medvěda (bůh Veles) či skřítka (zřejmě se s ním naši předci setkávali – viz příběh z Bílých (Sloních) kamenů a také pověsti o bytostech zvaných ludkovia z dolní Lužice – obrázek č. 11/1 a 11/2 a č. 12/1 a 12/2)*.

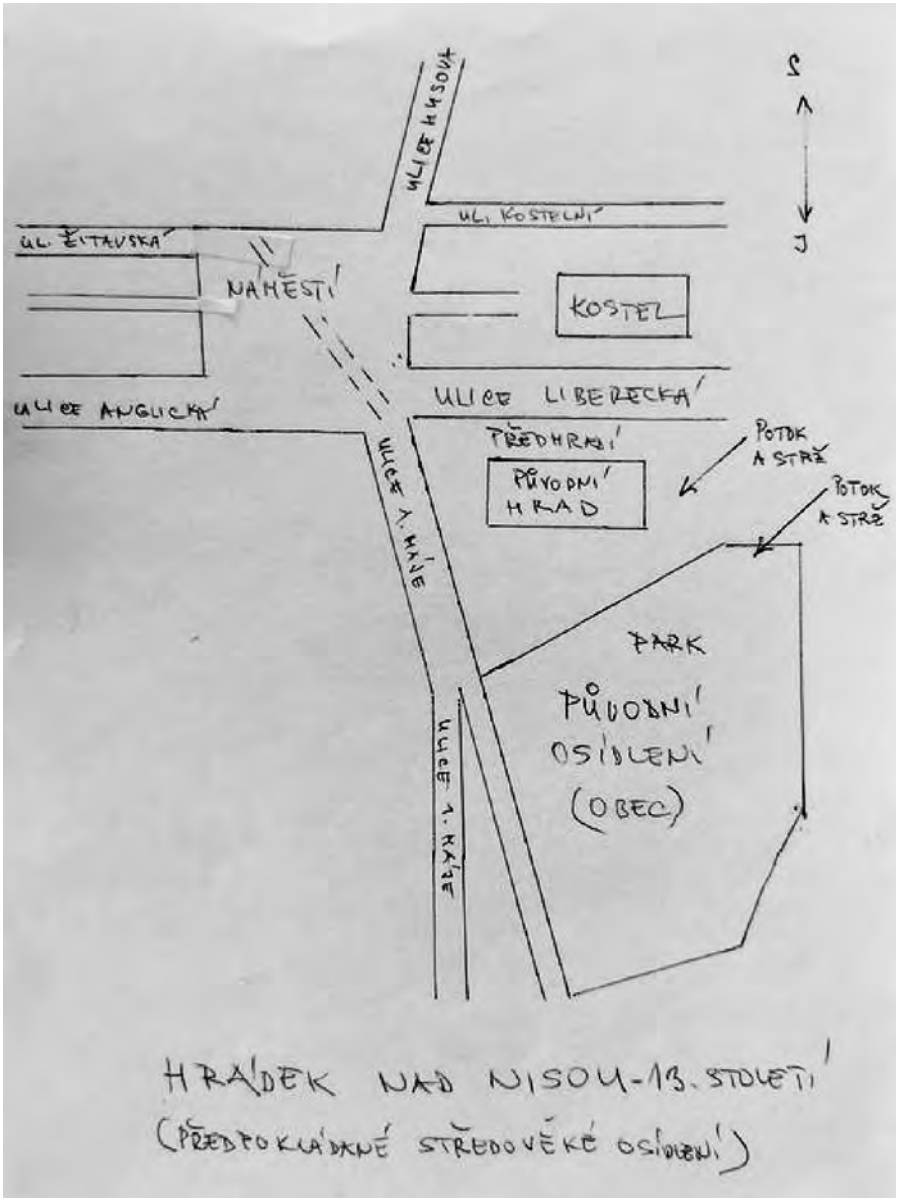
* *První zmínka o kameni pochází z roku 1908, kdy byla na něj umístěna pamětní deska s vyobrazením císaře Františka Josefa I. u příležitosti 60 let jeho panování. Zda byl využit kámen, který v parku již stál nebo byl za tím účelem odněkud přivezen, není známo. Pokud se jednalo o druhý případ, zůstává otázkou, kdo a proč kámen doplnil zvířecími podobiznami.*

O hradu je pojednáno dále.

Významnou památkou je i kostel svatého Bartoloměje, který stojí na patrně dříve opevněném návrší* (podobně jako kostel v Hulíně u Kroměříže), později přestavěný do barokní podoby.

* *Není vyloučeno, že se svatostánek původně nacházel v severní části předhradí. To patrně obkružoval do 13. století hradební příkop v místech, kde se nachází Kostelní ulice (později zasypaný, což umožnilo rozšířit v tomto směru kostelní hřbitov) a pokračoval úvozovou cestou napříč současným náměstím (viz obrázek č. 4 na str. 43). V prostoru mezi restaurací Konírnou, současnou budovou České spořitelny a městského úřadu tu ústila Husova ulice, která do přehradí vstupovala bránou snad s padacím mostem (napříč vozovkou je dosud patrný hrbol). Brána stála buď v severní části budovy městského úřadu (v místě, kde se nacházel někdejší vstup do bývalé České spořitelny) nebo před ní.*

Od konce 13. století převzal úlohu správy kraje hrad Olšicy-Grafenstein (Grabštejn), což oslabilo postavení Hrádku nad Nisou jako pevnosti a zřejmě vedlo ke zrušení části jeho opevnění. Po hospodářské stránce převzala vedoucí úlohu Žitava.

Obrázek č. 1

Obrázek č. 2/1

Obrázek č. 2/2

Kmenové ústředí

To, že Hrádek nad Nisou byl významným ústředím, dosvědčuje i jeho samotné jméno, které se v jižní Lužici jinak nevyskytuje.

Hrad představoval v tehdejší době, na rozdíl od tvrze, pevnost vyššího stupně. V kraji byl zřejmě natolik významnou novinkou (podobně jako třeba v severozápadních Čechách most, který dal jméno i městu), že tehdejší obyvatelstvo tuto skutečnost zohlednilo i v označení obce, v níž se hrad nacházel a její původní název upadl v zapomenutí.

Zároveň je vysoce pravděpodobné, že při svých pobytech v Záhvozdí čeští panovníci, ať jím byl Vratislav II., Přemysl Otakar II. a snad i Jan Lucemburský či Karel IV., volili v tehdejších nejistých dobách místo pro bezpečné přenocování právě hrádecký hrad.

Pro osobní návštěvu krále Přemysla Otakara II. může svědčit pravoúhlý půdorys náměstí, stejný, jaký je v Žitavě-Zittau, Lubiji-Löbau i jinde (Slované stavěli okrouhlice). Je možné, že rozhodl i o tvaru náměstí v blízké Chrastavě*, anebo se tehdejší vedení obcí mohla pro tuto podobu po příkladu Žitavy rozhodnout sama.

* *Návštěva panovníka je dosti pravděpodobná, protože v té době (patrně i zde na jeho pozvání) dosídlili Chrastavu horníci ze saského města Pirna. Ti pak v okolí nalezli a začali těžit měď, cín, olovo, stříbro či železo, což krále železného a zlatého jistě zajímalo.*

Hrad

Kde stával původní hrad v Hrádku nad Nisou, bylo a je předmětem úvah po mnoho desítek let. Pokud se odhlédne od málo pravděpodobných představ, které jej kladly na různá vzdálenější místa*, musel se nacházet v blízkosti jádra města a kostela sv. Bartoloměje. Výzkumy, prováděné jenom v okolí Clam-Gallasovského loveckého zámečku, nebyly úspěšné. Po prostudování dostupných zpráv, obhlídky krajiny a po zvážení dalších okolností se zdá, že toto místo bylo konečně objeveno. Nachází se v prostoru za současnými čísly popisnými Liberecká 644 a Liberecká 645 (parcela 484), jež stojí patrně na někdejších hradbách. Hovoří pro to několik silných vedlejších důkazů:

* *Úvahy, že se hrad nalézal například ve Starém dvoře, na návrší nad Zlatou výšinou u rozvodny (názor někdejšího hrádeckého učitele Douši) či v Hartavě (Hartau - Gartau -Grotau, přesmyk hlásek? Gard je původní slovanský, potažmo indoevropský tvar, uchovaný např. ve slově gorod, garden, hortus, Stargard atd.), se zdají jen málo pravděpopodobné.*

1. Obraz

Na obrazu z 18. století, jenž visí v pracovně starosty města, vedla napříč horním náměstím úvozová cesta, která byla zcela jistě uměle vyhloubena, protože se svažuje jihovýchodním směrem, zatímco náměstí jižním směrem. Tato cesta nepochybně

procházela kolem hradu, potažmo jeho předhradí**, v němž se nacházelo, jak bylo tehdy obvyklé, tržiště s domky řemeslníků a dalších obyvatel. Na konci úvozu je pak vidět zábradlí a střecha domu, stojícího v místech, kde se tehdy již zaniklý hrad nejspíše nacházel (viz obrázek č. 4).

* *Na místě hradeb se dnes nachází železářství (obrázek č. 3), podle vyprávění majitele penzionu pana Janaty se při stavbě prodejny jeho otec na poslední chvíli zachytil okraje hluboké díry, která se pod ním náhle otevřela – snad šlo o pozůstatek sklepa původně zde stojícího hotelu U města Liberce (hotel Zur Stadt Reichenberg) nebo šlo o ještě starší podsklepení předchozích hradeb.*

Obrázek č. 3

** *Předhradí je samostatně opevněná část hradu či hradiště, oddělená od něho hradbami. Byly zde zpravidla umístěny úřady správní (purkrabství) a hospodářské povahy a ubytování pro čeleď.*

Jednalo se o méně významnou část hradu, nicméně dostatečně důležitou na to, aby byla rovněž chráněna vlastními hradbami. Někdy se předhradí označuje jako tzv. dolní hrad, např. v Českém Krumlově, Kostomlatech, na Spišském hradě a jinde.

Předhradí měla většina hradů – královské si obvykle vystačily jen s nezbytně potřebnými provozy (např. kovárna), u šlechtických hradů hrála hospodářská složka mnohem významnější úlohu. Typickými stavbami v předhradí byly sýpky, stáje, mlýn a někdy i pivovar. Součástí širšího předhradí byly také malé rybníčky pro chov ryb. S rozvojem podnikání šlechty začala uvedená zařízení sloužit nejen hradu, ale i širšímu okolí. Běžným typem opevnění byly prosté příkopy a hradby, jsou ale známa také mohutněji opevněná předhradí, zejména tehdy, když se nacházela výše než vlastní hrad. Jejich úkolem bylo oddálit případný útok nepřítele na hradní jádro.

*

V Hrádku nad Nisou se západní část předhradí (nad úvozovou cestou – obrázek č. 4) podílela na vzniku náměstí. V roce 2010 se při jeho archeologickém výzkumu podařilo objevit několik trámů z dřevěné stavby, které byly datovány do období 1219-1235.

Obrázek č. 4
Hluboká úvozová cesta, vedoucí napříč hrádeckým náměstím k tehdejšímu hradu

2. Strž

V 19. století podle ústně předávaného svědectví tekl z prostoru nádraží směrem k faře potok (zde podle mapy z té doby do malé vodní nádrže). Odtud odváděl jeho vody hluboký zářez (strž) v místech, kde dnes stojí číslo popisné 163 v ul. Liberecké a 211 v ulici generála Svobody, do ulice 1. Máje a dále řeky Nisy mezi čp. 160 a 169 (potok byl nato zřejmě zatrubněný a sveden do náhonu Starého mlýna*, který stál údajně už v roce 1400 v prostorách pozdější přádelny, niťárny a barevny firmy F. A. Hiebsch (někdejší, nyní zbouraná budova čp. 139 ve Václavské ulici, kterou postupně vystřídaly továrny Schubert, Benar, Bekon). Strž tak oddělovala oblast pozdějšího Azylu (ulice gen. Svobody čp. 67) od rovné plochy za čp. 644 a 645 v Liberecké ulici, tedy od místa, kde zřejmě stával původní hrad, a vytvářela z této strany jeho přirozené přírodní opevnění. Později byla v horní části zčásti zasypána hlušinou nejspíše ze zdejších lignitových dolů (stejně jako výše uvedená úvozová cesta na náměstí) a dala vzniknout zakřivení v dolní části strže.

* *Po zrušení mlýna vozili po roce 1835 hospodáři obilí do mlýna grabštejnského (čp. 5, přebudovaný na bytový dům) či nově zřízených – v letech 1842-43 Scholzeho větrný u Uhelné ev. č. 9, 1845-46 vodní na Lužické Nise v Chotyni (bývalé čp. 92, dnes zbouraný, a v 2. polovině 19. století vodní čp. 92 u ohybu téže řeky v Loučné).*

Obrázek č. 5
Modrá ploška vlevo pod písmenem G byla vodní nádrž, zbudovaná na potoce, protékajícího strží.

Obrázek č. 6
Zde potok ústil do otevřené mlýnské strouhy, který byl v ulici 1. máje zakryt.

Podle sdělení pana Janaty, vlastníka penzionu v Hradební ulici, byl v těchto místech v minulosti zaznamenán velký výron vody. Potok byl nato sveden do odpadového potrubí (kanalizace).

Obrázek č. 7
Snímek, který dokazuje, že tato část ulice gen. Svobody vznikla navážkou (dobře je vidět, že prostor vpravo ještě nebyl jako dnes zavezen). Na vzdálenějším konci ulice vlevo se nachází číslo popisné 211.

Obrázek č. 8
Číslo popisné 211 v ulici generála Svobody

3. Kostra

Při stavbě garáže u vily dr. Müllera (po válce přejmenována na vilu dr. Birkena; dr. Müller jako nacista byl odsunutý) se v ulici 1. máje roku 1929 našla kostra člověka. Mohlo se jednat o dávný zvyk zazdít do základů hradu nebo jeho sklepení nevinnou oběť či odsouzeného.*

* *Osoba, která měla být zazděna zaživa, byla vybírána nejčastěji ze dvou společenských skupin - mezi lidmi, kteří porušili tehdejší právo (zločinci, nevěrnice – výkon trestu smrti) anebo mezi osobami neposkvrněnými (čistá dívka, dítě, silný poddaný), kteří měli hradu předat svoji životní sílu. Smyslem takového konání bylo zajistit ochranu a nedobytnost hradu.*

Starší prehistorikové, kteří měli možnost kostru prozkoumat (po 2. světové válce při rušení městského muzea byla snad vyvezena na smetiště), tvrdili, že náležela člověku, který žil v mladší době kamenné, tudíž v době, která sahá až k roku 2000 před Kristem.

4. Zasypaná studna

Nejprve souvislosti:

Před obnoveným (nikoli původním) městským hradem roste u cesty vysoký tis, který byl pravděpodobně uměle vysazen v místě někdejší studny, a to v době, kdy se v Hrádku nad Nisou zaváděl vodovod (na přelomu 19. a 20. století). Kdo se chtěl k němu připojit, musel svoji studnu zasypat.

Jako pomocný důkaz může posloužit, že když se prováděla hluboká skrývka povrchu zdejší vozovky (zhruba metr do hloubky), nenarazila v blízkosti stromu na kořeny; pažení studny umožňuje kořenům růst pouze do hloubky, nikoli do šířky. Projevuje se to i usycháním konců větví.

Není bez zajímavosti, že v blízkém sousedství (ve vzdálenosti asi 50 m, na stejné vrstevnici) byla u čísla popisného 314 ve Smetanově ulici před několika lety taková zasypaná studna objevena, vyčištěna – a je v ní pořád voda.

Tis stejného vzrůstu pak stojí i v prostoru předpokládaného původního hradu. Otázkou je, co měla co dělat studna na návrší. Nabízí se jediné vysvětlení: byla důležitým zdrojem vody zvláště v době obléhání. Studnu zřejmě napájel (průsaky) potok ve strži (viz bod č. 2). Jiné, obdobně vzrosté tisy jsem v Hrádku nad Nisou dosud neobjevil.

5. Taras

V místě, kde prostor hradu sousedí s ulicí 1. máje, je několik metrů vysoký taras. Pod ním se má nalézat další zasypaná studna.

6. Velikost města

Rozsah středověkého Hrádku nad Nisou nebyl velký – vlastně jen hrad, předhradí, kostel svatého Bartoloměje (současník hradu!), původní hrádecké osídlení (obec)

v dnešním městském parku a sem tam několik domů. I z tohoto důvodu má původce těchto řádek umístění hradu v popisovaném prostoru za prokázané (obrázek č. 9).

Obrázek č. 9
Místo, kde s vysokou pravděpodobností stával hrádecký hrad.
K němu napříč náměstím vedla úvozová cesta. Na snímku vlevo je zmíněný tis.

7. Cesta

Na mapě z 19. století míří pod předpokládaným hradem cesta od náměstí směrem dolů ulicí 1. máje do prostoru parku, kde se zřejmě nacházelo původní osídlení.

Poznámka:

Z dalších významných cest té doby lze jmenovat dnešní Husovu ulici, jejíž dávné základy byly objeveny při stavebních úpravách středu města v blízkosti křižovatky, kde protíná ulici Nádražní (mezi čp. 81 a čp. 83). Cesta zřejmě pokračovala severním směrem k dnešnímu Kopaczówu, Porajówu a dále k Žitavě na půdorysu železniční trati, jižním pak k městské bráně předhradí snad s padacím mostem, jež stála buď v místě někdejší pobočky České spořitelny (dnes největší kancelář správního a sociálního odboru městského úřadu Hrádek nad Nisou), případně před ní. Zde zřejmě navazovala na hradní příkop, který sem směřoval z dnešní Kostelní ulice a pokračoval úvozovou cestou napříč náměstím. Pro přítomnost padacího mostu by mohlo svědčit ostré převýšení (hrbol) napříč Husovou ulicí v prostoru mezi budovou České spořitelny a restaurací Konírna).

Obrázek č. 10
Cesty na mapě Hrádku nad Nisou z 19. století.

Pozůstatky svatoborských dob

Z dosud zjištěných hmotných památek na doznívající dobu svatoborskou (původní či skrytě přežívající) se v Hrádku nad Nisou dochovaly dva balvany v městském parku, sluneční čáry, svargy a značka kohoutího pařátu na dlažebních kostkách v Kostelní ulici, kamenné plotové sloupky a kameny s vytesanými tvářemi v okolí hradu Kostka, nejspíše i trojúhelníky po obvodu komína nad kotelnou v prostoru někdejší továrny Bekon, dále kamenné řady podél ulice Žitavská, u obecního rozcestí Podnikové (podél ulice Větrná a obecní cesty K Lidovému domu), u obecního rozcestí Živé (ulic Šimáčkova a obecní cesty Násepná) a žernov (mlýnský kámen) u obecního rozcestí Živé (ulic Šimáčkova a obecní cesty Násepná).

Odkazem na svatoborské doby jsou zřejmě i ozdoby na omítce čp. 372 v ulici generála Svobody – hlava boha slunce Dažboga (obrázek č. 16) a boha skotu, plodnosti a podsvětí Velese (obrázek č. 17). Pokud jde o voluty u hlavy boha Dažboga, jež byly zobrazovány již v pravěku, vycházejí patrně z pozorování vířivých proudů na povrchu slunce („kudrlinky" – obrázek č. 18).

Na kamenných řadách je pozoruhodné to, že členy těchto řad mají na sobě vyryté tváře a u některých souřadnice ukazují jejich umístění nikoli v místě nálezu, nýbrž do prostorů jiných (Senior Park, vlakové nádraží, hostinec Národní dům, louka před Starým Dvorem, prostor Azylu)*. Z toho lze usuzovat, že pokud se nejedná o elektronickou chybu, měly kamenné řady zřejmě upevňující moc, neboť se na uvedených místech nacházely významné hospodářské či obranné stavby, které měly kameny duchovní cestou posilovat. Tento vliv se prosazoval zřejmě i směrově, tzn., že řady mířily do prostoru či prostorů, jež bylo žádoucí ochránit či zachovat.

Podrobnosti viz v této obecné části v hesle Kojetín-Chotyně, dále v oddílu Nálezy, části Kamenné řady, případně i částech jiných (u těch nálezů, jejichž poloha se promítá do jiného místa na mapě, než kde se ve skutečnosti nacházejí, jsou jejich nadpisy červené).

* *V prostoru nádraží mohlo jít o dávnou výrobnu hliněného zboží, na které později navázala cihelna, na křižovatce u Národního domu celnice či hláska, Starý dvůr již podle názvu mohl být sice ne hradem (viz výše), ale opevněným zemědělským dvorem (tvrzí, pozdějším statkem čtvercového půdorysu) a v blízkosti Azylu vstup na lávku, která mířila k hradu a překračovala z této strany strž. Předchůdcem Senior parku mohla být donínská tvrz.*

Obrázek č. 11/1
Na této straně balvanu je dobře viditelná hlava medvěda, jenž byl zvířetem boha Velese. Na odvrácené straně se nachází deska s podobiznou císaře Františka Josefa I.

Obrázek č. 11/2
Na této straně je podobizna skřítka.

Obrázek č. 12/1

Obrázek č. 12/2
Balvan s tvářemi, jenž později posloužil k vyvedení vody z potoku, který parkem protékal. Zatrubněn byl patrně celý a vyústěn do mlýnského náhonu.

Obrázek č. 13
Kamenná řada u obecního rozcestí Živé. Souřadnice snímku ukazují nikoli místo nálezu, nýbrž prostor Senior Parku.

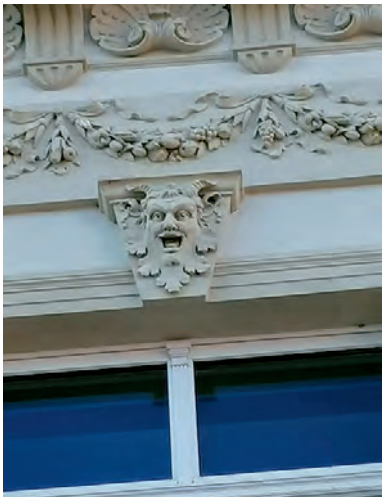
Obrázek č. 14
Žernov u obecního rozcestí Živé
Na horní ploše I po obvodu jsou patrné tváře a značky Zkřížení. U žernovu leží další kameny, které nebyly zkoumány. (50.8559811N, 14.8257117E).

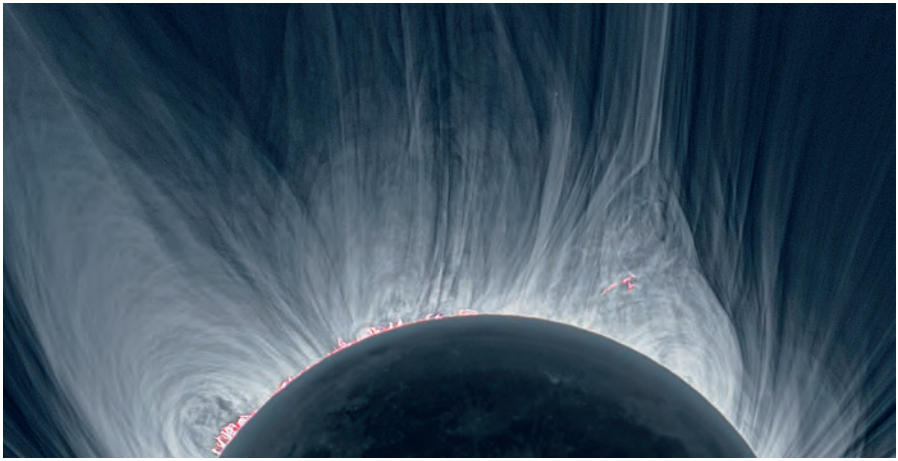
Obrázek č. 15
Jedna z kamenných řad v ulici Větrná

Obrázek č. 16
Bůh slunce Dažbog s volutami

Obrázek č. 17
Bůh skotu, plodnosti a podsvětí Veles s rohy

Obrázek č. 18
Vířivé proudy na povrchu Slunce

CHOTYNĚ

Souřadnice (obecní úřad):
50°50'8.962" severní šířky, 14°52'7.588" východní délky
50.8358228N, 14.8687744E

POPIS

Chotyně (německy Ketten) je vesnice na severu České republiky, v okrese Liberec, v Libereckém kraji. Leží asi 16 km severozápadně od Liberce na jihovýchodním okraji Hrádku nad Nisou. Její místní část je osada a hrad Grabštejn.

POJMENOVÁNÍ

S ohledem na nejstarší dochovaný název Koetyn a tehdejší pravopis se přímo nabízí výslovnost „Kojetín" – jméno, odvozené od osobního mužského jména Kojata (srovnej jména obcí Kojetín a Kojatín na Moravě), případně od srbského osobního jména Chotěn, Chotin nebo Kot-n- (ve východním Německu se vyskytují obdobné poněmčelé srbské názvy obcí jako Kotten, Kötten, Kettewitz). Jiné, lidové výklady, které jméno obce odvozují od Chodů či od keltského základu, lze přijmout jen stěží.

RANÉ DĚJINY

Přesné datum vzniku obce není známo, první písemné zmínky o ní se datují do roku 1381. Roku 1409 se o vsi hovoří jako o Koetynu. Obec patřila k blízkému hradu Grabštejnu a původně měla ryze zemědělský ráz. Ve středověku se v jejím okolí začala dobývat železná ruda. Za husitských válek stálo Grabštejnské panství společně se Šestiměstím v protihusitském táboře – hrad Grabštejn byl pak v letech 1430–1435 obsazen husity.

KOJETÍN-CHOTYNĚ

TVRZIŠTĚ

Souřadnice jsou uvedeny u jednotlivých částí tvrziště.

POPIS

Jedná se o dobově upravený povrch pro obytné a obranné účely. Vlastní tvrziště se skládá z hlavního prostoru, který tvoří rovná plocha, dále valů, příkopů, jam, kamenných řad a z předsunuté hlásky, kterou tvoří další rovná plocha. Ta má v jižním cípu navršenou homoli z kamenů a hlíny, jež mohla sloužit jako kryt před ostřelováním útočníky.

Vzdálenost mezi předsunutou hláskou a hlavním prostorem tvrziště je 34 metrů.

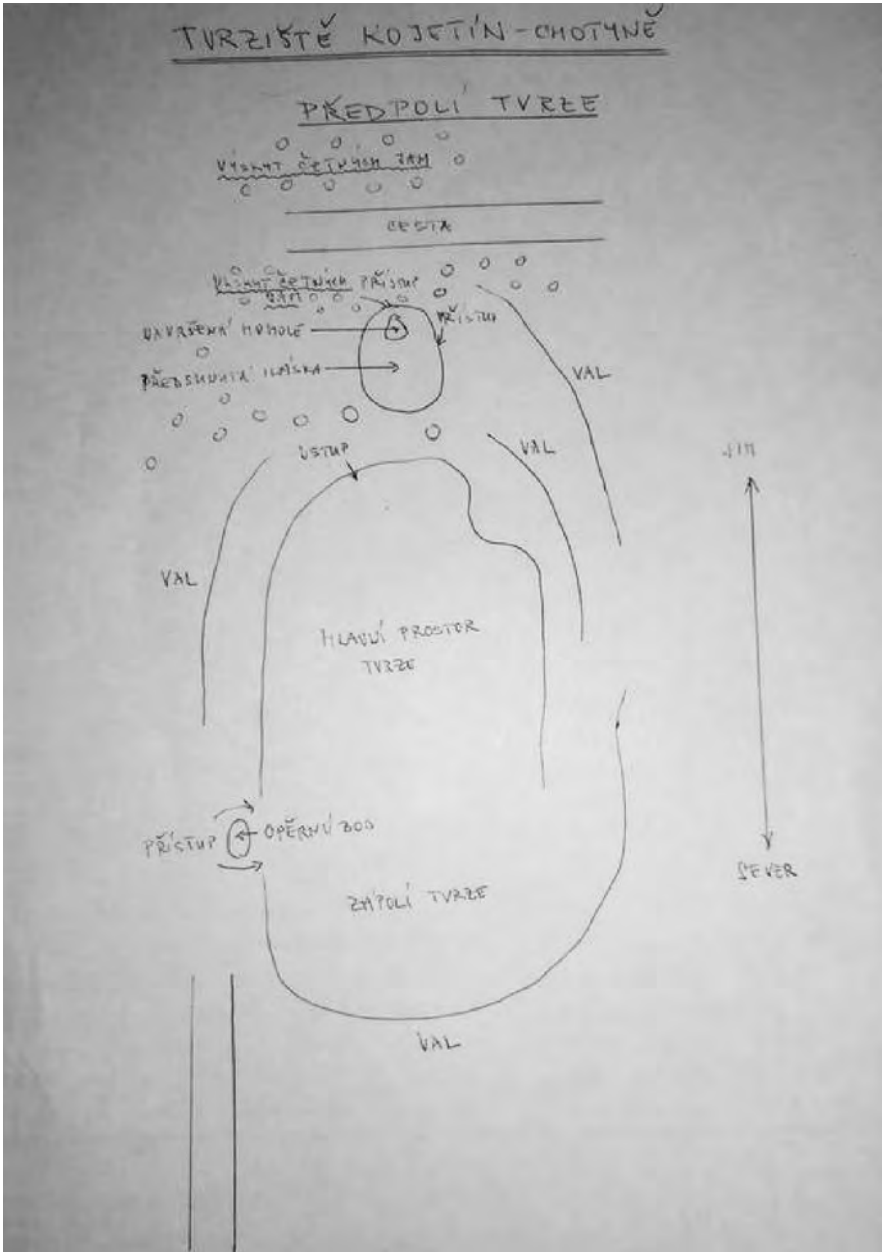
V severní části tvrziště se nachází vůči okolí vyvýšený podkovovitý prostor (po obvodu pravděpodobně opevněném kůlovou hradbou), jehož další význam kromě obranného je nejasný – snad se jedná o zápolí tvrze, obdoba pozdějších předhradí, kde se obchodovalo, mohly tu být řemeslnické dílny (nález popela či struzky na okraji tohoto prostoru někdejším starostou Chotyně panem Jindřichem Vernerem) či nebo také část tvrze, vyčleněné pro ubytování čeledi.

Mezi hlavním prostorem a zápolím v místě, kde se nacházel patrně severní vstup do tvrze, je navršený pahorek (v níže připojeném nákresu označený jako opěrný bod – patrně součást opevnění, jako je tomu u hlásky).

V zalesněném bližším a širším okolí tvrziště se nachází řada okrouhlých jam a podélných příkopů o různých rozměrech, jež byly nepochybně hlavním zdrojem stavebního materiálu pro vybudování tvrze a současně určeny k obranným a též náboženským účelům (zvláště u prohlubní v jižním předpolí za původní cestou kolem tvrze).

Na několika místech byly pak zaznamenány jiné polohy nálezů než skutečné; týká se to i hlavního prostoru někdejší tvrze (viz dále).

Půdorys tvrze

Obrázek č. 1

Předsunutá hláska

Souřadnice (střed):
50°49′27.528″ severní šířky, 14°51′26.721″ východní délky
50.8243133N, 14.8574225E

Rozměry: hloubka 2 m (severní strana) až 5 metrů (jižní strana)
šířka 14,6 m - 17,1 m
délka 25,6 m (bez homole) + 6,1 m (homole)

Ukazatel směru: nepřesný

Magnetické pole: 75 - 83 mikroTesla

Souřadnice homole hlásky:
50°49´27.13584“ severní šířky, 14°51´25.73136“ východní délky
50.8242044N, 14.8571475E

Rozměry: výška 1,4 m , šířka 2,4 m, délka 4,2 m

Obrázek č. 2
Předsunutá hláska - západní strana malého pahorku tvrziště

Obrázek č. 3
Homole na předsunuté hlásce s přístupovou cestou

Obrázek č. 4
Předsunutá hláska – střed

Hlavní prostor

Souřadnice:
Skutečná poloha
(střed hlavního prostoru někdejší tvrze)
50°49´28.62156“ severní šířky 14°51´28.77228“ východní délky
50.8246172N, 14.8579922E

Poloha podle mapy I
(statek v Chotyni)
50°50‘21.239“ severní šířky, 14°51‘34.477“ východní délky
50.8392331N, 14.8595769E

Poloha podle mapy II
(poloha nad Bílým Kostelem nad Nisou poblíž silnice pro motorová vozidla)
50°48‘44.323“ severní šířky, 14°54‘10.944“ východní délky
50.8123119N, 14.9030400E

Rozměry: délka 85,4 m, šířka 46,4 m, výška (jižní strana) 5 m,
obvod hlavního prostoru 300 m

Magnetické pole: kolem 111 mikroTesla

Poznámka:

Výška nad okolím (nad dnem obranného příkopu) u hlavního prostoru tvrziště směrem severním postupně klesá, až mizí, a obrannou úlohu přebírá zápolí, kde val opět výrazně vyčnívá nad okolní krajinu.

Obrázek č. 5
Vstup do hlavního prostoru tvrze z jihu (od hlásky)

Obrázek č. 6
Jižní svah hlavního prostoru tvrziště. Na koruně je vidět kamenná řada, u jejíž členů lze místy rozeznat vyryté tváře, jež měly pravděpodobně jak vzhledem, tak duchovní silou odrazovat útočníky.

Obrázek č. 7
Kámen s vyrytou tváří

Obrázek č. 8
Kámen s vyrytou tváří

Obrázek č. 9
Další snímek jižního svahu tvrziště. Polohu podle mapy ukazuje do prostoru statku v Chotyni. Na dně příkopu se nachází kamenná řada. Dobře viditelné je také vykrojení půdorysu valu (někdejší hradby), které umožňovalo zasáhnout útočníky z boku.

Obrázek č. 10
Místo v hlavním prostoru tvrze Vykazuje jinou polohu oproti skutečnosti prostřednictvím programu Mapy.cz (I) (obrázek č. 11) a polohu, zjištěnou přes souřadnice, zaznamenané podle kompasu (II) (obrázek č. 12).

Obrázek č. 11
Poloha podle mapy I
Souřadnice 50.8392331N, 14.8595769E

Obrázek č. 12
Poloha podle mapy II
50.8123119N, 14.9030400E

Obrázek č. 13
Skutečná poloha hlavního prostoru (střed)

Zápolí a severní val

Souřadnice:
Západní část severního valu
50°49´31.49436“ severní šířky, 14°51´27.25848“ východní délky
50.8254150N, 14.8575717E

Východní část severního valu
50°49´31.38347“ severní šířky, 14°51´28.67004“ východní délky
50.8253842N, 14.8579639E

Rozměry: šířka v místě, kde se zápolí dotýká hlavního prostoru tvrziště, je 60 m.

Ukazatel směru: odpovídá

Magnetické pole: 54 mikroTesla

Obrázek č. 14
Západní část valu
(ke snímku se nezobrazuje mapa).

Obrázek č. 15
Východní část valu

Obrázek č. 16
Umístění východní části valu

KOJETÍNSKÁ CESTA

Souřadnice:
50°49'32.081" severní šířky, 14°51'30.985" východní délky
50.8255781N, 14.8586069E

Místo nálezu: severní okraj tvrziště Kojetín-Chotyně

POPIS

Jde o cestu, která obkružuje tvrziště z východní a jižní strany. Mimo tento prostor zůstaly jen více či méně zřetelné pozůstatky.

SOUVISLOSTI

Hlavní, původní stezka, propojující Kojetín s dalšími sídly, měla na Poříčansku (Hrádecku) několik větví – v Kojetíně odbočovala k tvrzi a poté kolem posvátného háje a hospodářského dvora (mezi kterými se větvila severním směrem, souběžně s hlavní stezkou) se svažovala zřejmě v dobách sucha jako napájecí dobytčí cesta východně dolů k brodu na řece Nise u Gronovky (viz dále).

Hlavní stezka pokračovala severním směrem kolem mohyly (není vyloučeno, že se jedná o dávný pohřeb) a po svahu sestoupila kolem kojetínského hradu (nyní kamenolomu) k říčnímu brodu (zřejmě v místě dnešního chotyňského mostu), za nímž pokračovala směrem na Olšicy-Grabštejn, či postupovala severně po vyvýšeném levém břehu řeky Nisy do Donína a dále brodem do Hrádku nad Nisou (nacházel se nejspíše v místě někdejší Ovčí lávky, již vystřídal potomní, dnes zrušený Ovčí most, případně o něco výše u parkoviště vedle mezi prádelnou Pertec s.r.o. a řekou).

Obrázek č. 17
Cesta, obkružující tvrziště – vstup ze severu
(Odtud se mapa nezobrazuje!)

Obrázek č. 18
Bližší záběr cesty

Obrázek č. 19

50°49´42.33972“ severní šířky, 14°51´26.19“ východní délky
50.8284278N, 14.8572750E
Magnetické pole 67 mikroTesla
Ukazatel směru: odpovídá

Obrázek č. 20
Mohyla

Obrázek č. 21
Kromě značky, kde se mohyla nachází, je na mapě zřetelně vidět průběh a větvení někdejší hlavní, dnes polní cesty (uprostřed).

KÁMEN SAMOTÁŘ

Souřadnice:
Skutečná poloha
50°49'28.877" severní šířky, 14°51'24.356" východní délky
50.8246881N, 14.8567656E

Poloha podle mapy
(prostor někdejší továrny Kolora, ulice Tovární)
50°50'56.587" severní šířky, 14°51'11.124" východní délky
50.8490519N, 14.8530900E

Rozměry: hloubka 0,6 m, šířka 0,5 m, délka 1,6 m

POPIS

Osamocený, na okolí zdánlivě nenavazující kámen větších rozměrů.

Poznámka:

Poloha kamene podle mapy se promítá do širšího okolí ulice Tovární v Hrádku nad Nisou, přesněji do prostoru někdejší továrny Kolora. Zřejmě se zde nacházelo jedno z ústředí středověkého Hrádecka.

Obrázek č. 22

Obrázek č. 23
Skutečná poloha

Obrázek č. 24
Poloha podle mapy

POSVÁTNÝ HÁJ

Souřadnice:
(ústřední sluneční kámen)
50°49´38.50428“ severní šířky, 14°51´31.0550554“ východní délky
50.827293N, 14.858470E

Místo nálezu: vrcholek 358 metrů nad mořem, Nad Vodárnou, Chotyně

POPIS

Posvátný háj je prostor tvořený stromy, určený k uctívání božstev. Kojetínský se nalézá na výšině Nad vodárnou 358 metrů nad mořem. Tvoří jej kromě porostu několik kamenných řad, obětních jam a v nich i mimo ně různě veliké kameny upravené do tváří.

Místy jsou patrné kruhy o průměru několika decimetrů, tvořené malými kameny – jde nejspíše o lůžka pro dříky dřevěných model.

Uprostřed háje se nachází sluneční kámen.

SOUVISLOSTI

Posvátný háj patrně sloužil k uctívání dvou základních božstev – Slunce a Země. Slunce představuje sluneční kámen s vyrytým kruhem, Zemi pak jámy s kameny. Do nich zřejmě věřící vkládali svoje dary nejspíše svatoborské bohyni Živě. Hlavní z kamenných řad nesporně posilovala kojetínský hrad a hrad Olšicy-Grábštejn. Zda tyto řady plnily ještě jiné úlohy, je předmětem dalších úvah (například, že se jedná o mužský prvek oproti ženskému, představovaného jámami atd.).

Obrázek č. 25
Posvátný háj se severně z něj vybíhající kamennou řadou č. 13, zarostlou stromy (na snímku vlevo)

Obrázek č. 26
Sluneční kámen s vyrytou kružnicí a tváří

Obrázek č. 27
Kameny na dně jámy (možná představující silné a zdravé potomstvo v ženském lůně)

Obrázek č. 28
Jáma – příkop s obnažením části jižního konce kamenné řady č. 13
Není vyloučeno, že příkop byl později rozšířen (například pro vojenské účely v 18. či 19. století při prusko-rakouských válkách).

Obrázek č. 29
Několik členů s tvářemi kamenné řady č. 13 v jámě

HRAZENÝ DVŮR

Souřadnice:
50°49´35.9418“ severní šířky, 14°51´39.29148“ východní délky
50.826759N, 14.861046E
Místo nálezu: 100 metrů východně od posvátného háje (viz výše)

POPIS

Zalesněný oválný prostor s valy, z nichž nejvyšší je na jeho severní straně (výška až 2 m; na východním konci je prolomen vstupem). V západní části je patrný věnec lůžka dříku dřevěné mohyly, vytvořený z menších kamenů (obrázek č. 33 a obrázek č. 34). Kolem lůžka se nacházejí kameny, upravené do podob tváří, přičemž jeden z nich byl nalezen také vně severního valu.

SOUVISLOSTI

S ohledem na skutečnost, že se tento prostor nachází v blízkém sousedství někdejší tvrze, lze se oprávněně domnívat, že sloužil k ustájení hospodářských zvířat, a to v době, kdy nemohla být pod přímým dohledem pastevce, tzn., aby se nezaběhla, nestala kořistí dravců či předmětem krádeží. Součástí dvora byl pravděpodobně i příbytek pro pastevce (pastouška).

Není rozřešeno, proč se vysoká hradba nenacházela kolem celého dvora.

Obrázek č. 30
Severní val dvora

Obrázek č. 31
Severní val dvora

Obrázek č. 32
Vstup do dvora

Obrázek č. 33

Obrázek č. 34
Snad lůžko dříku dřevěné modly

Obrázek č. 35
Kámen v okolí předpokládané modly

Obrázek č. 36
Kámen v okolí předpokládané modly

Obrázek č. 37
Kámen v okolí předpokládané modly

Obrázek č. 38
Kámen vně severního valu

Obrázek č. 39

KOJETÍN HRAD

Souřadnice:
50°49'50.400" severní šířky, 14°51'44.300" východní délky
50.8306667N, 14.8623056E

Místo nálezu: chotyňský kamenolom

SOUVISLOSTI

Třebaže se písemný záznam o hradu nedochoval a také ústní slovesnost (pověsti) mlčí, několik vedlejších důkazů jeho existenci dokazují:

1. Severní část nedaleké dvoudílné kamenné řady č. 13, sbíhající po svahu z posvátného háje, míří na východní část chotyňského kamenolomu. Protože výše a vodorovně položená jižní část kamenné řady směřuje k hradu Grabštejn na vzdálenějším obzoru, je vysoce pravděpodobné, že hrad Kojetín stál na chotyňské mohutné skále, jež byla později vytěžena.

2. Myšlenku podporuje i název dnes zaniklých chotyňských lázní Wartburg (v překladu „strážní hrad"), jež se nacházely v blízkém okolí kamenolomu (na východ od něj).

3. V lomu samotném, v místě pravděpodobně někdejšího předhradí či podhradí, jsou též nálezy kamenů upravených do podoby tváří, jež podtrhují někdejší společenský význam tohoto místa.

Hrad byl pravděpodobně vybudován v 13. či 14. století a zanikl snad za husitských válek. Jako starší opevněné sídlo mu předcházela výše uvedená tvrz, oproti které však hrad představoval pevnost vyššího řádu. Tvrz přitom nemusela zaniknout, ale mohla být souběžně využívána spolu s dvorem pro hospodářské účely.

Obrázek č. 40
Prostor, kde původně stával chotyňský hrad Kojetín na nyní vytěženém skalisku. Míří na něj severní část posilující či ochranné kamenné řady č. 13.

Obrázek č. 41
Pohled na prostor někdejšího hradu shora

Obrázek č. 42
Další pohled shora

Obrázek č. 43
Pohled ze západu

Obrázek č. 44
Místo, kde nejspíše stávalo předhradí či podhradí hradu Kojetín, kolem kterého se vinula původní hlavní cesta.

Obrázek č. 45
Podhradí či předhradí
50.830753N, 14.861344E

Obrázek č. 46
Kamenná řada č. 13, jejíž severní část posilovala někdejší hrad Kojetín.
50.8277778N, 14.8593056E

Obrázek č. 47
Kameny, posbírané obyvateli Chotyně v prostoru kamenolomu
(někdejším předhradí či podhradí), z nichž některé jsou upraveny do podoby tváří.

KAMENNÉ ŘADY

POPIS A SOUVISLOSTI

Nejdelší kojetínská kamenná řada (č. 13) se nachází na chlumu Nad vodárnou 358 metrů nad mořem, jenž byl podle všech ukazatelů posvátným hájem.

Řada se skládá ze dvou částí – severní, svažitá, mířící na někdejší předpokládaný chotyňský hrad a jižní, vodorovná, směřující k hradu Grabštejn, jemuž předcházelo slovanské opevněné sídliště Olšicy. Tuto řadu objevil pan Jindřich Verner, bývalý chotyňský starosta. Na výšině se nalézají další řady, byť kratší*.

* *Kamenných řad je v posvátném háji a také v nedalekém tvrzišti Kojetín více. Nalézají se také v Hrádku nad Nisou a v samotném Hrádeckém Svatoboru. Měly podle všeho posilující, upevňující vliv na stavby obranné či hospodářské povahy (tvrz, hrad, městská brána, opevněný dvorec atp.), případně plnily i úlohy jiné.*

Podrobnější viz oddíl Nálezy.

LÁZNĚ WARTBURG

Souřadnice:
50°49'42.478" severní šířky, 14°51'47.991" východní délky
50.8284661N, 14.8633308E

POPIS A SOUVISLOSTI

Nevelké lázně Wartburg (v překladu „strážní hrad"*) byly postaveny Antonínem Habenichtem roku 1890. Léčily se v nich hostec kloubní (revmatismus), dna, chudokrevnost, bolesti hlavy a nervové choroby.

* *Názor, že lázně byly pojmenovány podle hradu Wartburg u města Eisenachu v Německu, se nezdá příliš věrohodný.*

Budova měla 3 hostinské místnosti, 6 pokojů pro hosty, 10 koupelí s vanami a malý bazén. Lázně nemohly v hospodářské soutěži s velkými podniky tohoto druhu dlouhodobě uspět (např. s nedalekým Opólno Zdrój-Bad Oppelsdorf), proto nebyl po 2. světové válce jejich provoz obnoven. Lázeňský dům zchátral a byl zbourán. Kromě pramene, tekoucího odtud do Lužické Nisy, lázně Wartburg již téměř nic nepřipomíná.

Poznámka:

Jak zjistil pan Jindřich Verner, lázeňský pramen má jiné složení, než by odpovídalo geologickému podloží samotných lázní. Průzkumem okolí se zdá, že je napájen vodou, která se shromažďuje v nedalekých vkleslinách (jámách) u kojetínského tvrziště, buď uměle

vyhloubených pro zadržování dešťové vody (napajedla) nebo se jedná o jícen dávné sopky (kalderu); v takovém případě by se mohla voda dostávat někdejším plynovým průduchem až do prostoru lázní a pramenem vystupovat na povrch.

Obrázek č. 48
Jedna z mála zachovaných památek

Obrázek č. 49

GRONOVKA

Souřadnice:
50°49'32.304" severní šířky, 14°52'38.597" východní délky
50.8256400N, 14.8773881E

POPIS

Gronovka je pojmenování dnes zaniklé továrny, ležící v katastru obce Bílý Kostel nad Nisou.

POJMENOVÁNÍ

Název se pravděpodobně vyvinul z „Kronau" a ten, pokud se jednalo o pojmenování místa, buď z praslovanského „*chărn-" ochraňovat, strážit, pečovat (srovnej staropolské „chrona" chráněné místo) nebo z polabského „chorna" jídlo. Obojí dává smysl (přírodou chráněné místo či pastva pro kojetínská hospodářská zvířata v údolní nivě, případně za slovanských dob pěstování obilniny béru – od toho snad i pozdější pojmenování sousedící Dolní Suché Nieder Berzdorf - viz dále).

SOUVISLOSTI

Ke Gronovce se shora rozevírá hluboká trojúhelníkovitá strž, jejímž středem protéká k řece Nise potok. Není bez zajímavosti, že na jejím východním okraji se nalézají dva menší kameny s vytesanými tvářemi, stejně jako skutečnost, že se do prostoru Gronovky, případně návrší nad ní (326 m nad mořem), promítá i poloha podle mapy jednoho z kojetínských nálezů.

Obrázek č. 50
Gronovka
(Je zajímavé, že v tomto záběru se nezobrazuje mapa.)

Obrázek č. 51

Obrázek č. 52
Kámen s tváří na východním okraji strže

Obrázek č. 53
50.8274569N, 14.8825839E

Obrázek č. 54
Kámen s tváří na východním okraji strže

Obrázek č. 55
50.8274750N, 14.8821300E

DOLNÍ SUCHÁ

Souřadnice (Restaurace Na Suché):
50°49'31.324" severní šířky, 14°52'29.485" východní délky
50.8253678N, 14.8748569E

POPIS

Dolní Suchá (německy Nieder Berzdorf) je vesnice, část města Hrádek nad Nisou v okrese Liberec. Nachází se asi 4,5 kilometru jižně od Hrádku nad Nisou. Dolní Suchá leží v katastrálním území Dolní Suchá u Chotyně o rozloze 4,48 km².

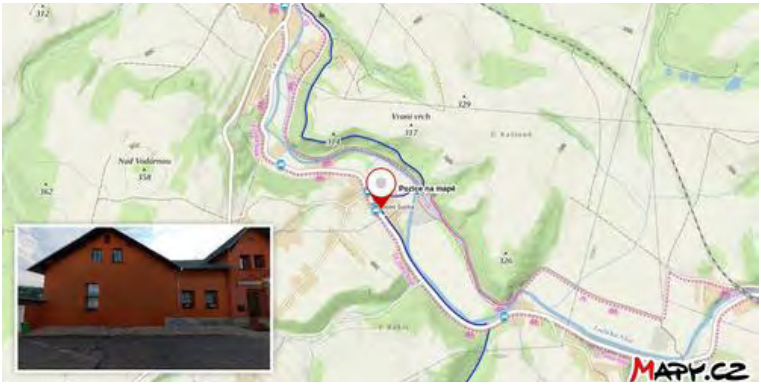
POJMENOVÁNÍ

S ohledem na skutečnost, že trvalé osídlení kraje, a tudíž i pojmenování sídel pochází ze slovanských dob, jež pozdější německá kolonizace pouze přizpůsobila svému jazyku, je na místě hledat původ jména Berzdorf zde.

V úvahu přichází starosrbské *Berici z osobního jména *Ber (srovnej české Berka, Berislav, Beřice, Beřkovice) z jazykového kořene „brát" nebo jméno povstalo ze starosrbského *Ber-c- či ber (бъръ), znamenající proso. Jinými slovy: ves lidí Bérových nebo vesnice, kde se pěstovalo proso (viz také heslo Gronovka).

SOUVISLOSTI

První písemná zmínka o vesnici pochází z roku 1545. Třebaže je záznam poměrně pozdního data, navíc poněmčelý, slovanský jazyk tu mohl přežívat do pozdního novověku, podobně jako tomu bylo v případě Václavic, kde se v některých rodinách mluvilo lužickosrbsky ještě v první polovině 20. století.

Obrázek č. 56

LOUPEŽNICKÝ VRCH

Souřadnice:
50°48'50.452" severní šířky, 14°47'44.943" východní délky
50.8140144N, 14.7958175E

POPIS A DĚJINY

Jde o zalesněný čedičový vrch 538 m nad mořem, dříve nazývaný též Jestřáb, jehož vrcholek je dnes z větší části odtěžen. Skýtá jen omezený výhled na znělcový hřbet Hvozd a některé sousední kopce v Německu. Na temeni vrchu stával kdysi hrad, který patrně sloužil k ochraně obchodní stezky, vedoucí z Čech přes Jablonné do Žitavy. Obcí, pověřenou zásobováním, byly nejspíše Kněžice, na jehož katastrálním území leží či, do vzniku hradu Starý Falkenburg, obec Petrovice.

Dnes je označován jako Větrov, ale jeho pravé jméno není bezpečně doloženo. Ve zprávě z roku 1369 je uvedeno pouze označení „starý hrad" a pozemkový záznam z roku 1592 hovoří už jen o Hradním kopci (Burgberg). Předpokládá se, že se k němu vztahuje dochovaná historická zmínka o zničení hradu Wintersteinu Žitavskými v srpnu 1442. Hrad byl rozbořen a sutiny rozebrány, takže v současné době tu po něm nezůstaly téměř žádné stopy.

Na severní straně vrcholu se nachází lom, kde se ve 30. letech 20. století těžil kámen. Také díky této činnosti je dnes vršek dostupný po široké cestě; při zakládání lomu se neměly najít žádné archeologické důkazy, že hrad zde opravdu stál. Kopec je poměrně plochý a snadno přístupný, což také nenahrává teorii o obranném opevněném bodu na jeho vrcholu*.

* *Na rozdíl od tohoto tvrzení lze oprávněně předpokládat, že skalisko (otázkou také je, do jaké výše čnělo nad okolní krajinu) sloužilo jako opevněné místo už za pohanských dob a zároveň mohlo být jedním z menších náboženských ústředí, jako tomu bylo u dalších významných míst v kraji, jež se později proměnila v hrady (Karlsfried, Mojbin-Oybin, snad i Perunova-Popova skála). Jeho poloha v těsné blízkosti významné Žitavské obchodní stezky tuto domněnku jen podporuje.*

Při pozorném zkoumání lze na vrcholu skaliska i ve sporých pozůstatcích jeho neodtěžené části rozpoznat stopy po zahloubeném prostoru. Dobová písemnictví uvádějí, že v místě byly mj. nalezeny stopy zdiva a také bambitka.

Obrázek č. 57

KNĚŽICE

Souřadnice (bývalá továrna):
50°47'32.564" severní šířky, 14°46'28.450" východní délky
50.7923789N, 14.7745694E

POPIS

Kněžice (německy Groß Herrndorf) je vesnice, část města Jablonné v Podještědí v okrese Liberec. Leží při dávné obchodní stezce Žitavská.

RANÉ DĚJINY

Je to ves velmi starobylá, poprvé se uvádí roku 1391 při dělení synů Jindřicha Berky z Dubé. O pozdějších osudech vsi je známo velmi málo – jen to, že byla součástí panství hradu Grabštejna do poloviny 16. století.

Někdejší ústředí obce (tvrz) se pravděpodobně nacházelo v prostoru zaniklé továrny na zemědělské stroje a nábytek Anton Schicht a syn – nachází se na vyvýšenině, přírodně chráněné ze tří stran, ke které vede točitá cesta, a u jejíž paty protéká potok. Rybník, pokud je původní, mohl být doplňkovým obranným prvkem.

Kněžice byly snad poddanskou vsí hradu, stojícího na Loupežnickém vrchu.

Obrázek č. 58
Místo, kde pravděpodobně stávala kněžická tvrz.

Obrázek č. 59

PETROVICE

Souřadnice (Kostel Nejsvětější Trojice):
50°48'31.340" severní šířky, 14°46'3.512" východní délky
50.8087056N, 14.7676422E

POPIS

Petrovice (německy Petersdorf) je podhorská vesnice na severu České republiky, v okrese Liberec, asi 4,5 kilometru severně od města Jablonné v Podještědí, jehož je součástí.

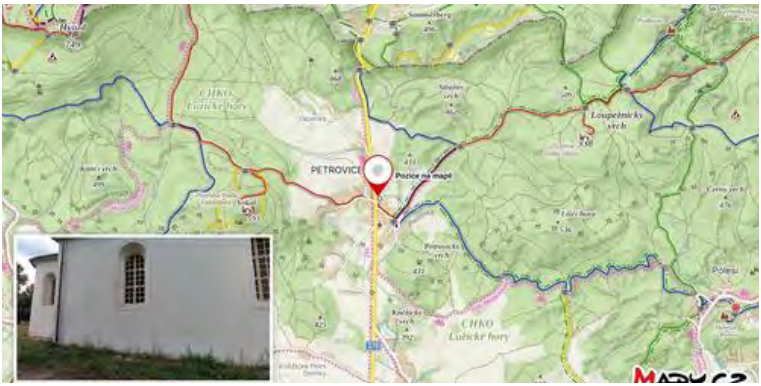
RANÉ DĚJINY

První písemná zmínka o vesnici pochází z roku 1391.

Přes Petrovice vedla obchodní stezka Žitavská. Poblíž obce byla nalezena antická mince s obrazem císaře Galliena z roku 258, což svědčí o dávném používání této cesty. Na území vesnice se nachází hraniční přechod Petrovice – Lěpkarjecy-Lückendorf.

Zajímavosti:

V roce 1620 přes Petrovice utíkal z Čech zimní král Bedřich Falcký do slezské Vratislavi. Na celnici se zastavil dne 19. srpna 1813 Napoleon a prohlédl si zde mapy.

Obrázek č. 60

STARÝ FALKENBURK HRAD

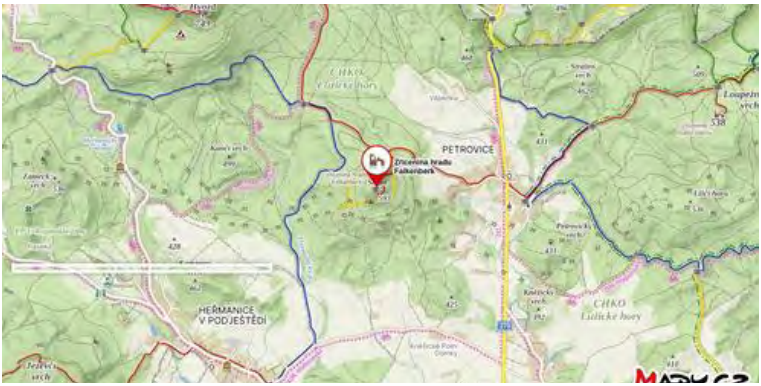
Souřadnice:
50°48'28.154" severní šířky, 14°44'59.119" východní délky
50.8078206N, 14.7497553E

POPIS

Na hoře Sokol se nalézají pozůstatky gotického panského sídla zbudovaného pány z Donína v první polovině 15. století. Jednalo se o jednodílný oválný hrad, který plnil svou funkci do roku 1454. Dodnes se z kulturní památky dochovaly jen pozůstatky nadzemního zdiva a náznaky valu s příkopem.

SOUVISLOSTI

Hlavním hospodářským zázemím a zdrojem pracovní síly byla obec Petrovice. Návaznost hradu či kopce na Hrádecký Svatobor se nepodařilo dosud zjistit, třebaže ji lze předpokládat.

Obrázek č. 61

LĚPKARJECY

Souřadnice (kostel):
50°49'33.294" severní šířky, 14°46'4.415" východní délky
50.8259150N, 14.7678931E

POPIS A DĚJINY

Uvádí se, že ves Lěpkarjecy-Lückendorf vznikla kolem roku 1300 jako osada pod průsmykem, který byl nejvhodnějším místem k překročení hřebene Lužických hor. Jsou však důkazy o osídlení i v dávnějších dobách – byla zde kupříkladu nalezena kamenná sekera, kterou archeologové datovali do let 1700 až 1500 př. n. l.

Poznámka:

Název Lěpkarjecy je uveden v knize „Žitavsko v českých dějinách". Není však vyloučeno, že toto srbské pojmenování bylo k Lückendorfu přiřazeno nedopatřením, neboť se uvádí i u podobně znějícího Lückersdorfu v okrese Budyšín.

Obrázek č. 62

KARLSFRIED HRAD

Souřadnice:
50°50'5.132" severní šířky, 14°47'32.864" východní délky
50.8347589N, 14.7924622E

POPIS

Karlsfried je hrad v Horní Lužici, založený ve 14. století římským císařem a českým králem Karlem IV. Jeho skrovné zbytky se nacházejí v Lužických horách na katastrálním území vesnice Hvozdnja-Hartava-Hartau, části města Žitavy-Zittau v zemském okrese Zhořelec-Görlitz v Sasku. Hrad zanikl v první polovině 15. století.

Na jižní straně 25 metrů vysokého skalního ostrohu se do dnešní doby dochoval pozůstatek čtvercové věže, která bývala součástí vstupní brány. Za branou se nacházelo malé nádvoří, z něhož byl přístup do horní části hradu s palácem a velkou čtvercovou obrannou věží, která stála v nejvýše položeném místě na severovýchodě ostrožny. Skalní ostroh s hradem byl od okolního terénu oddělen přírodní průrvou, přes kterou vedl most. Na severozápadní straně stál na úpatí hradního ostrohu ohrazený celní dvůr se dvěma branami (hrad přehradný či uzávěrový). Žitavská zemská stezka neboli Jablonská cesta procházela tímto dvorem, aby se projíždějící kupci nemohli vyhnout zaplacení cla. Na oplátku jim byl na cestě poskytován ozbrojený doprovod, případně také ubytování v prostoru hradu (viz obrázek č. 63).

POJMENOVÁNÍ

Hrad byl pojmenován po svém zakladateli císaři Karlu IV. V dobových dokumentech je však často jmenován také jako Neuhaus (Nový dům), což zavdalo podnět k dohadům, že Karlsfried mohl být vybudován na místě někdejšího hradu Wintersteinu, jehož skutečná poloha není dodnes známa.

SOUVISLOSTI

Hrad Karlsfried byl vybudován při důležité Žitavské obchodní stezce (také Jablonské cestě, německy Gabler Straße), která vedla ze Žitavy přes Lěpkarjecy-Lückendorf a Petrovice do Jablonného v Podještědí a dále do českého vnitrozemí. Vedením stavby král pověřil bezdězského purkrabího Oldřicha Tistu z Hedčan, který stavbu dokončil v roce 1357.

Nově postavený hrad Karlsfried, sídlo žitavského fojta*, sloužil i jako celní stanoviště a k ochraně Žitavské obchodní stezky, kolem níž bylo na základě jeho ustanovení z roku 1361 vyklučeno rostlinstvo do vzdálenosti, „kterou urazí kámen velikosti pěsti hozený pravou rukou".

* *Rychtář neboli šulc, fojt či šoltys (německy Richter nebo Schultheiß, latinsky iudex) byl v období středověku představeným městské či vesnické obce (obdoba dnešního starosty).*

Zařazení v Hrádeckém Svatoboru

Na místě, kde nechal císař Karel IV. postavit hrad, se nepochybně nacházelo jedno z významných svatoborských ústředí, jak o tom svědčí nedaleký Soudní dvůr, Knížecí skály a množství rytin a soch na skále a v okolí. Na hradě samotném se dochovala velká hlava (jedna z jejích podobizen je medvědí – zřejmě vyobrazení převtělené zvířecí podoby boha Velese, viz obrázek č. 65), vytesaná na osamoceném skalisku na skalním hřebeni přímo v prostoru pozdějšího hradu. Podobné hlavy jsou k vidění jednak na Perunově-Popově skále, ale také na blízké Mlýnskokamenné hoře či Knížecích kamenech, které jsou od Karlsfriedu vzdáleny stejně jako Soudní dvůr jen pár set metrů.

Je namístě se ptát: proč nenechal císař tuto hlavu – a nejen ji – jakožto významnou připomínku modloslužby odstranit? Zřejmě se bál vzpoury či kletby. Jako člověk dozajista obeznámený s poměry obešel tato možná úskalí a proměnil jádro někdejšího dění na hospodářskou, správní, politickou a také náboženskou jednotku (na hradě musel být křesťanský duchovní správce a kaple). Podobně císař postupoval i v případě Mojbinu-Oybinu, kde nechal dokonce zřídit klášter (viz příslušný článek).

Obrázek č. 63
(kresba Jan Heřman)

Pozůstatků na pohanskou dobu je v hradu a jeho okolí více. Na ostrohu na jihovýchodním okraji se nachází další obří hlava patrně nějakého božstva (obrázek č. 66), kterému se podle všeho obětovalo (odtokový žlábek, důlky). Hlavy jsou dobře patrné na jiných místech skaliska (např. obrázek č. 64).

Obrázek č. 64
Obří hlavy

Obrázek č. 65
Skalisko s hlavou medvěda
a rytinami tváří
v jádru hradu Karlsfried

Obrázek č. 66/1
Kamenné božstvo s tvářemi

Obrázek č. 66/2
Strana s odtokovým žlábkem, důlky a méně zřetelnou tváří

Na skále, která nese zbytky zdi hradu Karlsfried, se nachází další žlábek s důlky (obrázek č. 67/1). V jeho těsném sousedství jsou vyryty dvě tváře (obrázek č. 67/2), nad kterými je vidět prostor, ze které k důlkům na předchozím obrázku stékala krev obětin, vlevo pak patka pro ukotvení trámu a křížek nejasného významu (sluneční znamení nebo již křesťanský kříž).

Obrázek č. 67/1
Jihovýchodní strana
se žlábkem a důlky

Obrázek č. 67/2
Jižní strana a na ní dvě tváře;
nad nimi je prostor,
kde se zřejmě obětovalo.

DALŠÍ SOUVISLOSTI

Hradu byla zřizovatelem, tj. panovníkem, přičleněna jakožto poddanská obec Hvozdnja (Hartava, Hartau), která se starala o jeho hospodářské zázemí a jiné služby*. Není však vyloučeno, že se na zásobování podílely ještě další obce v okolí.

* *K hradu směřuje lesní cesta na mapě označená jako Maukschne Schneise, tedy Moučný pruh či průsek (obrázek č. 68). Název by mohl upomínat na to, že se tudy vozila na hrad mouka (pomoučněná stezka). Závěr nepřímo potvrzuje i letopočet 1754, vytesaný na kameni u této přístupové cesty, třebaže je z doby mladší (viz obrázek). Vyskytl se ovšem i názor obyvatele Hartavy, že průsek je pojmenovaný podle pana Maukeho, kterému lesy svého času měly patřit a že správně by se měl nazývat Mauksche Schneise.*

Zbývá se tázat, kdy se v Hartavě (a v Hrádku nad Nisou) přestalo mluvit srbsky – jestli už v této době nebo později. V hrádeckých Václavicích se srbsky prokazatelně mluvilo ještě za 1. republiky.

Obrázek č. 68
Kámen u přístupové cesty Moučný pruh
V levé části snímku je patrna značka Zkřížení a po celé ploše jsou rozeznatelné tváře.
Kámen mohl ohraničovat posvátný prostor.

Obrázek č. 69

HWOZDNJA

Souřadnice (správní úřad):
50°51'32.846"N, 14°48'37.512"E
50.8591239N, 14.8104200E

POPIS

Hwozdnja (lužickosrbské jméno; česky Hartava, německy Hartau) je vesnice, místní část města Žitavy-Zittau v Horní Lužici v německé spolkové zemi Sasko. Nachází se v zemském okrese Zhořelec a v roce 2022 měla 514 obyvatel. Leží na levém břehu Lužické Nisy na hranicích s Českou republikou.

POJMENOVÁNÍ

Jak lužickosrbské, tak německé pojmenování obce se odvozuje od označení lesa (Hvozdnja od hvozd, tj. hluboký, rozsáhlý, často pohraniční les, Hartau od Harth – ve staré horní němčině horský les). Název Harte se poprvé objevuje v písemnostech grabštejnského panství z roku 1375.

RANÉ DĚJINY

Nejstarší zástavba Hartavy v podobě ulicové vesnice vznikla nad levým břehem Nisy pravděpodobně již ve 13. století. V roce 1364 ves přináležela ke hradu Karlsfried, který zásobovala. V té době snad povstalo i pojmenování lesní cesty Maukschne Schneise (moučný lesní průsek – viz též heslo Karlsfried hrad).

Od roku 1384 ves podléhala žitavskému městskému právu.

Obrázek č. 70

MOJBIN

Souřadnice (hrad Oybin):
50°50‘38.271“ severní šířky, 14°44‘28.143“východní délky
50.8439642N, 14.7411508E

POPIS

Mojbin, Moybin (česky Ojvín či Ojbín, hornolužickosrbsky Ojbin, německy Oybin) je ves, nacházející se v Německu poblíž hranic s Českou republikou. Nad ní se tyčí mohutná pískovcová stolová hora se zbytky stejnojmenného hradu a kláštera.

POJMENOVÁNÍ

Název Moybin je doložen k roku 1291. Je odvozen od slovanského osobního mužského jména Mojba.

RANÉ DĚJINY

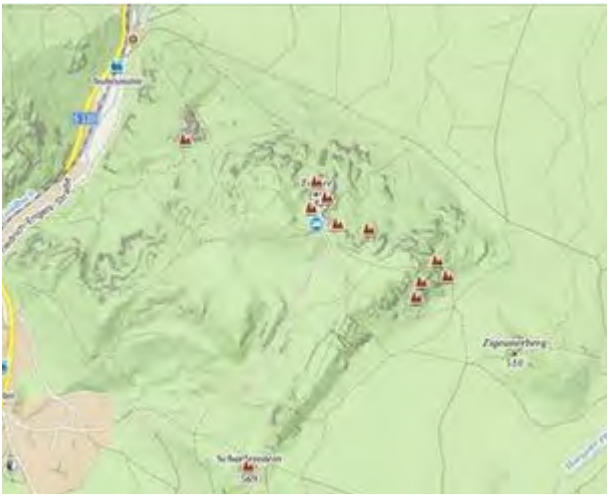
První zmínky o hradu jsou z počátku 13. století. Hrad měl významnou polohu na jedné z větví obchodní stezky z Čech do Lužice.

SOUVISLOSTI

Podle jednoduchých obřích soch, nalézajících se u silnice na severovýchodní straně hory, je zřejmé, že hora byla stejně jako blízký vrch Hrnčíř-Töpfer v jejich předkřesťanském období významným dílčím ústředím Hrádeckého Svatoboru.

Obrázek č. 71
Mojbin-Oybin

Obrázek č. 72
Hrnčíř-Töpfer
50.8497592N, 14.7615989E

ŠIRŠÍ SPÁDOVÉ ÚZEMÍ HRÁDECKÉHO SVATOBORU

OLŠICY

Souřadnice:
50°50'46,05" severní šířky, 14°52'34,28" východní délky
50°50'46.050"N, 14°52'34.280"E

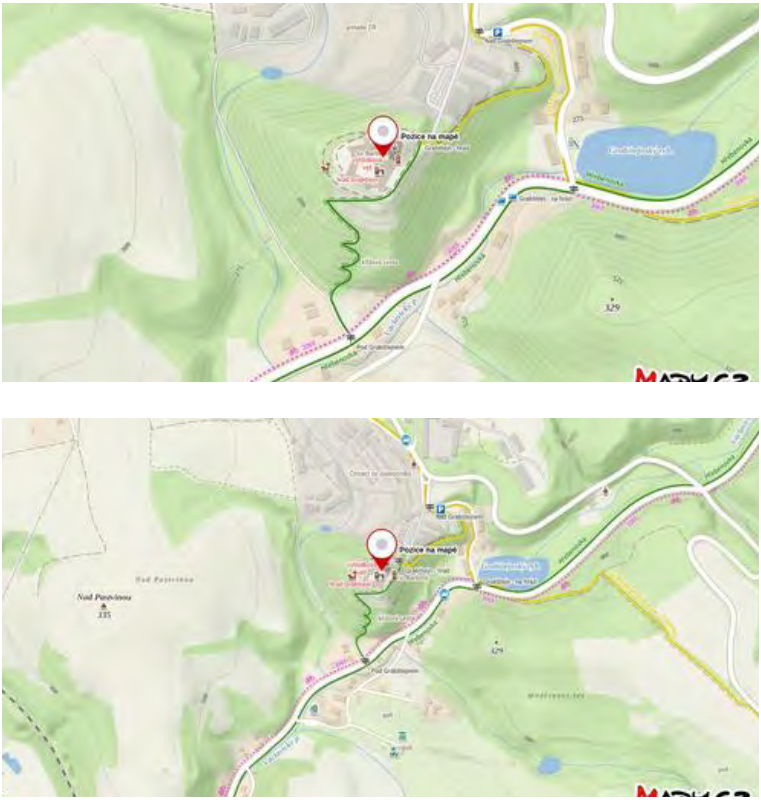
POPIS

Olšicy-Grabštejn (Olsytz, Wlsitz, poté Grafenstein) je původní slovanské opevněné sídlo, umístěné na nejvyšším výchozu skalního podloží v prostoru dnešní hradní věže. Na jeho základech byl ve 13. století zbudován gotický hrad, v 16. století přestavěný na výstavný renesanční zámek. Grabštejn stojí na strmém ostrohu při údolí Václavického potoka nad vesnicí Chotyně nedaleko Hrádku nad Nisou.

DĚJINY

O tom, kdy byl hrad Grafenstein zbudován, nepanuje mezi dějináři shoda. Jisté je, že se zde ve 2. polovině 13. století, v době vlády Přemysla Otakara II., objevuje purkrabí (správce královského hradu a spádové oblasti, která byla k němu přičleněna, vysoký úředník zemské správy) pán z Donína a Grafensteinu.

Nejvýraznější stavbou hradu i širokého okolí je vysoká a mohutná okrouhlá věž. Byla mnohokrát přestavována, později snížena a opatřena historizující helmicí. Věž je nejvýznamnější památkou na nejstarší období stavebních dějin hradu.

Obrázek č. 73

VÁCLAVICE

Souřadnice (střed obce):
50°51'21.319" severní šířky, 14°54'53.379" východní délky
50.8559219N, 14.9148275E

POPIS

Václavice (německy Wetzwalde) je vesnice, která je částí města Hrádek nad Nisou v okrese Liberec. Dlouhá více než pět kilometrů leží podél klikaté cesty, kterou lemuje Václavický potok.

POJMENOVÁNÍ

Ves je poprvé zmiňována roku 1326 jako Wezillwalde (Václavíkovy či „Vęcilovy" lesy). V pozdějších dobách se ustálilo jméno Wetzwalde, používané až do roku 1945. Podle pověsti byla pojmenována podle osadníka Václavíka-Vęcila*, který si tu první postavil obydlí.

* *Václav je staré jméno slovanského původu a znamená „více slavný, slavnější". Jméno se vyvinulo z původního Vęceslavъ, stejně jako jméno Věnceslav a další česká i cizojazyčná domácká jména (Vašek, Vašík, Véna, Vencl atd.).*

RANÉ DĚJINY

Obec vznikla pravděpodobně již ve 13. století, nicméně první písemná zmínka pochází z roku 1326; vesnice tehdy patřila ke grabštejnskému panství. V dochovaných archivech jsou pouze písemnosti, které se vztahují k místnímu kostelu svatého Jakuba apoštola, který je znám již od roku 1326 a od roku 1352 se připomíná jako farní při odvodu papežského desátku. O životě místních lidí v samotných Václavicích, jejich jména nebo zajímavé události, které by se vztahovaly k této době, se nedochovaly.

POSVÁTNÉ KAMENY

U čísla popisného 140 v Lipové ulici v Hrádku nad Nisou jsou umístěny kameny s vyrytými tvářemi, jaké se zhusta nacházejí na území Hrádeckého Svatoboru. Mají pocházet z prostoru václavické pískovny.

Kameny mohly být upraveny (posvěceny) slovanským duchovním v místě nebo v Hrádeckém Svatoboru a přeneseny do Václavic jako ochrana, jež měla zajistit zdar v osobním a hospodářském životě vlastníka, případně měly sloužit pro zbudování václavické svatyně (obdoba pozdějších kostelů) v oblasti dnešní pískovny (podobně, jak je tomu na vrchu Pfaffenberg nedaleko Großschönau a Varnsdorfu).

SPOLEČNOST

Lužická srbština ve Václavicích

Podle sdělení, kterého se dostalo původci této knihy od pana Njebjo-Himmela, ve Václavicích ještě za 1. republiky mluvila část obyvatelstva lužickou srbštinou. On sám pocházel ze smíšené srbsko-německé rodiny – otec Himmel byl od Chebu a matka, za svobodna Mínek-Münich, z Václavic, od níž se lužické srbštině dokonale naučil. Z dalších srbských obyvatel Václavic pak uvedl jména Kalina (jeho potomstvo bydlí mj. v dnešní hrádecké Loučné) a snad Pěch (Pech, Piech) a Pěč (Pietsch) – jde o starší slovanské zdrobněliny osobního jména Petr. Dvě lužicko-srbské rodiny měly bydlet i v chrastavském Vítkově.

Pan Njebjo pocházel z Hrádku nad Nisou a v roce 1968 odešel do Německa, kde žila rodina jeho otce. V době, kdy tyto informace sděloval, pracoval jako úředník Evropské unie, jehož pracovní náplní byla péče o národnostní menšiny.

Jiné památky na slovanské obyvatelstvo

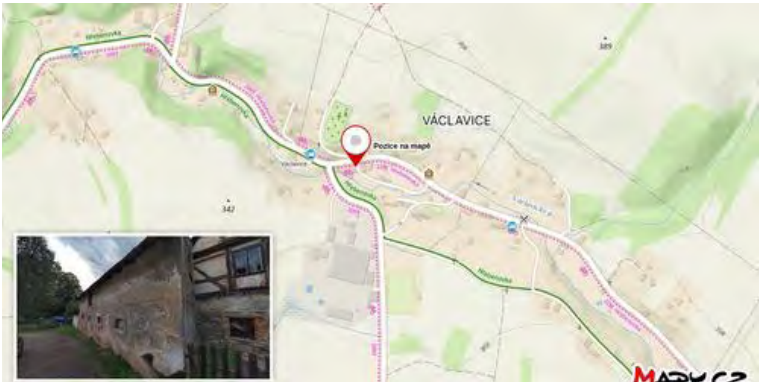
V samotném středu Václavic se nachází hrázděný dům č. p. 160, který má v kamenně orámovaném vchodu nahoře vyryto L.P. 1794 (Léta Páně), nikoli A.D., jak bylo běžné na domech německy mluvících obyvatel. Zkratka L.P. buď ukazuje na českého vlastníka nebo se jednalo o nářečovou podobu zdejší lužické srbštiny (vliv češtiny). V dnešní lužické srbštině se Léta Páně řekne W lěće Knjezowym.

Obrázek č. 74
Nejvzácnější zachovalý václavický hrázděný dům č. p. 160. Stojí u odbočky z hlavní cesty na Bílý Kostel nad Nisou přes Pekařku.

Společnost

V knize spisovatele Martina Řeháčka „Hrádecko, krajina na Nise“ jsou zveřejněny snímky velikonočních jezdců z doby 1. republiky. Tito zde jezdili v kruhu, nikoli mezi obcemi, jak je obvyklé v srbské části Lužice. K tomuto prastarému, původně pohanskému obyčeji, se Václavičtí vrátili počínaje rokem 2013.

Obrázek č. 75

OLDŘICHOV NA HRANICÍCH – KOPACZÓW

Souřadnice (střed obce):
50°52‘ 8“ severní šířky, 14°51‘ 25“ východní délky
50.868889N, 14.856944E

POPIS

Oldřichov na Hranicích (německy Böhmisch Ullersdorf) je polovina historické vesnice Ullersdorf, která je dnes částí města Hrádek nad Nisou v okrese Liberec. Leží na česko-polském pomezí a od druhé části obce, dnes polského Kopaczówa, ji odděluje pouze Oldřichovský potok (polsky Lubota). V polské části zůstal původně renesanční kostel sv. Josefa z počátku 16. století, barokně přestavěný v 18. století, s dřevěným stropem a barokním oltářem.

POJMENOVÁNÍ

Liberecký jazykovědec Erich Gierach publikoval v roce 1931 stať, podle které údajně zjistil, že nejstarší podoba jména Oldřichov je latinská. Pochází z roku 1287 a zní Vlrici villa*,**. Dále se používaly zkomolené podoby německé od Vlrichsdorf z roku 1381, přes Ulyrsdorff z roku 1454, až k Ullersdorf z 16. století.

* *Podobnost s původním slovanským názvem nedalekého Grabštejna „Wlsitz" či „Olsytz" zavdává příčinu k domněnce, že se jednalo o obec, příslušnou k opevněnému sídlu (podobně jako jsou hrad Kamenice a obec Česká Kamenice, hrad Lipý a město Česká Lípa, hrad a obec Starý Jičín atd.).*

** *Snad nejznámější nepřesnost zápisu jména obce je u města Pomuku (později Nepomuku) a jeho světce: latinský záznam je Johannes de Pomuk, byl však chybně čten jako Johannes Nepomuk. To nakonec vedlo i ke změně jména rodiště tohoto významného českého mučedníka.*

ČERNÁ LOUŽE

Souřadnice:
50°47'54.96" severní šířky, 14°49'22.08" východní délky
50.7986N, 14.8228E

POPIS

Černá Louže je malá vesnice, část obce Rynoltice v okrese Liberec. Nachází se asi jeden kilometr severně od Rynoltic.

DĚJINY

První písemný záznam o vesnici pochází z roku 1581.*

* *Jakkoli je zmínka o obci poměrně pozdní s ohledem na dobu, kdy byl Hrádecký Svatobor činný, není vyloučeno, že Černé Louži předcházela slovanská osada.*

Obrázek č. 76

RYNOLTICE

Souřadnice:
50°47'20.65" N, 14°49'8.2" E
50.789068, 14.818943

POPIS

Rynoltice (německy Ringelshain) jsou vesnice a obec na severu Čech, v okrese Liberec, v Libereckém kraji. Leží asi 17 km západně od Liberce.

DĚJINY

Obec byla založena ve 14. století, první písemná zmínka o obci pod jménem Rinoldi villa pochází z roku 1369.* Obec byla vypleněna během husitských válek, znovu osídlit ji nechal tehdejší majitel lemberského panství Jindřich Kurcpach z Trachenberka roku 1550.

***** *Stejně jako v případě Černé Louže, Kněžic a jiných obcí je vysoce pravděpodobné, že jejich prvotními osadníky byli Slované (mohly by na to ukazovat polohy podle mapy některých nálezů v Bílých (Sloních) kamenech). Dokladem slovanského osídlení či jeho národní kultury můžou být vyryté tváře na kamenech u zřejmě velmi staré cesty z Rynoltic do Hrádeckého Svatoboru a Hrádku nad Nisou (přes Horní Sedlo).*

Obrázek č. 77

JABLONNÉ V PODJEŠTĚDÍ

Souřadnice (městský úřad):
50°45'54.928"N, 14°45'39.013"E
50.7652578N, 14.7608369E

POPIS

Jablonné v Podještědí (dříve Německé Jablonné, německy Deutsch Gabel) je město v okrese Liberec. Žije zde přibližně 3 800 obyvatel (k roku 2023).

POJMENOVÁNÍ

Všichni dosavadní badatelé se shodují v tom, že jsou tato jména odvozena od slova jabloň. Pokud jde o písemnou podobu gabl-: ve starém českém pravopisu se souhláska [j] označovala písmenem [g] (a to ve všech slovech). Podrobný výklad i s historickými doklady lze nalézt v II. díle monumentálního díla Antonína Profouse „Místní jména v Čechách" (Praha 1949) a v starší, německy psané práci E. Schwarze „Die Ortsnamen des Bezirks Gablonz" (Reichenberg 1934. Zdroj: prof. F. Daneš, Ústav pro jazyk český AV ČR).

Podle jiného výkladu jméno Jablonné, Jablonec atp. souvisí s latinským „gabulum"*, což mělo být místo na hraniční stezce, kde se vybírala daň (poplatek, clo) – snad ze soli. Tomuto výkladu by odpovídala skutečnost, že v nedaleké Žitavě, která leží na někdejší obchodní stezce, po níž byla z Lužice přivážena a dále přepravována sůl, je do dnešních časů zachována významná stavba pocházející z 12.–13. století, které se říká solnice. Tento názor podporuje skutečnost, že všechna místa na českém území, mající ve svém základu kmen „jabl-" (dřívějším pravopisem „gabl-") – kromě Jablonných též Jablonec či Jablunkov – leží poblíž přirozených (ať dnešních nebo bývalých) hranic českých zemí, kde byly nebo jsou předpokládány obchodní stezky, procházející pohraničními hvozdy.

* *Podle latinsko-českého slovníku „gabulum" znamená „jídlo".*

RANÉ DĚJINY

Před vznikem města se v Jablonném nacházela obchodní osada s názvem Gablona. Již ve 13. století bylo město obehnáno hradbami s dvěma branami; z doby Lemberků je také doložena existence tvrze, která zanikla již v 15. století a není známo, kde stála.

Oblast pod Lužickými horami byla postupně osídlována od počátku 13. století; přispěla k tomu stará zemská cesta z Prahy do Žitavy a dále na sever. Na osídlování okolí Jablonného se podílel významný šlechtický rod Markvarticů (Havel z Lemberka, který se také psal Havel z Jablonného, k roku 1241), který sem povolával nejen Čechy, ale také bohaté německé sedláky.

V roce 1369 navštívil Jablonné císař Karel IV., který již předtím dvěma listinami z let 1351 a 1361 nařídil kupcům užívat jako obchodní cestu do Lužice pouze trasu přes Jablonné (v Podještědí).

Obrázek č. 78

ŽITAVA

Souřadnice (radnice):
50°53'45.543" severní šířky, 14°48'28.521" východní délky
50.8959842N, 14.8079225E

POPIS

Žitava (hornolužickosrbsky Žitawa, německy Zittau, polsky Żytawa, latinsky Sitavia) je velké okresní město v německé spolkové zemi Sasko. Nachází se v saské části Horní Lužice v zemském okresu Zhořelec. Žije zde přibližně 25 tisíc obyvatel (stav k roku 2022).

POJMENOVÁNÍ

Název města je odvozen ze slovanského slova „žito", které souvisí s rozšířeným pěstováním obilí v této oblasti.

RANÉ DĚJINY

Oblast dnešního města byla osídlena patrně již kolem roku 1000. Obchodní cesta, která vedla přes Žitavské hory do Čech, dala vzniknout opevněnému sídlu nad soutokem říčky Žitavy (později přejmenované na Mandavu) a Nisy*, a to s dvěma lesně-lánovými vsemi. Postavení Žitavy nepochybně prospělo, když v roce 1158 připadla sousední Horní Lužice**, která byla dosud součástí Míšeňského markrabství, jako říšské léno k Čechám***.

* *Opevněné sídlo se nacházelo v oblasti dnešního hřbitova Frauenkirche, kde byly učiněny i archeologické nálezy. Říčka Žitava (Mandava) tekla původně blíže k tomuto pahorku, tedy severněji, později bylo pro její tok vyhloubeno náhradní, tj. současné koryto.*

** *Žitava se stala součástí Horní Lužice po jejím vstupu do Šestiměstí (jehož vytvoření císař Karel IV. potvrdil roku 1355). S konečnou platností se město k Lužici přimklo za husitských válek.*

*** *V této rané době ovládal Žitavu a její okolí samostatný slovanský kmen (Poříčanů, Lemúzů) se sídlem v Hrádku nad Nisou, který mohl být podmaněn českým knížetem nebo se mohl s jeho předáky dohodnout na dělbě moci, jak se porůznu dělo i jinde (viz též heslo Hrádek nad Nisou).*

První zmínka o Žitavě pochází z listiny kláštera Marienthal z 22. února 1238, kde je uveden Chastoslaus de Sitavia neboli Častolov ze Žitavy, což byl český šlechtic z rodu Ronovců, přívrženec krále Václava I, který se se svým mladším bratrem Jindřichem na Žitavsku usadil.

Když se po smrti Václava I. v roce 1253 ujal vlády podnikavý král Přemysl Otakar II., jasně rozpoznal význam tohoto města pro České království, zejména v hospodářském, obranném a správním ohledu. V roce 1254 udělil Žitavě městská práva, a tak ji povýšil na město královské. Roku 1255 pak určil její budoucí výměru tím, že na koni objel a vytyčil nový městský obvod. Na něm byly postaveny hradby a město získalo na tehdejší poměry značnou rozlohu. Přemysl Otakar II. také udělil Žitavě důležité výsady: trhové právo, výhradní právo razit mince (mincovní regál), soudní pravomoc a daňovou (celní) svobodu v Čechách, která město hospodářsky posílila v oblasti pivovarnictví, soukenictví a v obchodních vazbách, sahajících až na Balkán. V tomto století počalo i německé osídlování Žitavy.

Obrázek č. 79
Hřbitovní kostel Frauenkirche, v jehož okolí stála původní osada Žitava.
50.8968367N, 14.8162706E

DALŠÍ OBCE V POVODÍ ŘEKY LUŽICKÉ NISY

(výběr)

K širšímu spádovému území Hrádeckého Svatoboru, jež mohlo mít v průměru i několik desítek kilometrů a nemuselo být nutně vázáno pouze na zde usedlý kmen, pravděpodobně patřily na české straně, v dnešním Polsku a na německém Žitavsku slovanské obce v povodí níže uvedených vodních toků. V těchto obcích by mohly být rozpoznány i dávné vazby na Hrádecký Svatobor, například menší volně položené posvátné kameny s vyrytými tvářemi, jaké byly objeveny na hůrce Pfaffenberg nedaleko Großschönau (Varnsdorfu) či ve strži nad někdejší továrnou Gronovka u Chotyně a které byly, pokud zmíněná místa postrádají vlastní zdroje kamení, odněkud přineseny. Snad se jednalo o duchovní předchůdce pozdějších „svatých obrázků z pouti".

U vzdálenějších lužickosrbských osad (Frýdlant, Lubij-Löbau, Wostrowc-Ostrožec-Ostritz a dalších) není vazba na Hrádecký Svatobor jistá – mohly spádově patřit k jinému bližšímu posvátnému okrsku.

LUŽICKÁ NISA ŘEKA

POPIS

Pramení na hranici katastrů obcí Nová Ves nad Nisou a Smržovka na jihu Jizerských hor. Teče po západním okraji hor a pod Zhořelcem po rovině. Blízko Gubinu se vlévá do Odry.

POJMENOVÁNÍ

Původ jména Nisa (polsky Nysa, německy Neisse) nebyl dosud uspokojivě vysvětlen. Poprvé se tento název ve tvaru „Nizzam" objevil v listině z roku 1241, kterou král Václav I. vymezil hranice Čech vůči Horní Lužici. Řeka byla zřejmě pojmenována Slovany (srovnej Nysa Kłodzka v Polsku, Niša v Rusku) – nelze však vyloučit ani starší původ.

Od slovanského slovního základu niz- ve významu nízká řeka odvozovali původ tohoto jména například František Palacký, žitavský historik Johan Benedikt Carpzov, topograf Jaroslav Schaller a Franz Töpfer. Liberecký badatel Anton Ressel hledal souvislost se staroslovanským kořenem nik- (šikmý, srázný) nebo se jménem německé obce Niesky.

Obce na české půdě (Nisa)

Pojednáno samostatně výše.

Obce na polské půdě (Nysa)

Lubin, Rudnica, Poreč-Velké Poříčí-Porajów-Großporitsch.

Obce na německé půdě (Neisse)

Wotrow-Ostrožec-Ostritz, Hronow-Grunau, Trapidło, Wonešow, Zatoň-Seitendorf, Witochow, Radkecy, Tyrchow, Družecy-Drausendorf, Rybarjecy-Reibersdorf, Wopalenica-Oppelsdorf, Luptin a některé další.

Obrázek č. 80

VĚTEV ŘEKA

POPIS

Řeka pramení pod Černým vrchem a tento její pramenný tok je někdy označován jako Hnědá Smědá. Teče severozápadním až severním směrem ke státní hranici s Polskem, kde mění svůj název na Witka. Vtéká do Lužické Nisy.

POJMENOVÁNÍ

Původní lužickosrbský název Wietew či Vietev, doložený roku 1539, ukazuje na skutečnost, že je řeka přítokem („větví") Lužické Nisy. Z tohoto jména bylo nejprve odvozeno německé Wittig a teprve z něj staré české jméno Vítka či polské Witka. Dnešní české jméno řeky Smědá je připomínkou její smědé, tmavé rašelinné vody.

Obce na české půdě

Černousy-Tschernhausen, Ves-Wjes-Wiese, Loučná-Lautsche, Předlance-Priedlanz, Minkovice, Raspenava-Rozpanov-Raspenau

Obce na polské půdě

Wilka, Niedów, Radomierzyce

Obrázek č. 81

ŽITAVA-MANDAVA ŘEKA

POPIS

Mandava (původním jménem Žitava či Stará řeka) pramení ve výšce 521 m n. m. západně od Starých Křečan, severně od Vlčí hory. Odtud teče jihovýchodním směrem do Rumburka, kde poprvé opouští české území, aby se za německou obcí Seifhennersdorf opět vrátila do Česka. Dále protéká českým Varnsdorfem – zde se do ní vlévá hraniční Zlatý potok – opouští české území podruhé a poté se stáčí směrem k východu.

POJMENOVÁNÍ

Jméno Žitava pochází ze slovanského žito: zrno, obilí. Žitava tedy znamená „řeku protékající obilnými poli".

Nové jméno Mandava (německy Mandau) se poprvé objevilo až na sklonku 14. století a jeho původ je nejasný. S ohledem na nález svastiky například ve svatoborských Vraních skalách může souviset s maharátským slovem mandāvā (मंदावा), znamenající „pomalost", tedy „pomalu tekoucí řeka".

Obce na české půdě

Staré Křečany, Rumburk

Obce na německé půdě

Pětow-Pethau, Hórnica-Hörnitz, Wódrejeńca-Oderwirz, Jiwow-Eibau

Obrázek č. 82

HVÍZDA-KVIZA ŘEKA

POPIS

Řeka pramení na severních svazích Jizerských hor. Teče severozápadním směrem, a to hluboce členitým údolím mezi Smrčskou hornatinou a Kamienickým hřebenem. Je největším přítokem řeky Bobr.

POJMENOVÁNÍ

Jméno Hvízda-Kviza (polsky Kwisa, hornolužickosrbsky Hwizdź; německy Queis) zřejmě pochází ze starosrbského slova, znamenajícího květ.

Z obcí na polské půdě

Mirsk, Leśna s místním hradem Leśna (německy *Burg Lesne* i *Zangenburg*), Lubań

Obrázek č. 95

HRÁDECKÝ SVATOBOR

POPIS

Hrádecký Svatobor se rozkládá na kmenovém území Lemúzů či Poříčanů, potažmo (polabských) srbských Milčanů. Je vymezen horou Vysoká na východě a vrchem Hrnčíř-Töpfer na západě, které propojuje hřeben Lužických hor.

Nejvýznamnější nálezy byly dosud učiněny na této úsečce – kromě výše uvedených míst také na hoře Modla, Posvátné hoře s vrcholem Perunova-Popova skála-Pfaffenstein, na východním úbočí hory Podkova (zvláště pak „skalní divadlo"), hoře Sedlecký Špičák-Spitzberg s Lipovým vrchem-Lindenberg na jejím temeni (původní pojmenování vrchu podle sdělení starousedlíka pana Helfrida Volkerta) a s přilehlým Kohoutím vrchem-Hahnberg. Na německé straně pak Poutní hora-Straßberg, Mlýnskokamenná hora-Mühlsteinberg, Pohanská hora-Heideberg, Hora útulná-Zigeunerberg, Ostrý kámen-Scharfenstein, vrch Hrnčíř-Töpfer a sousedící kopec Mojbin-Ojvín-Moybin, případně šířeji Caroliina skála-Carolafelsen s dalšími skalami u Jonsdorfu. Uvedené názvy zahrnují kromě vrcholů, nemají-li vlastní pojmenování, též jejich úbočí a úpatí.

Volně přidružené je tvrziště Kojetín-Chotyně s vlastní svatyní a posvátným hájem – viz příslušné heslo.

K Hrádeckému Svatoboru patří též Bílé (Sloní) kameny u Jítravy se svými podobiznami, jamkami a dalšími nálezy a také sluneční bránou.

SOUVISLOSTI

Z obcí k Hrádeckému Svatoboru těsně přiléhající patřil, jak bylo uvedeno, na prvním místě Hrádek nad Nisou, jež byl bez pochyby kmenovým vládním (sídlo knížete), správním, soudním a pravděpodobně i hospodářským ústředím.

S ohledem na to, že obětní kameny a rozmanité sochy či díla byly nalezeny jak v blízkém okolí této části horského celku, tak i na jiném, s Hrádeckým Svatoborem nesouvisejícím místě jako pozůstatek dávné kamenné kultury (Pfaffenberg u Grossschönau či Varnsdorfu, ale pravděpodobně i Horní Jiřetín, Smrkovec, Branžež, Modlivý Důl, Slunovratové kameny, Pohanské kameny atd.), lze důvodně předpokládat, že podobné objevy budou v budoucnu učiněny (rozpoznány) i na dalších slovanských (případně jim předcházejících)

sídlech či posvátných okrscích. Zde zveřejněné ukázky prací tehdejších sochařů tomu mají napomoci, jinými slovy, jsou zároveň vzory, „školou" pro budoucí badatele v této oblasti.

VZNIK, TRVÁNÍ A ZÁNIK HRÁDECKÉHO SVATOBORU

Vznik Hrádeckého Svatoboru, potažmo jeho hmotných děl, lze předběžně klást do 2. poloviny 1. tisíciletí po Kristu, tedy do období slovanského osídlování našeho kraje*. Není ovšem vyloučeno, že posvátný okrsek navazoval na předchozí germánský heg či již na keltský nemeton, ne-li na období ještě starší (lužická kultura, lid popelnicových polí), případně na dosud nerozpoznanou a možná i souběžnou kulturu (původce obřích soch?). Buď tedy vznikal v rámci jednoho společenství anebo v na sebe navazujících pospolitostech, které se biologicky, a tím pádem i kulturně převrstvovaly a prostupovaly.

Na Hrádeckém Svatoboru nejvíce udivuje, že tento rozsáhlý náboženský okrsek vznikl v hornatém kraji, oprávněně nazývaného Hvozd, plného dravé zvěře a hlubokých strží, jenž byl pro svou rozsáhlost a nebezpečnost dlouho považován za přirozenou severní hranici přemyslovských držav, prostupnou jen po obtížně schůdných zemských stezkách a s ozbrojeným doprovodem.

Nemusí se zde popouštět uzda představám o bytostech v létajících strojích s pronikavými světly či žhnoucími tryskami (dnešní UFO), jaké jsou vidět na starých mexických rytinách a jež představovaly všemocné a také krvelačné božstvo, které bylo nutno usmiřovat, uctívat či hledat u něj ochranu a podporu. I když ani to není vyloučeno.

Zcela postačí přijmout nezpochybnitelnou skutečnost, že 23. ledna 2024 zanechal na včelínovém dvorku hradu Kostka v Hrádku nad Nisou stopy ve sněhu tvor, kterého lze lehko ztotožnit s našimi předky uctívaným bohem Velesem, a 27. prosince 2024 třímetrovou vlhkou šlápotu další bytost, jež může být považována za bohyni Živu, manželku slovanského boha slunce Dažboga (viz dále).

Duchovní zánik Hrádeckého Svatoboru spadá nejspíše do století čtrnáctého. Souviselo to s působením císaře Karla IV., hluboce věřícího křesťana, který v tomto kraji, zvláště v místech silně spjatých s pohanskou vírou, nechal postavit hrady Karlsfried a Mojbin (Ojvín, Moybin)**. U druhého z uvedených i klášter celestýnů, kteří měli zřejmě pomáhat zdejšímu duchovenstvu v účinnějším potlačování pohanských zvyků a obřadů. Na křesťanské místo (v tomto případě poutní) se proměnila také svatoborská hora Modla (517 m n. m.), na jejímž jižním svahu hned pod vrcholem stával podle ústního podání starousedlíka Jana Fijalky z Chotyně přístřešek a velký dřevěný kříž. Na temeni hory se dosud nacházejí obětní kameny, jámy a rytiny.

* *Vznik provázejí mnohé nejasnosti – například severní průčelí Perunovy-Popovy skály a vzhled její západní strany připomíná sfingu (egyptský vliv) nebo že celý horský hřeben Lužických hor se svojí Posvátnou horou navozuje představu pohoří Olymp a jeho nejvyšší horu Mytikas (řecky Μύτικας), kam svá božstva umístili dávní Řekové (viz také článek Perun v oddílu Nálezy).*

*** To, že zvláště venkovský lužický a nedaleký slezský prostor dlouho odolával nové (křesťanské) víře, lze doložit na příkladu polské Vratislavi-Wroclawi: Když roku 1038 obsadil Slezsko český kníže Břetislav I., využil přitom trvajícího pohanského lidového povstání proti Piastovcům, během kterého (tzv. pohanská reakce) ve 30. letech 11. století byla zbourána vratislavská katedrála a na jejím místě byl obnoven slovanský chrám.*

Ještě déle přetrvala modloslužba u polabských Ratarů (uctívání Svarožiče do roku 1068), Pomořanů (štětínského Triglava do roku 1124) a u Ránů na Rujáně (boha Svantovíta do roku 1168), jež byla ve své době mocnou duchovní oporou pro okolní slovanský lid, který se víry předků také nechtěl vzdát.

POSVÁTNÝ, SPOLEČENSKÝ A SPRÁVNÍ OKRSEK

Základním určením Hrádeckého Svatoboru bylo uctívání bohů rozmanitými obřady. Lze to dovodit i z místních jmen, jež se zachovaly v německé podobě, což je jen dalším dokladem toho, že se místní německé či poněmčelé obyvatelstvo s tímto jevem setkávalo i v době, kdy se tu již prosadilo křesťanství: Pohanská hora-Heideberg; Perunova-Popova skála-Pfaffenstein (="kněžourova" skála), Pfaffenbach (="kněžourský" potok); modla Rod-Heideturm (=pohanská věž); Kohoutí vrch-Hahnberg; Obětní kámen-Opferstein a další.*

Ve Hrádeckém Svatoboru se lidé scházeli také o svátcích, při volbě knížete, slavnostních událostech, při soudech a dalších významných příležitostech.

* *Je jen málo pravděpodobné, že by tato jména vznikla na základě pouhých nálezů kamenných soch, podobizen a rytin či předmětů určených k pohanské bohoslužbě. Naopak se na základě některých poznatků zdá, že pohanská bohoslužba přežívala na Hrádecku až do 20. století, ne-li do dnešních dob.*

HMOTNÉ A UMĚLECKÉ PAMÁTKY

Rozmanité, často umělecké výtvory svědčí o mimořádném nadání a píli tehdejšího mistra-sochaře či spíše celé skupiny výtvarníků, neboť počty tak či onak upravených skal, skalek, balvanů a valounů jdou do tisíců. Patřily k nim i dřevěné modly, které se z pochopitelných důvodů nedochovaly.

Hlavní účel, pro který se kamení či dřevo upravovalo, je dobře srozumitelný – stvořit sochu nebo jiný předmět určený k uctívání, vložit do něj duch božstva, a tím jej učinit posvátným, případně na jeho svrchní straně (horní ploše kamene) vyhloubit obětní misku či mísu pro záchyt krve obětiny a vytesat žlábek, aby krev měla kudy odtékat.

Upravené předměty menších velikostí se mohly používat také jako talismany (nálezy z kojetínského posvátného háje).

Zde se nabízí otázka, jakými příklady se umělci řídili? Přinesli si tyto dovednosti ze své pravlasti nebo se při svých cestách poučili jinde, zvláště u rozvinutějších kultur jihu? Napovídalo by tomu několik dochovaných soch cizokrajných zvířat (pokud je bylo možno

navzdory zvětrání správně rozpoznat), a to slonů, velblouda, tuleně, delfína, případně žraloka, možná hrocha. Jen jako velmi nepravděpodobná se jeví myšlenka, že jde o umění místně vzniklé, autochtonní, bez vazeb na jiné kultury.

Dochované hmotné památky včetně souřadnic a jejich měr jsou shrnuty a utříděny v oddílu Nálezy pod samostatnými články, jejichž jmenovateli jsou místo nálezu, bytosti, které mají představovat, stupeň jejich zachovalosti či rozpoznatelnosti, kamenné řady, jámy aj. U významnějších nálezů je popis bohatší, u dalších je omezen pouze na uvedení souřadnic a krátký slovní doprovod. To ovšem neznamená, že při následném rozpoznání většího významu daného nálezu, původně tak nehodnoceného, není možné potřebná data doplnit.

Výtvory (sochy, hlavy atp.) jsou pak rozmanitých velikostí od nejmenších po mnohametrové, někdy jen tváře podobné i nepodobné lidským, jindy celé postavy, nezřídka znázorňující, kromě výše uvedených cizokrajných, i různá zvířata tuzemská domácí či zdomácnělá (např. kůň, skot, brav, pes, pták) nebo divoce žijící (medvěd, tur, kočka, liška, had aj.) – téměř vždy několik různých podobizen na jednom výtvoru. Nalezeny byly mlýnské kameny, zasvěcené bohu Slunce Dažbogovi, věnce z posvátných kamenů k obložení dříku dřevěných modelů, polotovar kamenné modly a rozmanitá díla další. Někdy bývá nahloučení těchto děl v tak velkém počtu, zvláště v náboženských ústředích, že je obtížné najít kámen, který by nebyl nějak opracován.

Památkami na svatoborskou, případně posvatoborskou dobu budou patrně pozůstatky opevnění, ať jde o kamenité kupy (vedle Kuřat, hora Sedlecký Špičák), valy (lesní cesta Pohanská na Posvátné hoře, tvrziště Kojetín-Chotyně), případně některé jámy (tvrziště Kojetín-Chotyně, Posvátná hora).

Četné jsou připomínky boha Slunce Dažboga (ponejvíce zkřížení dvou čar, ale také kružnice či kotouče, kamenné kruhy, rovnoběžné čáry, trojúhelníky, kohoutí paťáty, výše uvedené mlýnské kameny, případně sluneční brány).

Jedinečnými uměleckými díly jsou sochy, které se podle všeho vztahují k bitvě u Lehnice v roce 1241, ať jde o mongolské válečníky, rytíře či jazyk, který byl po ní křesťanským zajatcům vyřezáván, jak to připomíná polský lidový zvyk Dziady Śmigustne.

Zvláštní, „vyšší společenské" postavení pak představuje Soudní dvůr s modlou praboha Roda (Heideturm u hradu Karlsfried), sochy bohů Dažboga, Velese, Živy a ústřední, obrovitá socha hromovládného Peruna (Popova skála) na Posvátné hoře, na jejímž temeni se nalézá i jedinečný kamenný stolec a na západním svahu této významné hory hvězdářský kámen.

Údiv budí pak díla, která jako by nebyla z tohoto světa nebo vznikala pod vlivem jiných světových kultur či v návaznosti na ně: skřítci s frygickými čapkami – prakticky totožné se sochami např. v Mexiku; děsivé tváře lěsoviků či bytosti s podlouhlou lebkou – zobrazení; nalézaná i v Egyptě a Mexiku.*

* *Nejjednodušším vysvětlením by mohlo být, že na vytváření zvlášť velkolepých děl, jakými je například Perunova socha (Popova skála), která, jak bylo výše uvedeno, nese rysy sfingy, se skutkem či radou podílel sochař, jenž z některého z těchto krajů (Egypt[1], Řecko) pocházel či jejich kulturu dobře znal.*

[1] Pro egyptský původ by mohlo hovořit zdvojení některých soch, které by tak odráželo podvojné myšlení starého Egypta, což by ovšem dobu vzniku Hrádeckého Svatoboru, případně nejstarší části, mohlo posunout ještě hlouběji do minulosti.

Na závěr této části je potřeba říci, že ne všechny výtvory lidských rukou byly do této doby v Hrádeckém Svatoboru objeveny a jistě ne všechna díla úplně či dokonale prozkoumána. Současný stav poznání by měl být základním odrazovým můstkem pro další pokolení badatelů na tomto poli.

ÚSTŘEDÍ HRÁDECKÉHO SVATOBORU

Kde leželo ústředí Hrádeckého Svatoboru, na to je i není jednoznačná odpověď. Jednoznačná je v tom, že hlavním náboženským a společenským místem podle všech ukazatelů byla Posvátná hora, zvláště pak její temeno.

DALŠÍ ÚSTŘEDÍ

Vedle vrcholu Posvátné hory se v Hrádeckém Svatoboru nalézala další, dílčí ústředí, a to zpravidla na vrcholcích dalších hor či rozměrnějších skalách. Byla zřizována patrně ze třech hlavních důvodů: jednak umožňovala věřícím, pocházejícím z blízkých vesnic a osad, uspokojit duchovní potřeby bez náročného putování krajem, druhým bylo zaměření se na určitý druh služby (soudní řízení) a třetím uctívání toho kterého pohanského boha či bohyně.

Osobitým uctívaným místem je několikametrová socha bohyně Živy, manželky slunečního boha Dažboga, na jihovýchodním úpatí Posvátné hory. Jsou jí zasvěceny sochy holubic (ptactva) a ryb v jiných částech Hrádeckého Svatoboru.

Nejblíže, severně od Posvátné hory, potažmo Perunovy-Popovy skály, leží Sedlecký Špičák a značně poškozený (vylámaný) Kohoutí vrch, kde se pravděpodobně obětoval kohout* a kde, východně a pravděpodobně i západně od Kuřat (dnes samostatné skály, původně ale severní část Kohoutího vrchu) jsou další svatyně.

* *(Zlatý) kohout je spojovaný s bohem Slunce Dažbogem a také prabohem Rodem.*

Západně, směrem k Petrovicím, stál hrad Loupežnický zámek či Loupežnický vrch-Raubschloßberg, který také velmi pravděpodobně vystřídal předchozí pohanskou svatyni. Skála, na které se nacházel, je však téměř vytěžena, a tak se ztratila většina stop.

Jihovýchodně se nalézají Vraní skály a Hřebeny (Horní skály) s dalšími četnými nálezy, svatyně ale rozpoznány nebyly. Svatyní však byla velmi pravděpodobně skála, na které stojí zbytky hradu Karlsfried – je na ní a v jejím blízkém okolí k vidění mnoho podobizen.

Nedaleko hradu Karlsfried je možno nalézt, jak bylo již také zmíněno„ jedinečný skvost, Soudní dvůr s ohledem na určení snad s ústřední kamennou modlou praboha jménem Rod-Heideturm, jehož synem byl kromě jiných bůh Prove (Prav, Spravedlivý). K ní se vztahují vedle ležící soudné kameny (kárný a popravčí). Dvůr sloužil jako místo k posouzení závažnosti porušení práva a poté k vyhlašování a vykonávání rozsudků.

Zajímavé na modle Rod je to, že u její paty je vytesaná hlava medvěda, jenž byl (vedle býka) zvířetem boha Velese (boha mj. i podsvětí, jenž si podle tehdejších představ měl popraveného hned po stětí odvést).

Další svatyně se nejspíše nacházela na Pohanském vrchu-Heideberg.

S ohledem na velké množství soch byly náboženskými ústředími velmi pravděpodobně vrchy Hrnčíř-Töpfer a Mojbin-Ojvín-Oybin.

ROZPOZNÁNÍ SVATOBORSKÝCH DĚL

U velkých nebo dobře zachovalých prací nejsou s rozpoznáním zpravidla potíže, třebaže bývají šedé, a proto málo nápadné.

Složitější je to u zvětralých, poškozených, pod nánosy ukrytých nebo zarostlých děl. V případě hlav a tváří bývá nejvhodnější se zaměřit na ústa (otevřená či zavřená, usmívající se, mračící se, křivá, někdy se zuby), protože bývají nejlépe zachovaná, poté na oči (mělké i hluboké) a nos (někdy ve tvaru křížku, což může být zároveň i zpodobnění Slunce), případně, pokud jsou, na obětní misku na temeni a odtokový žlábek, kterým se krev obětiny přiváděla zpravidla k ústům.

Někdy je možno nalézt stopy po kamenickém dlátu, nezřídka však bývá povrch vyhlazen (což může zavdávat důvod ke zpochybnění nálezu coby výtvoru lidských rukou).

Jak bylo dříve uvedeno, je pravidlem, že se na opracovaných kamenech nachází tváří hned několik, ať podobné lidským, zvířecím nebo představující strašidelné bytosti; jindy jsou otesané pouze z jedné strany a z druhé strany může být výjev jiný nebo chybět.

Některé významné nálezy jsou uvedeny v obrazové příloze a všechny dosud objevené v netištěné elektronické podobě v připojeném paměťovém zařízení (oddíl Nálezy).

Poznámka:

Bylo také zmíněno, že u většiny nálezů jsou uvedeny jejich zeměpisné souřadnice a ke snímkům je připojena mapka. Souřadnice však neposkytují okamžitou znalost o místě, kde se výtvor nachází, nehledě k tomu, že v ojedinělých případech i chybí. Proto byly (pokud už svá jména nemají) jednotlivé cesty, rozcestí a další místa pojmenovány, aby případní další badatelé nálezy bez potíží našli. Je-li pak úsek příliš dlouhý (např. lesní cesta Vrcholová) nebo plocha rozlehlá (Hadí dvůr, Český spád, Ctěné pole atd.), bývá to zpřesněno bližším určením místa.

KAMENNÉ ŘADY

V Hrádeckém Svatoboru byly dosud nalezeny ve Dlouhém žlebu, v okolí lesního rozcestí Cikánský kout, u lesního rozcestí Široké sedlo a ve spádové oblasti porůznu v Hrádku nad Nisou a v Kojetíně-Chotyni.

Jejich účel je podle dosavadního poznání zpevňující, tj. posilující rozmanité správní a hospodářské celky. Vliv se uskutečňuje jednak směřováním řady k danému sídlu či jeho části, jednak duchovním přenosem od toho kterého člena řady na místo, jež má chránit.

Členy jsou různých velikostí – od malých až po kameny o hmotnosti několika set kilogramů. Otevřenými otázkami zůstává, odkud kameny pocházejí a jak zvláště ty velké naši předci při tehdejších technických možnostech, které jsou u nich předpokládány, z často vzdálených míst přepravovali. Kameny přitom na sobě nenesou až na výjimky stopy po přemísťování (odřená místa).

BOZI

Bohové uctívaní v Hrádeckém Svatoboru

Rod

Rod* zvaný též Rid, Rožaj či Radaj je prabůh stvořitel, bůh zrodu, života a znovuzrození. Je vládcem stromu života a stvořitel našeho světa z moře chaosu, nejstarší a nejvyšší pohanské božstvo. Představuje počátek i konec všeho. Rod dodnes přežívá ve slovech národ, rodina, porod či příroda. Jeho potomkem je mj. bůh soudnictví Prove**. Živlem praboha Roda je voda v podobě nekonečného praoceánu.

Zvíře: sokol
Značka: (zlaté) vejce, dubová hůl, dubové žezlo
Místo nálezu: Soudní dvůr, ústřední modla (zasvěcení může být i přehodnoceno)

* *Slovo „rod" je zastoupeno ve všech slovanských jazycích. Pochází z praslovanského *rodъ, odvozeného z indoevropského * u̯redh-, * u̯erdh- („růst, stoupat").*

** *Jako bůh soudnictví se uvádí Prove (ctěný v posvátném háji v Stargradu-Oldenburg, sídle kmene Vagrů), což bylo možná jen krajové pojmenování boha Peruna, u kterého se ale soudní pravomoc v jiných dobových záznamech neuvádí.*

Pokud by však Prove nebyl Perunem a jeho jméno bylo odvozeno od pravъ „spravedlivý", pak by v Soudním dvoře mohl být ústředním bohem on. Jelikož však zde nebyl rozpoznán žádný jeho „rys" (ostatně bůh Prove nebyl ani ve svém háji „jasně zobrazován"), bylo modle přiřazeno jméno „Rod" coby bohu života a znovuzrození a rovněž otce boha Proveho. Není bez zajímavosti, že se nedaleko od Soudního dvora nalézá obec Eichengraben, také Eichengrube – dubový příkop, dubová jáma, což opět může ukazovat jak na boha Roda, tak Proveho či Peruna.

Perun

Perun je slovanský bůh bouře, hromu a blesku. Ačkoliv písemné zprávy o tomto božstvu pocházejí až na výjimky z východoslovanského prostředí, byl pravděpodobně uctíván všemi Slovany.

Krajovými podobami jména Perun mohou být Prove (viz i výše heslo Rod) a Porenut*; u prvního jmenovaného výklad jména podporuje též to, že byl ctěn v dubovém háji, u druhého jmenovaného se uvažuje o původní formě Perunic.

Zvíře: kozel
Značka: duha
Místo nálezu: Perunova-Popova skála – její vrcholek představuje Perunovu hlavu, severní stranu pak jeho hlavu a trup. Kohoutí vrch (zde je na kameni na přístupové cestě od Lipového vrchu podobizna kozla). Tvrziště Kojetín (pozůstatek svatyně, rozvržením podobné novgorodské Perunově svatyni – jde o středovou jámu, kolem níž se v kružnici nachází 8 dalších jam).

* *Porenut (Porenutius) je slovanské božstvo, které bylo podle Saxona Grammatika ctěno v rujánské Korenici společně s Rujevítem a Porevítem. Měl údajně čtyři hlavy a k tomu pátou na prsou, jíž se dotýkal na čele levou rukou a na bradě pravou rukou. Modla byla po dobytí Rujány poražena křesťanskými kněžími. Porenut je zpravidla spojován s Perunem a jeho jméno vykládáno jako Perunic či Porunic, tedy „syn Perunův" nebo jako zdrobnělina názvu tohoto božstva („malý Perun", „Perunek") – zde se uvažuje i o souvislosti s bohem Porevítem, jehož původní forma jména mohla být Porenvit, Perunvit či zmíněný Porenut, tedy Pán Perun, případně Pán hromu.*

Veles

Ve slovanském bájesloví bere na sebe zvířecí podobu (medvěda či býka). Veles* je často znázorňován jako silný muž s býčí hlavou, případně s lidskou hlavou s rohy, předobraz křesťanského čerta. Má pod svojí ochranou dobytek, stáda ovcí a úrodu; také je vládce mrtvých a zároveň zdrojem plodivé síly.

* *Jméno boha Velese se odvozuje buď od indoevropského kořene *wel-, který se vykládá jako „vidění, průzračnost, prozření" nebo se vychází ze slovního základu *ʒel- s významem „pastviště, luh, louka", jenž souvisí s představou podsvětí jako louky, kde se pasou duše lidí a skotu. Další výklad spojuje jeho jméno s výrazy volstъ, voldyka a velijь s významem „jmění náležející celému společenství", bohatství.*

Zvíře: býk, medvěd
Místa nálezu: temeno Posvátné hory a porůznu v Hrádeckém Svatoboru

Dažbog

Dažbog* (též Dažboh, Dajbog, Dabog atp.) je slovanský bůh Slunce. Bývá ztotožňován se Svarožicem a Chorsem. Martin Golema jej považuje za analogii indického Bhagy, boha rozdělujícího bohatství a majetek. Písemné doklady o jeho kultu pocházejí pouze z východoslovanského prostředí, ale existují doklady, které naznačují, že mohl být ctěn i u západních a jižních Slovanů. Jeho ženou je bohyně Živa.

Jako hlavní božstvo jej dnes ctí rodnověrská sdružení Rodná ukrajinská národní víra.

* *Jméno Dažboga je spojováno se staroslověnským dažd „dáti" a praslovanským bogъ „bůh", vykládá se tedy jako „bůh dárce". Jméno lze také vykládat z indoevropského kořene *$d^h eg^{wh}$ „hořet".*

Zvíře: bílý kůň
Znaky: zlatý vůz, zlatá koruna, ohnivý meč
Místa nálezu: porůznu v Hrádeckém Svatoboru v podobě lidských podobizen s paprsky po jejich obvodu, značek prostého zkřížení, rovnoběžných čar, svastik, svarg, kružnic, kotoučů, žernovů, trojúhelníků či podobizen koní

Živa

Živa je slovanská bohyně, která byla ctěna kmenem Polabanů. Jediná dobová zmínka o ní pochází z Kroniky Slovanů Helmholda z Bosau z 60.–70. let 12. století, kde je krátce zmíněna v kapitole O náboženských obyčejích Slovanů:

„Venkov i města oplývaly háji a domácími bůžky, a kromě nich byli prvními a předními bohy Prove, bůh oldenburské země, Živa, bohyně Polabanů, a Radegast, bůh země Obodritů. Jim byli zasvěceni kněží, úlitby a oběti a [určeny] rozmanité náboženské obřady."

Uvádí se, že je manželkou boha Slunce Dažboga.

S Mokoší (viz dále) jsou to jediné dvě písemně doložené bohyně v prostředí polabských Slovanů, případně východních, se známým jménem. V úvahu přichází i další bohyně Bába, listinně sice nezmiňovaná, ale dochovaná v místních názvech – v českém prostoru vrch Baba a Podbaba v Praze-Dejvicích, vrch Baba u Děčan (okres Litoměřice), u Kosmonos či Hluboké nad Vltavou, v slovanském zahraničí (např. v Rusku a na Ukrajině) a v někdejším slovanském zahraničí obce Bobbin (na Rujáně) a Bamberg, potažmo Babenberg, tj. Babí hora (v Bavorsku).

Zvíře: holubice, ryba
Místo nálezu: jihovýchodní úbočí Popovy skály (lidská postava), blízké okolí Perunovy-Popovy skály (ryba), Sluneční huť (ryba), lesní cesta Zadní (holubice), lesní cesta Tvrdá (holubice), vrch Hrnčíř (holubice-kvočna)

Mokoš

Mokoš*, Mokoša, Makoša apod. (staroruský Мо́кошь Mokošь) je slovanská bohyně spojovaná s plodností, vláhou, zemí a ženskými pracemi, jako je předení; v zásadě chápaná jako bohyně matka či bohyně země. Je zmiňována v Pověsti dávných let a několika dalších dílech, převážně kázáních, ovšem bez bližších podrobností.

Zvíře: kráva (potažmo tur)
Místo nálezu: porůznu v Hrádeckém Svatoboru

* *Na Mokošino božské poslání se usuzuje z jejího jména, které je zpravidla vykládáno jako „vlhká". V pozdější lidové kultuře byla pravděpodobně nahrazena svatou Paraskevou.*

Zvířata, zasvěcená bohům

Zvířata, jejichž jména jsou tučně vytištěná, byla nalezena v Hrádeckém Svatoboru. U ostatních nelze vyloučit, že budou ve Svatoboru ještě objevena.

Býk – **viz tur, kráva**
Had černý – Nij, Černoboh
Holubice bílá – Živa
Jelen bílý (jelenovití) – Rod, Svatogor
Kachna černá – Černoboh
Kamzík – Svatogor
Kanec – **viz prase**
Kočka černá – Chors
Kočka – Magura
Kohout – Svarog (kohout zlatý), Chors
Kozel – Perun
Kozorožec – Svatogor
Kráva – Mokoš
Krkavec – Morana, Černoboh
Kůň bílý – Dažbog (bílý kůň), Svantovít, Radegast, Stribog
Kůň černý – Vodan
Medvěd – Veles
Muflon – Svatogor
Netopýr – Nij
Orel dvouhlavý – Simargl
Pes – Polevik (Polevoj)
Prase – Radegast (kanec)
Pstruh – Porenut (Perunič), Diva
Pták ohnivák – Simargl
Ryba (zlatá) – Živa
Rys – Magura viz i **kočka**
Sokol – Rod (prabůh)
Srnec (jelenovití) – Porevit
Sumec – Vodan
Sýček – Smrt (Vij, Smerť)
Štika **(ryba)** – Diva
Tur – Veles **(býk)**, Rugevit (Rinvit)
Včela – Kurent
Vlaštovka **(pták)** – Porebog (Časbog, Král času, Planetník)
Vrána – Morana
Zubr **(tur)** – Rugevit (Rinvit)

Místopis Hrádeckého Svatoboru*

* *Pojmenování má sloužit ke snadnějšímu určení či zapamatování si míst jednotlivých nálezů. Ze stejných důvodů byly vytvořeny české názvy tam, kde původní srbské nejsou autorovi této knihy známy, chybí nebo se nedochovaly.*

Hory, vrchy a skaliska s nálezy

Hora císaře Josefa II.
Hora útulná-Zigeunerberg, Německo
Horní skály
Hrádecký roh (skalisko)
Hromada (soukamení)
Hřebeny – Horní skály
Poutní hora-Straßberg, Německo
Karlsfried hrad, Německo
Kohoutí vrch-Hahnberg
Knížecí stěny-Sächsische a Böhmische Dianawand, Německo
Lipový vrch (vrcholek hory Sedlecký Špičák)
Liščí kazatelna (Husitská kazatelna)-Fuchskanzel
Malá hora
Mlýnskokamenná hora-Mühlsteinberg, Německo
Modla
Mojbin-Oybin, Německo
Ostrý kámen-Scharfenstein, Německo
Pískový vrch
Pohanská hora-Heideberg, Německo
Podkova
Popova skála-Pfaffenstein
Řetěz, Německo
Sedlecký Špičák-Spitzberg
Skalní divadlo
Výří skály-Uhusteine, Německo
Vraní skály
Vrch Hrnčíř-Töpfer, Německo
Vysoký vrch
Tichý vrch

Další posvátná území s kamennými sochami a výtvory

Bělopotoční věž/Weissbachturm, Německo
Ctěné pole
Česká brána
Český spád, Německo
Dlouhý žleb
Hadí dvůr
Hradba
Hrboly
Malý kamenolom, Německo
Na pláni – Pohanská hora-Heideberg, Německo
Podskalí, Německo
Posvátné pole, Německo
Rod modla, Německo
Skaliska (výchoz skalních hornin na vrcholu hory Vraní skály)
Skalní divadlo
Šikmé pole

Trojnožka (Mlýnskokamenná hora-Mühlsteinberg, Německo)
Trojúhelník (Posvátná hora)

Cesty, stezky a ulice úředně pojmenované (ul.) a nepojmenované obecné (oc) a lesní či polní (lc)

Barbořina – lr U finanční stráže a lr Cikánský kout (kolem Papežova domu)
Bělohorská – lr Pod Vraními skalami a Bílá hora (vrchol)
Císařská – lr Pod milníkem a lr Stinné
Dlouhá-Neuer
Heidebergweg – lr Rozeklané a lr Vidličnaté
Dolská – lr Nízké a lr Vyvýšené
Dotyková/
Haberkornweg – lr Pod sklonem a lr Bod záchrany
Havraní – lr Pod Vraními skalami a lr Havranky
Horská – oc mezi Hartavou a Eichgraben
Hrabanková – lr Dávné a lr Šesté
Hradební – lr Na Hrbolech a lr Na hraně
Husitská-
Fuchskanzelweg – lr Jednoduché a Liščí kazatelna (Husitská kazatelna)-Fuchskanzel
Hrnčířská – lr U Ostrého kamene/Scharfenstein a lr vrch Hrnčíř/Töpfer
Hvozdňanská/
Hartauer Weg – Německo
Husova – or U Konírny
Jeskynní – lr Pod skalním divadlem, lr Lehké, lr Kosé a lr Sváté
K Lidovému domu – lr Podnikové a or Lidový dům
K lomu – Německo
K Soudnímu dvoru – lr Významné a Soudní dvůr
Kamenitá-
Steinigter Weg – lr Česká brána a lr Myslivna-Forsthaus, Německo
Kolmá
(před a přes Hrboly) – lr Široké sedlo (podlouhlé) a lr Na Hrbolech (podlouhlé)
Kopečná – lr Prostorové a lr Ve svahu
Kostelní – or U malého parku a or U Konírny
Krajní – lr Nad spádem a Svatyně pod Kuřaty
Krátká – lr Blízké (podlouhlé) a lr Starobylé
Kružnice – lc Vysoká a lc Obvodová
Křída – vrch Vysoká
Křivolaká – lr Poutnické a vrch Hrnčíř-Töpfer
Kupadlová – lr Krásný důl a lr Na Pekařce
Lěpkarjecká – lr Tři nebe – Německo
Malohorská – lr Podmalohorské a lr Úvodní
Mezilehlá – lr Šeré a lr Nepatřené
Mlýnskokamenná – lr Přístupné, lr Kutné a lr Trvalé (podlouhlé)
Mezi poli – or U plynojemu, or Dílčí (podlouhlé) a or U závor
Nakloněná – lr Kosé a lr Schýlené
Násepná – or Živé a or Dílčí
Navazující – ul. Lěpkarjecká-Lückendorfská a lc Žitavská
Nebeská – lr U hladkých skal a lr Tři nebe
Nepatřená – lr Skryté a lr Vnitřní
Obvodová – lr Na hraně a lc Kružnice
Obtočná – lc Pod sklonem a lr Kutné
Opevněná – lr Dřevařské a lr Osadní
Ovál – Německo
Padavá – lr Strohé
Pašerácká – lr Vstupní a lr U podkovy

Pašířská – lr Podloudnické
Pěší – lr Tečné a lr Postranní
Pobočná – lr Trojsměrné lr Obyčejné
Podhorní – lr První a lr Měkké
Pohanská – lr Široké sedlo a temeno Posvátné hory (Perunova-Popova skála)
Pohodlná-Körtingweg-Brandbergweg – lr Odlehlé, lr Chata Pod Ostrým kamenem-Schutzhütte „Unter'm Scharfenstein"
Poleská – lr Zákruty a obec Polesí
Potoční – lr Silniční, lr Lomené, lr Tiché a lr Pod ohbím
Potulná-Zigeunerhof Weg – lr Blízké (podlouhlé) a Liščí Kazatelna-Fuchskanzel
Pramenná – lr U Bílé studánky a lr Odstavné
Propojovací – lr Vzestupné, U bohyně a lr Lehké
Průsmyk – lr Pod skalním divadlem, lr U podkovy a lr U kančí hlavy
Příjemná-Ernst Gabler Weg – lr Cikánský kout a obec Hvozdnja-Hartava-Hartau
Původní (kříží a má společné úseky s lc Východní) – lr U lavičky a lr Široké sedlo
Pytlácká (ul., lc) – lr U konzumu a lr Nad hospodou
Rynoltická – ul. v Hrádku nad Nisou
Sedelská – lr U hřiště (Dolní Sedlo) a lr Cikánský kout
Severní – lr Výchozí a lr 7 Sedmé
Silniční – lr Hájové a lr Uliční
Slepá – lr Postranní a lr Podloudnické
Souběžná – lr Trojsměrné a lr Obyčejné (podlouhlé)
Soudní – lc Žitavská (úsek po r. 1320) a Soudní dvůr
Spodní – lr Blízké (podlouhlé)
Spojnice – lr Zapomenuté a lr Přístupné
Spojovací – lr Hořejší a lr Dolejší
Srázná – lr Krásné a lr 4 Čtvrté
Stará – lr Pod Vraními skalami a lr Zákruty
Stoličná – lr K vrcholu – lr Ztracené – lr Hořejší – lr Na hrbolech - Popova skála vrchol
Strmá (Světlá) – lr Krásné (Skrovné) a lr Čtvrté
Strohá – lr Sporé a lr Nad spádem
Stračí – lr Ptačí a lr Kamenické
Styčná – lr Táhlé, lr Pod ohbím , lr Nad ohbím a lr U mlýna
Sutinná – hora Vysoká
Světlá (Strmá) – lr Krásné (Skrovné) a lr Čtvrté
Svrchní – lr Blízké (podlouhlé)
Tvrdá-Große Felsengasse – lr Odlehlé a lr U Ostrého kamene/Am Scharfenstein
Údolí Bílého potoka-Wasserleitungsweg – lr Cikánský kout a lr Smyčka
Useklá – krátká spojnice mezi lc Pobočnou a Souběžnou (rozcestí nebyla pojmenována)
Úboční – lr Měkké, lr Cílené, lr Strohé, lr Mírné a lr Točité
Úvozová – lr Na plošině a lr Nad lesem
V borůvčí – lr U velkého kamene a lr Svažité
Větrná – ul. v Hrádku nad Nisou
Vedlejší – lr Táhlé (podlouhlé) a lr Nad ohbím
Vlnitá – lr Rozvětvené a lr Rozeklané
Vodní – lr Tiché a lr Ztracené
Vodní (k Lesné) – lr Na vlně a lr U potoka
Vrcholová – lr Nad lomy a lr Pod Kohoutím vrchem

Vřesová	– lr Květné a lr U velkého kamene
Vysoká	– lr Malé a vrchol Popovy skály
Východní	– lr U lavičky a lr Široké sedlo
Výletnická-Stadtweg	– lr Na hřebeni a lr Odlehlé, Německo
Točna	– kruhový objezd lesní cesty Lužická a lesní cesty Žlebská (společný úsek), Dlouhý žleb
Zadní-Rücker Weg	– lr Prosté a lr Smyčka, Německo
Zarostlá	– lr Táhlé a lr Hořejší
Zastrčená	– lr Obyčejné (podlouhlé) a lr Cílené
Západní	– lr Široké sedlo a lr Pod Širokým sedlem
Zelená	– lr U řopíku a lr U Velkého kamene
Žernovská	– lr Omšelé a lr Navazující
Zkratková	– lr Ploché a lr Spádné
Zmizelá	– u Čističky odpadních vod v Hrádku nad Nisou
Žitavská I (úsek před r. 1320)	– Petrovice, Česká brána a lr Trvalé
Žitavská II (úsek po r. 1320)	– Petrovice, Lěpkarjecy-Lückendorf
Žlebská	– lr Cikánský kout a lr Hajní

Lesní rozcestí (lr) a obecní rozcestí (or)

1 První	– lc Východní a lc Podhorní
2 Druhé	– lc Křižmá a lc Podhorní
3 Třetí	– lc Vrcholová a lc Podhorní
4 Čtvrté	– lc Strmá (Světlá) a lc Podhorní
5 Páté	– lc Střední a lc Podhorní
6 Šesté	– lc Krajní a lc Podhorní
7 Sedmé	– lc Severní a lc Podhorní
Blízké (podlouhlé)	– lc Žitavská, lc Svrchní a lc Spodní (úsek před r. 1320)
Bod záchrany	– lc Dotyková a ul. Hřebenová-Kammstraße
Cikánský kout (podlouhlé)	– lc Sedelská, lc Barbořina, lc Žlebská, lc Údolí Bílého potoka-Wasserleitungsweg a lc Příjemná-Ernst Gabler Weg
Cílené	– lc Úboční a lc Zastrčená
Česká brána	– lc Kamenitá-Steinigterweg a lc Žitavská (úsek před r. 1320)
Členité (podlouhlé)	– lc Vlnitá a lc Svěží-LG-Grüner Strich a lc Okružní-LG-Lückendorf-Rundweg a lc Žlutá-LG-Gelber Strich
Dávné	– lc Žlebská a lc Hrabanková
Dílčí	– oc Ve skluzu a oc Násepná
Dolejší	– lc Pašerácká a lc Spojovací
Dřevařské	– lc Vrcholová a lc Opevněná
Hajní	– lc Žlebská a lc Žitavská
Havranky	– lc Havraní a lc Vrcholová
Hořejší (podlouhlé)	– lc Spojovací, lc Zarostlá a lc Stoličná
Chata Pod Ostrým kamenem	– lc Pohodlná-Körtingweg-Brandbergweg a lc Rovná
K vrcholu	– ul. Lužická a lc Stoličná
Kamenické	– lc Strační a lc Zadní-Rücker Weg
Kosé	– lc Jeskynní a lc Nakloněná
Krásné (Skrovné)	– lc Strmá (Světlá) a lc Sedelská
Krásný důl	– lc Kupadlová a lc Císařská
Kruh	– lc Petra Špůra a lc Třípanská
Kutné	– lc Mlýnskokamenná a lc Obtočná
Květné	– lc Bělohorská a lc Vřesovájesky
Lehké	– lc Propojovací a lc Jeskynní
Lidový dům	– ul. Žitavská a oc K Lidovému domu

Lomené	– lc Potoční a lc
Malé	– lc Vysoká a lc Vrcholová
Měkké	– lc Úboční a lc Podhorní
Mírné	– lc Úboční a lc Souběžná
Moučný průsmyk	– Maukschne Schneise – lr Přístupné
Na hraně (podlouhlé)	– lc Hradební, lc Pohanská a lc Obvodová
Na Hrbolech (podlouhlé)	– lc Kolmá, lc Hradební a lc Stoličná
Na hřebeni	– ul. Hřebenová-Kammstraße a lc Výletnická
Na Pekařce	– lc Kupadlová, lc Petra Špůra, lc Vidličná a lc Vrcholová
Na plošině	– lc V borůvčí, lc Zelená a lc Úvozová
Na skále	– lc Vrcholová a lc Úboční
Na vlně	– lc Vodní, lc Poleská a Po Černém vrchu
Nad lesem	– lc Úvozová a lc Kopečná
Nad lomy	– ul. + lc Pod lesem a lc Vrcholová
Nad ohbím	– lc Vedlejší, Trojúhelník a lc Styčná
Nad spádem (podlouhlé)	– lc Krajní, lc Sedelská a lc Strohá
Navazující	– ul. Lěpkarjecká-Luckendorfská a lc Žitavská
Nízké	– lc Dolská a lc Císařská
Nepatřené	– lc Mezilehlá a lc Pašerácká
Obyčejné (podlouhlé)	– lc Pobočná, lc Zastrčená a lc Souběžná
Odlehlé	– lc Okřídlená-Flügelweg, lc Mlýnkobuková/Schleiferbucheweg a lc Výletnická
Odstavné	– lc Pramenná a lc Sedelská
Osadní (podlouhlé)	– lc Opevněná a ulice Skalní
Ploché	– lc Zkratková a lc Obtočná
Pod chatou	– lc Dotyková-Haberkornweg a lc Hvozdňanská-Hartauer Weg a lc Výletnická/Stadtweg
Pod Kohoutím vrchem	– lc Sedelská a lc Vrcholová
Pod milníkem (podlouhlé)	– lc Císařská, lc Vrcholová a lc Pekařova
Pod ohbím	– lc Potoční a lc Styčná
Pod právem	– lc Žitavská (úsek po r. 1320) a lc Soudní
Pod skalním divadlem	– lc Císařská, lc Průsmyk I a lc Jeskynní
Pod sklonem	– lc Žitavská a lc Dotyková-Haberkornweg
Pod Širokým sedlem	– lc Západní a lc Žlebská
Pod Vraními skalami (podlouhlé)	– lc Havraní, lc Bělohorská, lc Stará, lc Lužická a lc Císařská
Podloudnické	– lc Pašířská a lc Slepá
Podmalohorské	– lc Nebeská a lc Malohorská
Podnikové	– ul. Větrná a oc K Lidovému domu
Pohanské	– lr Široké sedlo a Popova skála
Postranní	– lc Žitavská II (úsek po r. 1320) a lc Pěší
Poutnické	– lc Dotyková-Haberkornweg, lc Pohodlná-Körtingweg-Brandbergweg a lc Křivolaká
Povozné	– lc Žitavská II (úsek, úředně používaný od roku 1320) a lc Pašířská
Prostorové	– lc V Borůvčí a lc Kopečná
Přístupné (podlouhlé)	– ul. Lěpkarjecká-Lückendorferstraße, lc Spojnice a lc Moučný průsmyk-Maukschne Schneise
Ptačí	– lc Strači a lc Potulná-Zigeunerhof We
Rozeklané (podlouhlé)	– lc Dlouhá, lc Vlnitá a ul. Lěpkarjecká/Lückendorfská
Silniční	– ul. Lužická a lc Potoční
Schýlené	– lc Nakloněná a lc Průsmyk I
Skrovné	– lc Světlá a lc Sedelská
Skryté	– lc Žlebská a lc Nepatřená

Smyčka (podlouhlé) – lc Zadní-Rücker Weg, lc Žitavská I (úsek, úředně používaný do roku 1320; zde Kiefergrundweg) a lc Údolí Bílého potoka-Wasserleitungsweg
Soudní – lc Žitavská II (úsek po r. 1320) a Soudní dvůr
Spádné – lc Zkratková a ul. Lěpkarjecká-Lückendorfers traße
Sporé – lc Žlebská a lc Strohá
Stinné – ul. + lc Císařská a ul. Rynoltická
Strohé – lc Padavá a lc Úboční
Svažité – lc V borůvčí a ul. Rynoltická
Sváté – lc Jeskynní a lc Pašerácká
Šeré – lc Mezilehlá a lc Císařská
Široké sedlo – lc Východní, lc Západní, lc Pohanská a lc Vrcholová
Táhlé (podlouhlé) – lc Východní, lc Přímá a lc Vedlejší
Tečné – lc Slepá a lc Pěší
Tiché – lc Potoční a lc Vodní
Točité – lc Úboční a lc Západní
Trojsměrné – lc Západní a lc Pobočná
Trvalé (podlouhlé) – lc Žitavská (úsek před r. 1320) a ul. Lěpkarjecká-Lückendorfer Straße
Tři nebe (podlouhlé) – lc Nebeská, lc Žitavská (úsek před r. 1320), lc Lěpkarjecká a lc Vrcholová
Tušené – lc Sedelská a lc Střední
U Bílé studánky – lc Pramenná a lc Žlebská
U Binis chaty/Binis Hüttl (podlouhlé) – lc Hvozdňanská-Hartauer Weg, lc Dotyková-Haberkornweg a lc U bohyně – lc Propojovací a lc Mezilehlá
U finanční stráže – lc Barbořina a ul. Hartavská
U hladkých skal – lc Nebeská a lc Císařská
U hřiště (Dolní Sedlo) – ul. K Popovce, lc Sedelská a ul. Lužická
U chatrče – lc Západní a lc Pašerácká
U kančí hlavy – lc Průsmyk a lc Žlebská
U Konírny (or) – ul. Kostelní, ul. Husova a ul. Žitavská
U Lavičky – lc Sedelská, lc Východní a lc Původní
U malého parku (podlouhlé, or) – ul. Kostelní a ul. Školní
U mlýna – lc Kolmá a lc Styčná
U modly Rod – lc K Soudnímu dvoru
U pevnůstky – lc Petra Špůra a lc Třípanská
U plynojemu – lc Mezi poli a ul. Lidická
U Podkovy – lc Průsmyk, lc Pašerácká a lc Vrcholová
U potoka (podlouhlé) – lc Vodní a lc Petra Špůra
U řopíku – lc Zelená a ul. Rynoltická
U velkého kamene (podlouhlé) – lc Vřesová, V borůvčí, lc Zelená a lc Vrcholová
U Ostrého kamene/Am Scharfenstein – lc Rovná a lc Hrnčířská/Kleine Felsengasse
U závor – lc Mezi poli
Úvodní – lc Vrcholová a lc Malohorská
V borůvčí – lr U velkého kamene a lr U závory
V dolíku – lc Bělohorská a lc Vrcholová
V stráni - Ve svahu – lc Kopečná a lc Vrcholová
Vnitřní – lc Nepatřená a lc Sedelská
Vratné – lc Úbočnía lc Souběžná
Vstupní – ul. a lc Lužická a lc Pašerácká
Významné – lc Potulná-Zigeunerhof Weg a lc K modle Rod
Vzestupné – lc Dolská a lc Propojovací
Výchozí – lc Žlebská a lc Severní
Vyvýšené – lc Dolská a lc Pašerácká

Zapomenuté	– lc Údolí Bílého potoka a lc Spojnice
Zákruty	– lc Vrcholová, lc Stará, lc Poleská a lc Krmelcová
Ztracené	– lc Vodní a lc Stoličná
Živé	– ul. Šimáčkova a oc Násepná

Potoky a strouhy

Bílý potok
Loučenský potok
Mlýnkový potok
Pavlíčkova strouha
Rákosový potok
Sedelský potok/Špitálský potok
Stružka
Svatoborský potok (přítok Sedelského potoka)

Prameny a studánky

Bílá studánka
Černá studánka
Černohubova studánka
Luční pramen
Pramen Otakar (Vojenská studánka)
Pramen u Lavičky
Pramen Warburk (v Chotyni)
Stará studánka
Tři prameny

Rybníky a vodní nádrže (nově zřízené)

Brožův rybník
Bažiny, mokřad v Loučné
Lesná, vodní nádrž
Mokřad u oddechového střediska Doly-Kristýna

Rybníky (někdejší)

Pás rybníků v prostoru, kde se nachází Hasičská louka a louka pod Starým dvorem

HRAD KOSTKA ZASVĚCENÝ SLOVANSKÉMU BOHU SLUNCE DAŽBOGOVI

To, že hrad Kostka a jeho okolí zřejmě souvisí s bohem Slunce, lze odvodit z několika skutečností:

1. Ve vnitřní opěrné zdi domu se nacházejí tři vitráže, znázorňující sluneční růžice (obrázek č. 1).

2. Na kameni na jeho zahradě lze rozpoznat svargy („hvězdičky" – obrázek č. 2).

3. Ze zahradní zídky vyčnívá trojúhelníkový – pyramidální – výstupek (obrázek č. 3).

4. Na kamenném sloupku plotu jsou patrny sluneční čáry (vpravo nahoře – obrázek č. 4).

5. Za prvních mrazíků je jižní cíp zahrady pokrytý jinovatkou, zatímco bližší okolí hradu nikoli. Buď zde sálá teplo z nitra země nebo jde o jiný vliv (obrázek č. 5).

6. Původní podoba střechy dřevěné nadstavby věže byla trojúhelníková, „pyramidová" (obrázek č. 6).

7. V padesátých letech minulého století do nadstavby udeřil kulový blesk a natolik ji poničil, že musela být odstraněna. Snad zde sehrálo svoji úlohu složení hlubších vrstev země.

8. Na počátku 20. století byl v budově hradu zaznamenán výskyt ducha, který vycházel z věže a poté po chodbě odešel. Je možné, že svědkyně viděla právě boha Dažboga.

9. Ozdoby na omítce protějšího domu (Smetanova ulice čp. 292) mohou být běžnou dobovou zvyklostí nebo se také vztahují ke slunečnímu bohu (hlavička vystupuje z kotouče a je zarámována trojúhelníkem-pyramidou (obrázek č. 7/1 a obrázek č. 7/2).

   Na obrázku č. 8 je pro srovnání kamenná hlava krásného jinocha, který se nachází u přístupové cesty k Bílým (Sloním, tj. slunečním) kamenům. Jeho podoba s hlavičkou na omítce nebo s řeckým a římským bohem světla a Slunce Apollónem (obrázek č. 9) je zřejmá.

10. Místo má zřejmě v oblibě i další ze svatoborských bohů Veles, který na včelínovém dvorku zanechal svoje stopy z 23. ledna 2024, či bohyně Živa, případně bohyně Mokoš (šlépěj z 29. prosince 2024 – více viz dále).

11. Kostelní ulice, jejíž východní konec míří k někdejšímu zadnímu vchodu budovy hradu (v místě výtahové šachty), jsou na některých dlažebních kostkách vyryty sluneční značky (sluneční čáry, svargy).

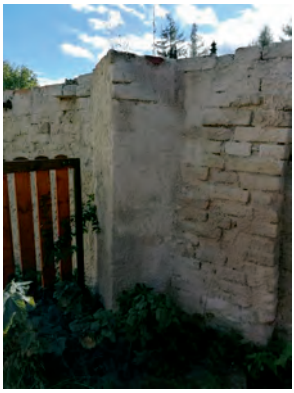
12. Tam, kde se dnes nachází nádvoří hradu Kostka, byla dříve zahrada a uprostřed ní kruhový záhon.

Obrázek č. 1
Vitráže ve vnitřní opěrné zdi hradní budovy

Obrázek č. 2
Svargy na kameni u zahradní zídky

Obrázek č. 3
Pyramidový výstupek na zahradní zídce

Obrázek č. 4
Sloupek plotu se slunečními čárami

Obrázek č. 5
Jinovatka chybějící v bližším okolí hradu Kostka

Obrázek č. 6
Trojúhelníková úprava střechy věže

Obrázek č. 7/1
Průčelí protějšího domu ve Smetanově ulici čp. 292 s ozdobami

Obrázek č. 7/2
Bližší pohled

Obrázek č. 8
Hlava krásného jinocha u Bílých (Sloních) kamenů

Obrázek č. 9
Apollón se svatozáří na římské podlahové mozaice, El-Džem, Tunisko, pozdní 2. století

STOPY SLOVANSKÉHO BOHA VELESE V HRÁDKU NAD NISOU

Souřadnice:
50°51'15.293" severní šířky, 14°50'46.536" východní délky
50.8542481N, 14.8462600E

Místo nálezu: včelínový dvorek hradu Kostka, Smetanova 324, Hrádek nad Nisou

POPIS

Ráno 23. ledna 2024 byly zaznamenány neobvyklé stopy u včelína hradu Kostka.

Zvláštní na stopách je to, že se nacházejí v jedné přímce bez běžného pravo-levého uspořádání (obrázek č. 1). První zřejmě dopadový otisk je dvojstopou stoje spatného s úhlem 180° (obrázek č. 2); další představují nejspíše jen otisk nohy jedné (nepravděpodobný je dopad snožmo - obrázek č. 3). Tyto následné stopy nebudou zřejmě ani přešlápnuté. Tvar otisků připomíná stopy, které zanechávají paznehty některých sudokopytníků, nejvíce pak z čeledi turovití (koza, ovce, tur – býk, kráva) a jelenovití (jelen, srnec), méně už prasatovití (prase) – nelze jej však z žádným z nich přesně ztotožnit.

Na obrázku č. 4 je snímek včelína s dvorkem, kde byly stopy nalezeny. Začínaly v rohu vpravo nahoře u cimbuří, jež je zakončením třímetrové zídky (výška ze strany souseda). V tomto směru nemohlo žádné zvíře překážky v podobě přístavku, přístřešku či skladu dřeva překonat. Totéž platí o prostoru, kde včelínový dvorek bytost opustila. Nachází se zde další přístavek a navíc přibližně čtyři metry vysoký železný plot. Ty je možno překonat buď velkým skokem nebo je přeletět vzduchem (obrázek č. 4).

Další dopad bytosti byl zřejmě v místě políčka na hradní zahradě, obehnaného plastovým plůtkem a pospojovaného čepy v otvorech. Všechny díly ohrádky byly rozhozeny do blízkého okolí a čepy ulomeny. Pokud by se jednalo o doskok jednou nohou, ohrádka by se vzpříčila; musela být tedy rozdupnuta. Jednalo-li by se o čin nějakého nevychovance, poničil by jistě i ohrádku sousední či oplocení hnojiště – ty však zůstaly netknuty (obrázek č. 5).

Snímek prvního zaznamenaného doskoku ukazuje jinou polohu na mapě, než která ve skutečnosti je (obrázek č. 8).

Z bytostí, které s ohledem na zanechané „sudokopytníkové" stopy připadají v úvahu, jsou bozi Veles a Perun. Podle slovanského bájesloví jsou s Velesem spojována zvířata býk a medvěd, Perunovi je zasvěcený kozel.

Vzhled bytosti může být zvířecí nebo pololidský na způsob obecně přijatých představ o podobě čerta. Zvláště vyobrazení Velese s rohy (který mu byl nepochybně tělesnou předlohou) v Hrádeckém Svatoboru tuto možnou podobu silně podporuje.

Pokud se nepodaří vysvětlit vznik stop nějakým jiným způsobem, má se za prokázané, že nejen Hrádecký Svatobor se svými božstvy stále ve skrytu žije, ale že jsou pravdivé i řecké báje o převtělování olympských bohů (obrázek č. 9) a, koneckonců, že existuje „křesťanský čert".

POZNÁMKY A SOUVISLOSTI

S nálezem byl obeznámen i hrádecký katolický farář Mgr. Vašinka a zároveň byl požádán, aby o nálezu předal zprávu svým představeným. Měl za to, že tu jsou souběžné světy, ze kterých k nám tyto bytosti přicházejí.

V době, která se časově kryje s proběhnutím se bytosti po včelínovém dvorku, potažmo zahradě hradu Kostka, se skácel v důsledku silného větru vánoční strom na náměstí.

Na připojeném obrázku č. 6 je zachycena jedna z Velesových podob, jak ji zřejmě sochař viděl nebo jak s ní byl seznámen. Tělo připomíná netopýra či žábu. Socha se nachází na temeni Posvátné hory, mezi Perunovou-Popovou skálou a Kamenným stolcem.

Obrázek č. 1
Rovná řada stop na včelínovém dvorku (vlevo nahoře je zachycena část stěny včelína).

Obrázek č. 2
Otisk Velesových nohou při doskoku

Obrázek č. 3
Jedna z následných stop

Obrázek č. 4
Včelínový dvorek, kde byly stopy nalezeny.
V pravém horním rohu u cimbuří došlo k prvnímu doskoku,
v levé části těsně vedle včelína stopy končily.
Bůh Veles tedy musel na dvorek přilétnout i z něj odlétnout či udělat neobvykle veliký skok.

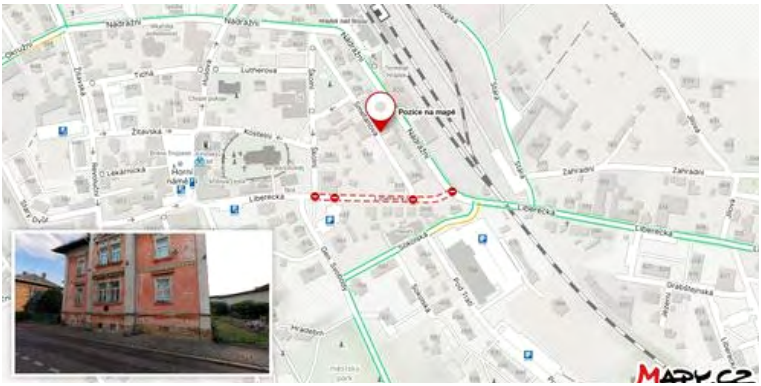
Obrázek č. 5
Pravděpodobné místo druhého doskoku (rozdupnutá ohrádka, jejíž díly byly pospojované čepy). Znamená to, že bůh Veles musel na ni skočit oběma nohama, jinak by se ohrádka vzpříčila. Druhá ohrádka a oplocené hnojiště zůstaly netknuty, takže lze s vysokou pravděpodobností vyloučit pustošivý čin nějakého člověka.

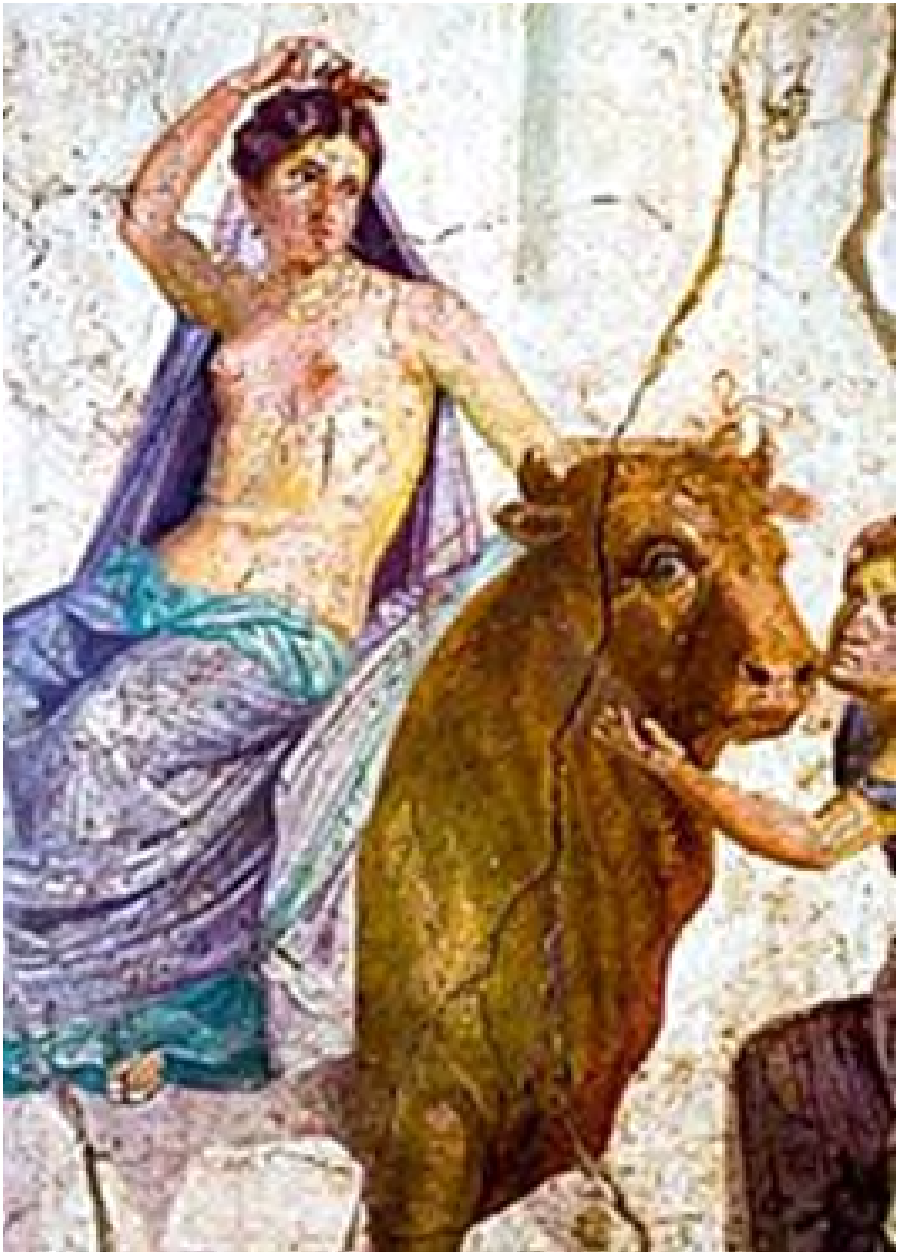
Obrázek č. 6
Podoba boha Velese, která pravděpodobně zanechala stopy na včelínovém dvorku.

Obrázek č. 7
Místo nálezu stop
50.8542481N, 14.8462600E

Obrázek č. 8
Poloha podle mapy obrázku č. 1
50.8544639N, 14.8468661E

Obrázek č. 9
Freska z Pompejí, na které Býk-Zeus unáší Európu.

ŠLÉPĚJ SLOVANSKÉ BOHYNĚ ŽIVY V HRÁDKU NAD NISOU

Souřadnice:
Skutečná poloha: 50°51'15.293" severní šířky, 14°50'46.536" východní délky
50.8542481N, 14.8462600E

Poloha podle mapy
50°51'16.776" severní šířky, 14°50'46.594" východní délky
50.854660N 14.846276

Místo nálezu: včelínový dvorek hradu Kostka, Smetanova 324, Hrádek nad Nisou

POPIS

Dne 27. prosince 2024 byla na včelínovém dvorku hradu Kostka zaznamenána neobvyklá kresba na zámkové dlažbě, a to v místech, kde se 23. ledna 2024 objevily stopy boha Velese. I když se v kresbě dá s trochou představivosti rozpoznat tvář, jde spíše o otisk plosky levé nohy o rozměrech 3 m (délka), 1 m (šířka paty) a 1,6 m (šířka záprstí). Porovnáno s mírami člověka by tato bytost, která stopu zanechala, měla mít výšku kolem 20 metrů.

ROZBOR

Domněnka, že obrys mohl být vytvořen olejem nebo třeba glykolem jako čísi vtip, se nepotvrdila – tekutina je bez zápachu, není mastná, mrzne a na rozdíl od svého okolí nevysychá* (obrázek č. 1 a obrázek č. 2), zatímco zámková dlažba uvnitř a vně kresby je suchá a drsná. Jde tedy pravděpodobně o vodu nějak pozměněnou, s příměsí, nebo zledovatělou za vyššího tlaku z ušlapaného sněhu. S ohledem na skutečnost, že hrad a jeho okolí je místem, zasvěceným bohu Slunce Dažbogovi, mohlo by se jednat o šlépěj jeho ženy Živy (obrázek č. 3), vyznačující se vlhkostí (zvíře s ní spojované je mj. ryba). Další slovanskou bohyní, přicházející v úvahu, je Mokoš, jejíž jméno se odvozuje od slova mokrá.

Od věci také není porovnání stopy se šlépějí, objevenou v Jihoafrické republice (obrázek č. 4).

Pokud jde o souřadnice, poloha neukazuje místo nálezu, nýbrž dvůr domu čp. 285 ve Školní ulici, který je o 100 metrů dál (obrázek č. 5 a obrázek č. 6).

* *Šlépěj zůstala na dvorku patrna po dobu pěti dní.*

Obrázek č. 1

Obrázek č. 2

Obrázek č. 3

Obrázek č. 4

Obrázek č. 5
Skutečná poloha nálezu

Obrázek č. 6
Poloha podle mapy

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Obrazová příloha slouží pro prvotní seznámení se s bohatostí děl zdokladovaných v připojeném paměťovém zařízení, přičemž poslední čtyři (pravěký ještěr, obrýlená tvář, raketa a motorové vozidlo) jakoby svědčily o nadčasovosti poselství Hrádeckého Svatoboru.

ROD

Souřadnice:
50°49‘58.478“ severní šířky,
14°47‘30.786“ východní délky
50.8329106N, 14.7918850E

Místo nálezu: na bočním výběžku horského hřebene 200 m vzdušnou čarou jihojihozápadně od zříceniny hradu Karslfied, Poutní hora-Straßberg, Německo

PERUN

Souřadnice:
50°49‘31.876“ severní šířky,
14°48‘48.089“ východní délky
50.8255211N, 14.8133581E

Místo nálezu: Perunova-Popova skála, Posvátná hora (temeno)

Poznámka:
Na hrudi obrovitého Peruna je patrna líbající se dvojice.

DAŽBOG

Souřadnice:
50°50‘1.602“ severní šířky,
14°47‘59.712“ východní délky
50.8337783N, 14.7999200E

Místo nálezu: blízké okolí Sluneční hutě, Poutní hora-Straßberg, Německo

VELES

Souřadnice:
Skutečná poloha:
50°49‘30.752“ severní šířky,
14°48‘49.072“ východní délky
50.8252089N, 14.8136311E

Poloha podle mapy:
50°49‘32.862“ severní šířky,
14°48‘48.906“ východní délky
50.8257950N, 14.8135850E

Místo nálezu: vrcholek Posvátné hory, lesní cesta Stoličná, mezi Kamenným stolcem a Perunovou-Popovou skálou. Snímek pořídil Jaroslav Němeček.

ŽIVA

Souřadnice:
50°49´20.806“ severní šířky,
14°48´52.405“ východní délky
50.8224460N, 14.8145570E

Místo nálezu: lesní cesta Mezilehlá, Posvátná hora

KAMENNÝ STOLEC
(hlavní)

Souřadnice:
50°49´29.294“ severní šířky,
14°48´49.543“ východní délky
50.8248039N, 14.8137619E

Rozměry: výška 1 až 1,4 m,
šířka a délka: 1,4 m

Ukazatel směru (sedák): severovýchod 45° (směřující ke středu Hrádku nad Nisou, kde stával hrad)

Místo nálezu: Lesní cesta Stoličná, Posvátná hora

KNÍŽECÍ DVOJICE

Souřadnice:
50°50‘2.904“ severní šířky,
14°47‘54.571“ východní délky
50.8341400N, 14.7984919E

Místo nálezu: lesní cesta Ovál, Knížecí skály, Poutní hora-Straßberg, Německo

MILENCI

Souřadnice:
50°49‘38.309“N, 14°48‘6.116“E
50.8273081N, 14.8016989E

Místo nálezu: lesní cesta Žlebská, Dlouhý žleb

STRÁŽ

Souřadnice:
50°49′37.877“ severní šířky,
14°48′6.494“ východní délky
50.8271881N, 14.8018039E

Místo nálezu: lesní cesta Žlebská, Dlouhý žleb

NOSÁČ

Souřadnice:
50°50´1.028“ severní šířky,
14°48´47.326“ východní délky
50.8336189N, 14.8131461E

Místo nálezu: lesní cesta Podhorní, hora Sedlecký Špičák

SKŘÍTCI

Souřadnice nebyly zaznamenány.

Místo nálezu: hora Hřebeny (Horní skály), Horní Sedlo, Hrádek nad Nisou

SPOLEČNÍCI

Souřadnice:
50°50'17.869" severní šířky,
14°47'52.159" východní délky
50.8382969N, 14.7978219E

Místo nálezu: Mlýnskokamenná hora-Mühlsteinberg, Německo

PTÁK

Souřadnice:
50°49'50.178" severní šířky,
14°47'53.102" východní délky
50.8306050N, 14.7980839E

Místo nálezu: lesní cesta Zadní-Rücker Weg, Poutní hora-Straßberg, Německo

STÁDO KONÍ

Souřadnice:
50°48'56.956" severní šířky,
14°49'54.696" východní délky
50.8158211N, 14.8318600E

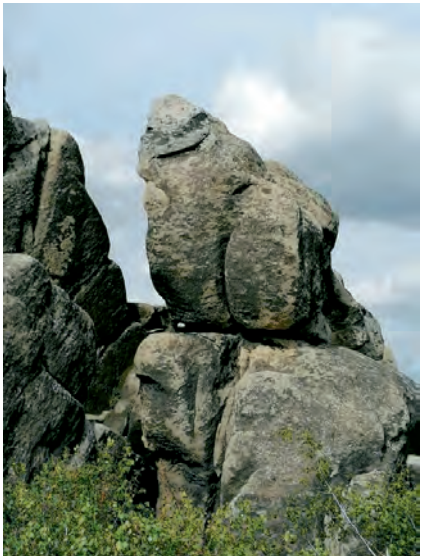
Místo určení: lesní cesta Kopečná, hora Hřebeny (Horní skály)

TULEŇ

Souřadnice:
50°49‘8.872“ severní šířky,
14°49‘25.997“ východní délky
50.8191311N, 14.8238881E

Místo nálezu: Skaliska, hora Vraní skály

MEDVĚD

Souřadnice:
50°50´43.278“ severní šířky,
14°47´0.568“ východní délky
50.8453550N, 14.7834910E

Místo nálezu: Posvátné pole, lesní cesta Hvozdňanská-Hartauer Weg, Poutní hora-Straßberg, Německo

KAMENNÝ JAZYK

Souřadnice:
50°49‘53.454“ severní šířky,
14°47‘44.952“ východní délky
50.8315150N, 14.7958200E

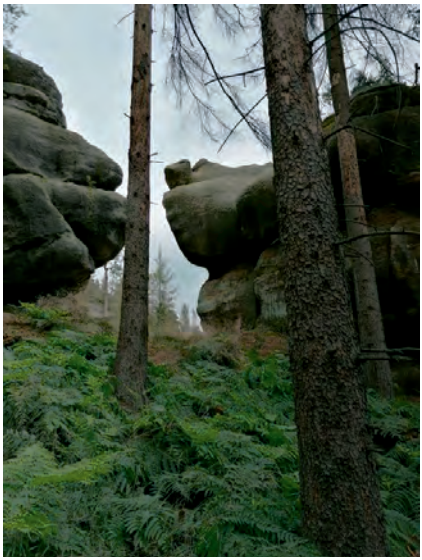
Místo nálezu: okolí vyhlídky Liščí kazatelna-Fuchskanzel, Německo

PĚST

Souřadnice:
50°50‘0.301“ severní šířky,
14°48‘0.904“ východní délky
50.8334169N, 14.8002511E

Místo nálezu: lesní cesta Zadní-Rücker Weg, Dlouhý žleb, pole Český spád, Německo

JEŠTĚR

Souřadnice:
50°49'58.274" severní šířky,
14°48'1.008" východní délky
50.8328539N, 14.8002800E

Místo nálezu: lesní cesta Zadní-Rücker Weg, pole Český spád, Poutní hora-Straßberg, Německo

Pro srovnání:

Model tyranosaura v Britském přírodovědeckém muzeu v Londýně.

OBRÝLENÁ TVÁŘ

Souřadnice:
50°49‘35.198“ severní šířky,
14°48‘50.497“ východní délky
50.8264439N, 14.8140269E

Místo nálezu: lesní cesta Hradební, Posvátná hora

Poznámka:
Patrně jde o medvědí podobiznu boha Velese s pasteveckou holí (vlevo). Pozoruhodná je tvář v pravém dolním obdélníku, která jakoby měla na očích brýle. Kromě ní lze na soše rozpoznat další obličeje.

RAKETA

Souřadnice:
50.8255653N, 14.8127042E
50°49‘32.035“N, 14°48‘45.735“E

Místo nálezu: lesní cesta Vysoká, Posvátná hora

Poznámka:
Na dokulata opracované čelní straně kamene s velkotváří lze rozpoznat tváře další a také značky prostého zkřížení. Kámen jako celek připomíná raketu s kulatou bojovou hlavicí.

MOTOROVÉ VOZIDLO

Souřadnice:
50°50‘6.274“ severní šířky,
14°48‘53.910“ východní délky
50.8350761N, 14.8149750E

Místo nálezu: lesní rozcestí Pod Kohoutím vrchem (lesní cesty Sedelská a lesní cesty Vrcholová)

Poznámka:

Kámen jako celek připomíná medvědí hlavu nebo motorové vozidlo (s kolem vpředu i vzadu – zde kryté blatníkem); značka prostého zkřížení se nachází ve střední třetině kamene uprostřed. Na kameni lze rozpoznat několik tváří.

OBSAH

PŘEDMLUVA **1**

CELKOVÉ SOUVISLOSTI **3**

SLOVANÉ **3**

ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ **3**

Pojmenování 4

NÁBOŽENSTVÍ **4**

Posvátná místa Slovanů **15**

Svatobor 15

Čarodějové a kněží **16**

Narození dítěte **16**

Pohřeb a smrt **16**

SOUDNICTVÍ **17**

Počátky slovanského práva **17**

Ručitelé práva z řad bohů **18**

Tresty **18**

ZÁPADNÍ SLOVANÉ **19**

ČEŠTÍ SLOVANÉ **19**

SPOLEČNOST **20**

Pohanské náboženství **20**

Vznik a průběh 20

Zánik 21

Dějiny **23**

Slovanské osídlení 23

Společnost **23**

Kmenové zřízení 23

Opevněná sídla 24

Náboženství Polabských Slovanů **25**

Posvátné stromy a háje 26

Uctívání hlavy 26

Uctívání koně a věštby 26

Obětní obřady 27

Obřad pohřební 27

Výroba a obchod **27**
Zpracování dřeva 27
Rukodělná výroba 28
Obchod a platidla 28
MILČANÉ **28**
Pojmenování 28
Dějiny 28
Náboženské souvislosti 28
LUŽIČTÍ SRBOVÉ **29**
Popis a souvislosti 29
Pojmenování 30
Rané dějiny 30
Dějinné počátky 31
ZÁHVOZD **33**
Popis a souvislosti 33
ŽITAVSKÁ OBCHODNÍ STEZKA **33**
Popis a souvislosti 33

SLOVANSKÉ OSÍDLENÍ
V OKOLÍ HRÁDECKÉHO SVATOBORU **35**

HRÁDEK NAD NISOU **35**
Popis **35**
Pojmenování **35**
Dějiny **35**
Rané dějiny 35
13. století 37
Kmenové ústředí 41
Hrad 41
Pozůstatky svatoborských dob 48

CHOTYNĚ **52**
Popis **52**
Pojmenování **52**
Rané dějiny **53**

KOJETÍN-CHOTYNĚ **53**
TVRZIŠTĚ **53**
Popis **53**
Půdorys tvrze 54
Předsunutá hláska 55
Hlavní prostor 56
Zápolí a severní val 60
KOJETÍNSKÁ CESTA **61**
Popis **61**
Souvislosti **61**
Popis **65**
POSVÁTNÝ HÁJ **67**
Popis **67**
Souvislosti **67**
HRAZENÝ DVŮR **70**
Popis **70**
Souvislosti **70**
KOJETÍN HRAD **75**
Souvislosti **75**
KAMENNÉ ŘADY **79**
Popis a souvislosti **79**
LÁZNĚ WARTBURG **79**
Popis a souvislosti **79**
GRONOVKA **81**
Popis **81**
Pojmenování **81**
Souvislosti **81**
DOLNÍ SUCHÁ **85**
Popis **85**
Pojmenování **85**
Souvislosti **85**
LOUPEŽNICKÝ VRCH **86**
Popis a dějiny **86**

KNĚŽICE **87**
Popis **87**
Rané dějiny **87**
PETROVICE **89**
Popis **89**
Rané dějiny **89**
STARÝ FALKENBURK HRAD **90**
Popis **90**
Souvislosti **90**
LĚPKARJECY **91**
Popis a dějiny **91**
KARLSFRIED HRAD **92**
Popis **92**
Pojmenování **92**
Souvislosti **92**
Zařazení v Hrádeckém Svatoboru 93
Další souvislosti **98**
HWOZDNJA **100**
Popis **100**
Pojmenování **100**
Rané dějiny **100**
MOJBIN **101**
Popis **101**
Pojmenování **101**
Rané dějiny **101**
Souvislosti **101**
ŠIRŠÍ SPÁDOVÉ ÚZEMÍ HRÁDECKÉHO SVATOBORU **103**
OLŠICY **103**
Popis **103**
Dějiny **103**
VÁCLAVICE **105**
Popis **105**
Pojmenování **105**
Rané dějiny **105**

Posvátné kameny **105**
Společnost **106**
Lužická srbština ve Václavicích 106
Jiné památky na slovanské obyvatelstvo 106
Společnost 107
OLDŘICHOV NA HRANICÍCH – KOPACZÓW **107**
POPIS **107**
POJMENOVÁNÍ **107**
ČERNÁ LOUŽE **108**
Popis **108**
Dějiny **108**
RYNOLTICE **109**
Popis **109**
Dějiny **109**
JABLONNÉ V PODJEŠTĚDÍ **110**
Popis **110**
Pojmenování **110**
Rané dějiny **110**
ŽITAVA **111**
Popis **111**
Pojmenování **111**
Rané dějiny **111**
DALŠÍ OBCE V POVODÍ ŘEKY LUŽICKÉ NISY **113**
LUŽICKÁ NISA ŘEKA **113**
Popis **113**
Pojmenování **113**
Obce na české půdě (Nisa) 114
Obce na polské půdě (Nysa) 114
Obce na německé půdě (Neisse) 114
VĚTEV ŘEKA **114**
Popis **114**
Pojmenování **114**
Obce na české půdě 114
Obce na polské půdě 115

ŽITAVA-MANDAVA ŘEKA **115**
Popis **115**
Pojmenování **115**
Obce na české půdě 115
Obce na německé půdě 115
HVÍZDA-KVIZA ŘEKA **116**
Popis **116**
Pojmenování **116**
Z obcí na polské půdě 116

HRÁDECKÝ SVATOBOR **117**
Popis **117**
Souvislosti **117**
Vznik, trvání a zánik Hrádeckého Svatoboru **118**
Posvátný, společenský a správní okrsek **119**
Hmotné a umělecké památky **119**
Ústředí Hrádeckého Svatoboru **121**
Další ústředí **121**
Rozpoznání svatoborských děl **122**
Kamenné řady **123**
Bozi **123**
Bohové uctívaní v Hrádeckém Svatoboru 123
Zvířata, zasvěcená bohům 126
HRAD KOSTKA ZASVĚCENÝ SLOVANSKÉMU BOHU SLUNCE DAŽBOGOVI **134**

STOPY SLOVANSKÉHO BOHA VELESE V HRÁDKU NAD NISOU **137**
Popis **137**
Poznámky a souvislosti **138**
ŠLÉPĚJ SLOVANSKÉ BOHYNĚ ŽIVY V HRÁDKU NAD NISOU **146**
POPIS **146**
ROZBOR **146**

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 149
ROD 150
PERUN 150
DAŽBOG 151
VELES 151
ŽIVA 152
KAMENNÝ STOLEC 152
(HLAVNÍ) 152
KNÍŽECÍ DVOJICE 153
MILENCI 153
STRÁŽ 154
NOSÁČ 154
SKŘÍTCI 155
SPOLEČNÍCI 155
PTÁK 156
STÁDO KONÍ 156
TULEŇ 157
MEDVĚD 157
KAMENNÝ JAZYK 158
PĚST 158
JEŠTĚR 159
OBRÝLENÁ TVÁŘ 160
RAKETA 160
MOTOROVÉ VOZIDLO 161

NÁLEZY (přílohy jsou v netištěné elektronické podobě; toto vydání paměťový klíč USB neobsahuje)

01. Úvod
02. Hlavy na vrcholcích skal
03. Posvátná hora
04. Perun (Popova skála)
05. Dažbog
06. Veles
07. Živa
08. Hvězdářský kámen
09. Kamenné stolce
10. Česká brána a Olověný poklad
11. Knížecí skály
12. Soudní dvůr
13. Lěsovici (Lešijové)
14. Podobizny
15. Rytiny
16. Zvířata
17. Dvojice
18. Skřítci
19. Hrádecká lebka a hrad na hoře Vysoká
20. Lůžka dříků model dřevěných
21. Pokrývky hlavy
22. Kamenné řady
23. Jámy
24. Zdrže
25. Svatoborské vstupy
26. Bitva u Lehnice (mongolský vpád)
27. Ze skvostů a záhad

Písemné zdroje:

Frinta Antonín a kol., Žitavsko v českých dějinách, Orbis 1947

Rejzek Jiří, Český etymologický slovník, Leda 2001

Řeháček Marek, Hrádek nad Nisou: Vyprávění o městě a lidech, Nakladatelství Petr Polda 2017

Eichler Ernst, Slawische Ortsnamen zwischen Saale und Neiße, Domowina-Verlag, 1. vydání

články na internetu

Lubomír Jaroš
HRÁDECKÝ SVATOBOR

V roce 2025 vydala
1. Lužická, nakladatelství a hudební vydavatelství,
Smetanova 324, 463 34 Hrádek nad Nisou, jako svou 24. publikaci.
Telefon: 482 311 660, 603 487 303 (Lékárna Na Hradě)
Jazyková korektura: Zdeněk Švehla
Grafická úprava: Roman Drapák
Tisk ReproArt Liberec

ISBN 978-80-907390-7-9
AMDG